

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

CIETUŠĀ IZPRATNE KRIMINĀLPROCESĀ

MAĢISTRA DARBS

Autore: **Tatjana Danmarka**

Studenta apliecības Nr.: td17012

Darba vadītājs: profesore Ārija Meikališa

RĪGA 2019

ANOTĀCIJA

Latvijas krimināltiesību politikā noziedzīgā nodarījumā cietušās personas vajadzības tiek pakārtotas likumpārkāpēju sodīšanas funkcijai. Maģistra darba mērķis ir atklāt cietušās personas lomu un nozīmi kriminālprocesa ietvaros, pētot jēdziena “cietušais” izpratni un saturu, kā arī caurlūkojot cietušā tiesiskā statusa un tiesību normatīvo regulējumu. Pētījuma ietvaros autore pievēršas nozīmīgāko cietušā tiesību izpētei un analīzei, piedāvājot iespējamus risinājumus uz praksē un normatīvajā regulējumā atklātajiem problēmjautājumiem. Līdztekus autore rosina veikt plašākus pētījumus atsevišķu procesuālo un materiāltiesisko garantiju precizēšanas vai paplašināšanas nepieciešamībai.

Atslēgvārdi: cietušais kriminālprocesā, kriminālprocess, jēdziens “cietušais”, tiesības uz informāciju, juridiskā palīdzība, tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu

ANNOTATION

The needs of a victim of a criminal offense in Latvian criminal justice policy are subordinated to the state's punishment function of offenders. The aim of the Master's thesis is to reveal the role and importance of the victim in the criminal process by studying the understanding and content of the term "victim", as well as by reviewing the legal regulation of the victim's legal status and rights. Within the framework of the research, the author focuses on researching and analyzing the major rights of victims, offering possible solutions to the issues identified in practice and in the regulatory framework. In addition, the author encourages to more extensive research in order to clarify or extend certain procedural and substantive guarantees.

Key words: victim in criminal proceedings, criminal proceedings, term "victim", right to information, legal aid, right to commensurate compensation

SATURS

IEVADS	5
1. CIETUŠĀ JĒDZIENA IZPRATNE KRIMINĀLPROCESĀ.....	7
1.1. Faktiski cietušais noziedzīgā nodarījumā	7
1.2. Cietušais kriminālprocesā	13
1.3. Īpaši aizsargājams cietušais	20
2. CIETUŠĀ TIESĪBAS	27
2.1. Cietušā tiesību vispārīgs raksturojums	27
2.2. Cietušā kā noziedzīga nodarījuma upura tiesības uz kompensāciju	33
2.3. Cietušā tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par valsts amatpersonas prettiesisku rīcību	45
2.4. Kriminālprocesa dalībnieki cietušā atbalstam un pārstāvībai.....	51
3. CIETUŠĀ IETEKME UZ KRIMINĀLPROCESU	57
3.1. Cietušā ietekme uz kriminālprocesa uzsākšanu.....	57
3.2. Izlīgums un tā ietekme uz kriminālprocesa veikšanu	61
KOPSAVILKUMS (SECINĀJUMI)	71
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS.....	74

IEVADS

Apvienoto Nāciju pieņemtās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas¹ 1.pantā noteiks: “Visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās”. Arī Latvijas Republikas Satversmes² preambula noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību. “Cilvēka cieņa” ir morālais “avots”, no kura izriet pamatlikumu saturs³. Tātad no pamatlikumu satura izriet valsts morālais solījums – aizsargāt ikviena cilvēka cieņu. Šis solījums tikai tad politiski īstenošies, ja tas vienādi mijiedarbošies visās kategorijās⁴.

Pildot savu morālo solījumu, likumdevējs nepārstāj pilnveidot kriminālās justīcijas regulējuma materiāltiesiskos un procesuāltiesiskos aspektus. Tomēr vēl 2013.gada pētījumos tiek secināts, ka šīs nozares regulējuma mērķa – taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums – sasniegšanai priekšplānā tiek nostatīta noziedzīga nodarījuma atklāšana (t.sk., pierādīšana) un vainīgās personas sodīšana, kamēr cietušā intereses tiek uztvertas pakārtoti⁵.

Laikam ritot, attīstās arī sabiedrības izpratne par cietušā lomu kriminālprocesā. Arī Eiropas Savienības tiesiskā regulējuma izmaiņas nenovēršami ir ietekmējušas Latvijas krimināltiesisko regulējumu, tādējādi kopš 2016.gada 23.marta grozījumiem Kriminālprocesa likumā⁶ vērojamas būtiskas pārmaiņas attiecībā uz noziedzīgā nodarījumā cietušās personas tiesībām kriminālprocesā.

Šī pētījuma pirmsākumus lika atgadījums no prakses, kura atrisināšanai bija nepieciešams veikt padziļinātu pētījumu par cietušā tiesību un tiesisko interešu aizsardzību saistībā ar kriminālprocesa virzītāja rīcību, pieņemtajiem lēmumiem. Šī pētījuma mērķis ir aplūkot noziedzīgā nodarījumā cietušās personas vietu un nozīmi šodienas kriminālās justīcijas ietvaros. Izpētīt, vai un kā kopš minēto grozījumu ieviešanas ir mainījusies izpratne par noziedzīgā nodarījumā cietušo personu kriminālprocesuālajā regulējumā un praktiskajā piemērošanā. Skaidrojot cietušā nozīmi, autore pievēršas cietušās personas jēdzieniskajam ietvaram kā procesuālajās tā arī materiāltiesiskajās normās, pēta prakses laikā konstatētos problēmjautājumus, kas izriet no pozitīveto cietušā tiesību īstenošanas dzīvē, tādējādi rosinot diskusiju par iespējamiem normatīvā regulējuma grozījumiem. Meklējot risinājumus

¹ ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta: 10.12.1948. Pieejama:

https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/lat.pdf

² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [22.03.2019.red.]

³ Häbermäss J. Par Eiropas konstitūciju. Zinātne. Rīga, 2013 – 21.lpp.

⁴ Ibid., 24 – 25.lpp.

⁵ Kronberga I. Sabiedriskās politikas centra PROVIDUS pētījums: Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. 2013, 12.lpp. Pieejams: http://providus.lv/article_files/2456/original/LV_105_finish_document.pdf?1377870490 [aplūkots: 18.12.2018]

⁶ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 18.02.2016 [01.05.2018.red.]

atsevišķiem cietušā tiesību realizācijas problēmjaudājumiem, vienlaikus tiek rastas atbildes arī uz tādiem jautājumiem, kas nav tieši saistītas ar krimināltiesību nozares mērķi, bet var rasties procesuālās norises gaitā. Tādējādi autore aplūko ne tikai cietušā statusa normatīvo regulētāciju, bet arī pēta atsevišķu procesuālo un materiāltiesisko garantiju paplašināšanas nepieciešamību.

Pētījums veidots, analizējot dažādu autoru zinātniskās atziņas, tiesu praksi un normatīvo regulējumu, atsevišķi tiesību jautājumi tiek pētīti salīdzinošā aspektā ar Anglijas, Francijas un Vācijas tiesību regulējumu. Ar vēsturiskās un induktīvās metodes palīdzību tiek pētītas cietušās personas Satversmē noteikto pamattiesību – tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu – realizācijas mehānisms.

Pētniecības darbu veido trīs pamatsadaļas, no kurām pirmajā tiek pētīta cietušā jēdzieniskā izpratne, otrajā – tiek aplūkotas cietušā tiesības kriminālprocesa ietvaros, padziļināti pievēršoties cietušajam nodarītā kaitējuma kompensācijas ietvariem un izpratnei, bet trešajā – tiek apskatīta cietušā ietekme uz kriminālprocesa norisi.

1. CIETUŠĀ JĒDZIENA IZPRATNE KRIMINĀLPROCESĀ

1.1. Faktiski cietušais noziedzīgā nodarījumā

Kriminālprocesa likuma (turpmāk arī – KPL)⁷ 1.pantā noteikts tā mērķis, proti, noteikt tādu kriminālprocesuālo kārtību, kas efektīvi nodrošinātu Krimināllikuma (turpmāk arī – KL)⁸ normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. No šī panta, cita starpā, secināms, ka Kriminālprocesa likuma jēga ir reglamentēt procesuālo kārtību, lai iedzīvinātu Krimināllikumā ietvertās materiālo tiesību normas, jo kriminālprocess ir veids, kā nonākt pie krimināltiesību materiālajās normās noteiktā rezultāta⁹. Izrietoši varētu secināt, ka noziedzīgā nodarījumā cietušās personas definīcija (skaidrojums) meklējama Krimināllikuma normās, tomēr Krimināllikuma normās šāda vispārīga definīcija nav atrodamā.

Cietušās personas jēdziena saturs varētu tapt skaidrots caur Kriminālprocesa likuma 95.panta pirmo daļu, kas nosaka, ka par cietušo kriminālprocesā var būt fiziska vai juridiska persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums morāla aizskāruma, fizisku ciešanu vai mantiska zaudējuma veidā. Šāds cietušās personas jēdzieniskais skaidrojums būtu pietiekams, ja vien Kriminālprocesa likuma 95.panta trešā daļa nenoteiktu, ka mirušas personas vietā par cietušo kriminālprocesa ietvaros var būt kāds no tās tuviniekiem.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.panta pirmajai daļai, personu par cietušo atzīst ar kriminālprocesa virzītāja lēmumu, bet šā panta trešās daļas pirmais teikums paredz priekšnoteikumu cietušā statusa iegūšanai – pašas personas vai tās pārstāvja piekrišanu iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu. Gadījumos, kad persona nevēlas (nav saņemta personas vai tās pārstāvja piekrišana) iegūt cietušā, kā procesa dalībnieka, statusu, tā iegūst liecinieka statusu. Tādējādi likums tieši tekstā paredz personai, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarīts kaitējums, tiesības izvēlēties – iegūt vai neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu. Tikai tāds cietušais, kuram šāds kriminālprocesuālais statuss ir piešķirts ar procesa virzītāja lēmumu, var aktīvi piedalīties kriminālprocesā un izmantot cietušā kriminālprocesuālās

⁷ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts: 21.04.2005 [01.05.2018.red.]

⁸ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998 [16.04.2018.red.]

⁹ Strada-Rozenberga K. Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņotības nepieciešamība un aktuālā problemātika Latvijā. Grām.: Latvijas Republikas Satvertmei – 95. Latvijas Universitātes 75.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 320.lpp.

tiesības, tajā skaitā, ietekmēt attiecīgā kriminālprocesa gaitu, izteikt savu viedokli par notiekošo, iegūt tiesības būt informētam u.c.¹⁰

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 369.pantu viens no kriminālprocesa uzsākšanas iemesliem ir iesniegums izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai, kurā ir ietvertas tādas ziņas, kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Šo iesniegumu, cita starpā, var iesniegt “*noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona*” (KPL 369.p.2.d.1.pkt.). Vienlaikus Kriminālprocesa likuma 7.pants nosaka, ka kriminālprocess vispārīgi ir uzsākams “*neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums*”, bet atsevišķos gadījumos – “*ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums*” (KPL 7.p.2.d.). Darbības vārds “*nodarīt*” latviešu valodas vārdnīcās tiek skaidrots kā: “*izraisīt ar savu izturēšanos, rīcību, runu (ko nevēlamu, ļaunu); izdarīt (kādam pārestību)*” un “*būt par cēloni tam, ka rodas (kas nevēlams, parasti zaudējums)*”¹¹. Tātad no minēto normu saprātīgas interpretācijas izriet, ka gan Kriminālprocesa likuma 7.pantā, gan 369.pantā ar cietušo personu saprot personu, kurai nodarīts kaitējums citas personas izturēšanās, rīcības, runas, pārestības rezultātā (t.i., kā faktiski cietušo), nevis kā tādu, kura jau tikusi atzīta par cietušo ar attiecīgu kriminālprocesa virzītāja lēmumu.

Tātad kriminālprocesuālo normu ietvaros jēdziens “*cietušais*” tiek lietots divējādā nozīmē, proti, ar šo jēdzienu vienlaikus tiek apzīmēta persona, kura faktiski cietusi noziedzīgā nodarījumā un kurai ar šo nodarījumu ir radīts kaitējums, kā arī persona, kurai ir piešķirts kriminālprocesa dalībnieka – cietušā, statuss¹². Tādējādi izprotot “*cietušā*” jēdziena saturu un nozīmi kādas konkrētas kriminālprocesuālas normas ietvaros, jāņem vērā attiecīgās normas jēga un mērķis¹³.

Tā, piemēram, Kriminālprocesa likuma 204.panta otrā daļā, kur noteikti apstākļi, pie kādiem personai veicama tiesu psihiatriskā, psiholoģiskā ekspertīze, vai ar tā ķermeņa izpēti saistītā ekspertīze, ar jēdzienu “*cietušais*” apzīmē personu, kura ir faktiski cietusi noziedzīga nodarījuma rezultātā un kurai ir faktiski nodarīts kaitējums. Savukārt Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta trešā daļā noteiktās cietušā tiesības saņemt informāciju un / vai skaidrojumu par tā pamattiesībām, attiecināmas tikai uz tādu cietušo, kurš šādu kriminālprocesa dalībnieka statusu ir ieguvis ar attiecīgu procesa virzītāja lēmumu.

Atšķirībā no cietušā, kurš par tādu ir atzīts ar attiecīgu lēmumu (proti, ieguvis kriminālprocesuālā dalībnieka tiesisko statusu), Kriminālprocesa likums precīzi nenosaka un

¹⁰ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Grām: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 353.lpp.

¹¹ Latviešu literārās valodas vārdnīca, pieejama: <http://tezaurs.lv/llvv/> [aplūkots: 16.04.2018]

¹² Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010, 2010, 353.lpp.

¹³ Ibid.

nereglamentē vienuviet noziedzīgā nodarījumā faktiski cietušās personas tiesības un pienākumus¹⁴. Šāda pieeja normatīvajam regulējumam rada vairākus diskutējamus un strīdīgus jautājumus praksē, kuru dēļ krimināltiesību literatūrā tiek kritizēta¹⁵, tiesību pētniekiem izvirzot priekšlikumu Kriminālprocesa likumā ieviest papildus jēdzienu “*faktiskais cietušais*”¹⁶.

Viens no pamatojumiem priekšlikumam papildināt Kriminālprocesa likumu ar faktiskā cietušā jēdzienu ir krimināltiesību un kriminālprocesa nesaraucamā vienotība, no kuras izriet nepieciešamība pilnveidot un savstarpēji saskaņot krimināltiesību materiālo un procesuālo regulējumu tiesiskās paļāvības un noteiktības nodrošināšanai¹⁷. Ņemot vērā minēto, nepieciešams noskaidrot, vai “*faktiskais cietušais*” (kā jēdziens) saturiski atbilst cietušā izpratnei Krimināllikumā (tā materiāltiesiskai izpratnei).

Latvijas Republikā pie stingrākā juridiskās atbildības veida – kriminālatbildības – personu var saukt tikai tad, ja tās nodarījums atbilst kādam no Krimināllikumā ietvertajiem noziedzīga nodarījuma pazīmēm (KL 1.p.). Noziedzīga nodarījuma sastāvs ir visu to objektīvo un subjektīvo pazīmju kopums, kas ir nepieciešams un pietiekams, lai raksturotu noteiktu darbību vai bezdarbību, kā arī personu, kura to ir izdarījis.¹⁸

Noziedzīga nodarījuma sastāva normatīvais jēdziens ir noteikts Krimināllikuma 6.pantā un ietver sevī sekojošas raksturojošās pazīmes – darbība vai bezdarbība, kaitīgums, prettiesiskums, vaina un sodāmība¹⁹. Tātad, saprātīgi interpretējot, secināms, ka kaitīgums ir tā nodarījumu raksturojošā pazīme, kuras dēļ kāda darbība vai bezdarbība tiek aizliegta ar kriminālatbildības piedraudējumu un tādējādi ietverta Krimināllikumā. Tā kā Krimināllikuma uzdevumos, cita starpā, ietilpst aizsargāt no apdraudējuma noteiktas valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku grupu un indivīdu intereses²⁰, tad Krimināllikuma 6.pantā ietvertais “*noziedzīgais nodarījums*” saprotams vispārīgi kā personas konkrētā uzvedība, kas rada vai var radīt kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm²¹.

Kriminālprocesa likuma 398.pants nosaka, ka izmeklējamu rīcību sākotnēji kriminālprocesā var kvalificēt pēc noziedzīgu nodarījumu grupas objekta, savukārt noziedzīga

¹⁴ Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010*, 2010, 353.lpp.

¹⁵ *Ibid.*, 354.lpp.

¹⁶ Meikališa Ā. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – ES direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā. Grām: Meikališa Ā. Strada –Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 305.lpp.; sk. arī: Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010*. 2010, 354.lpp.

¹⁷ Strada-Rozenberga K. *Latvijas Republikas Satvertmei – 95. Latvijas Universitātes 75.zin. konferences rakstu krājums*. 2017, 321.lpp.

¹⁸ Liholaja V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izd.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 20.lpp.

¹⁹ Krastiņš U. Liholaja V. Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izd.* Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 62.lpp.

²⁰ *Ibid.*, 18.lpp.

²¹ *Ibid.*, 76.lpp.

nodarījuma kvalifikācija pēc konkrēta Krimināllikuma panta ir priekšnoteikums personas atzīšanai par aizdomās turamo. Atbilstoši krimināltiesību teorijai – noziedzīga nodarījuma grupas objekts ir viena veida vai savstarpēji saistītas vairākas intereses, kuras apdraud līdzīgu noziedzīgu nodarījumu grupa²², savukārt Krimināllikuma pants aizsargā konkrētu interesi vai savstarpēji saistītas intereses, kuras apdraud attiecīgais kaitīgais nodarījums²³.

Interpretējot Krimināllikuma normas atbilstoši krimināltiesību pamatuzdevumam (personu likumīgo interešu aizsardzību no apdraudējuma), ar jēdzienu “*interese*” saprot tieši kādai personai piemītošas intereses²⁴, kas krimināltiesību literatūrā tiek skaidrots arī kā “*vajadzības*” un “*labums*”, kas pieder kādam indivīdam, personu grupai, sabiedrībai vai valstij.²⁵ Papildus minētajam literatūrā tiek norādīts, ka jēdziena “*intereses*” skaidrojums ir saistāms ar jēdzieniem “*attiecības*” un “*labums*”²⁶, līdz ar to ar “*interesēm*” krimināltiesībās saprot nevis personas psihisko attieksmi, bet tieši ar Krimināllikuma normām aizsargātās vērtības, kuras kaitīgā nodarījuma kvalifikācijas procesā tiek analizētas kā noziedzīga nodarījuma sastāva nepieciešamā objekta un objektīvās puses elements²⁷.

Kā jau minēts iepriekš, krimināltiesībās ar noziedzīga nodarījuma sastāva objektu saprot Krimināllikuma normas pazīmju kopumu, kas apzīmē konkrētās krimināltiesiski aizsargājamās intereses, bet kaitīgā nodarījuma objektīvā puse ietver pazīmes, raksturojošas personas darbības vai bezdarbības (nodarījuma) ārējo izpausmi un kaitējumu, kas rodas ar likumu aizsargātām interesēm²⁸.

Krimināltiesībās noziedzīga nodarījuma sastāva objekts ir norobežojams no noziedzīga nodarījuma priekšmeta. Jānis Baumanis norāda, ka, piemērojot analogiju – arī noziedzīgā nodarījumā faktiski cietusī persona norobežojama no noziedzīga nodarījuma objekta. Šāds viedoklis tiek pamatots ar krimināltiesību teoriju, proti, ka krimināltiesību normas neaizsargā konkrētas personas (faktiskos cietušos), bet gan aizsargā šo personu intereses. Piemēram, aizliegums tīši prettiesiski noslepkavot personu, kas ietverts Krimināllikuma 116.pantā, aizsargā cilvēka dzīvības aizsardzības intereses, nevis katru konkrētu cilvēku, tā kā cilvēka fiziskais ķermenis neaptver aizsargāto vērtību²⁹. Tātad Krimināllikuma normās ietvertie jēdzieni “*cietušais*”, “*amatpersona*”, “*nepilngadīgais*”, “*valsts*” u.c. pēc būtības ietver norādes

²² Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 60.lpp.

²³ Ibid., 63.lpp.

²⁴ Baumanis J. No krimināltiesību normu interpretācijas līdz kvantu kriminoloģijai. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017, 51.lpp.

²⁵ Ibid., 53.lpp.

²⁶ Ibid., 54.lpp.

²⁷ Ibid., 53.lpp.

²⁸ Krastiņš U. Liholaja V. Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. 2008, 67.lpp.

²⁹ Baumanis J. *No krimināltiesību normu interpretācijas līdz kvantu kriminoloģijai*. 2017, 55.lpp.

ne tikai uz aizsargājamo interesi (vai saistītajām interesēm), bet arī var norādīt uz personu, kurai ar attiecīgo noziedzīgo nodarījumu var faktiski tikt nodarīts kaitējums tiešo vai cēloņsakarīgo seku veidā un kura pēcāk kriminālprocesa ietvaros varētu tikt atzīta par cietušo.

Tā kā kriminālatbildības piemērošana nav iespējama bez visu noziedzīga nodarījuma sastāvā ietilpstošo pazīmju realizācijas, tad secināms, ka Krimināllikumā ietvertais noziedzīga nodarījuma sastāvs tieši vai netieši norāda uz personu, kuras intereses ir krimināltiesiski aizsargātas un kuru vispārīgi dēvē par cietušo.

Profesors U.Krastiņš pauž viedokli, ka noziedzīga nodarījuma sastāva objektam var izdalīt vairākus elementus:

- 1) interešu subjektus, kuri likumā noteiktā kārtībā un veidā realizē savas intereses;
- 2) ar tiesību normām aizsargāto subjektu interešu (kas izpaužas šo subjektu stāvoklī, tādējādi piešķir tiem tiesības prasīt to likumisko interešu ievērošanu) realizāciju valsts, sabiedrības vai personiskās darbības jomās;
- 3) materiālus priekšmetus (labumus), saistībā ar kuriem rodas vai pastāv interese³⁰.

Piekrītot prof. Krastiņa paustajam, autore secina, ka Krimināllikuma izpratnē ar noziedzīgā nodarījumā faktisko cietušo pēc būtības saprot ar krimināltiesību normu aizsargāto interešu subjektu (šī jēdziena visplašākajā nozīmē, t.i., apzīmējot jebkuru personu, kurai piemīt vai pieder interese). Tātad Krimināllikuma ietvaros faktiskais cietušais, uztverot to kā krimināltiesību aizsargāto interešu subjektu, var būt – valsts, sabiedrība (kā kopums) un indivīdi.

Nonākot pie secinājuma, ka cietušais Krimināllikuma izpratnē ir jebkurš ar krimināltiesību normu aizsargāto interešu subjekts, nepieciešams saprast, vai likumdevējam ieviešot faktiskā cietušā jēdzienu Kriminālprocesa likumā, to būtu iespējams attiecināt uz visām šādām personām vai nē.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 95.panta noteikumiem, kriminālprocesā par cietušo var būt gan fiziska, gan arī juridiska persona, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā ir radīts kaitējums, ar kuru saprot morālu aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisku zaudējumu. Turklāt, ja personai nodarīts morālais kaitējums kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim, tā nav atzīstama par cietušo kriminālprocesuālā izpratnē (ar procesa virzītāja lēmumu).

Kriminālprocesa likuma 7.panta “Apsūdzība kriminālprocesā” otrā daļa nosaka, ka process uzsākams, uz “*personas, kurai nodarīts kaitējums*” pieteikuma pamata, bet Kriminālprocesa likuma 369.pantā “Kriminālprocesa uzsākšanas iemesli” noteikts, ka process

³⁰ Krastiņš U. *Noziedzīgu nodarījumu sastāvs un nodarījuma kvalifikācija*. 2014, 56.lpp.

uzsākams uz iesnieguma pamata, ko iesniedz “*noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona*”. Paturot prātā Kriminālprocesa likuma 95.panta pirmās daļas norādi par personām, kuras var būt par cietušo kriminālprocesā, un 96.pantā ietverto, ka personai cietušā statuss tiek piešķirts tikai ar procesa virzītāja lēmumu, secināms, ka Kriminālprocesa likuma 7.panta otrā daļā un 369.panta otrās daļas pirmajā punktā apzīmēta persona, kura (pēc jēguma) atbilst faktiski cietušā jēdziena saturam³¹, bet ar atšķirīgu tiesību apjomu. Proti, no minētajām normām izriet, ka ne katra persona, kura ir “*noziedzīgā nodarījuma rezultātā cietusī persona*” (KPL 369.p.2.d.1.pkt.), var vienlaikus būt arī “*persona, kurai nodarīts kaitējums*” (KPL 7.p.), jo viens no priekšnoteikumiem cietušā kriminālprocesuālā statusa iegūšanai (attiecīga lēmuma pieņemšanai) ir ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, t.i., lai aizskārums būtu realizējies – realizējies dzīvē (faktiskajā situācijā).

Tātad vispārīgi cietušais krimināltiesiskā izpratnē (kā ar Krimināllikuma normu aizsargāto interešu subjekts) nav tas pats, kas “*faktiskais cietušais*” kriminālprocesuālā izpratnē. Proti, cietušais Krimināllikuma izpratnē ir persona, kuras intereses tiek aizskartas vai apdraudētas ar attiecīgā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, savukārt kriminālprocesā, atbilstoši patreizējām Kriminālprocesa likuma nostādņēm – par cietušo tiek uzskatīta persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu ir faktiski nodarīts kaitējums, un/vai kura tiek atzīta par tādu ar procesa virzītāja lēmumu. Līdz ar to – ne katrs ar Krimināllikuma normu aizsargāto interešu subjekts (cietušais Krimināllikuma izpratnē) var būt faktiskais cietušais kriminālprocesuālā izpratnē.

Piemēram, saskaņā ar Civillikuma 1407.pantu – valsts un pašvaldību institūcijas ir juridiskas personas³², kuras, pamatojoties uz Valsts pārvaldes iekārtas likuma³³ 4.pantu, kā sākotnējās publisko tiesību juridiskās personas (Latvijas Republikas) tiesās un pastarpinātās pārvaldes iestādes, darbojas pārvaldes jomā. Krimināllikuma X nodaļā “Noziegumi pret valsti” ir ietverti tie kaitīgie nodarījumi, kuri vērsti uz valsts interešu apdraudējumu / aizskārums (valsts drošība, neatkarība u.c.)³⁴. Tātad krimināltiesiskā izpratnē cietušais ir valsts (konkrētas iestādes personā), kamēr kriminālprocesuālā izpratnē – attiecīgā valsts iestāde varētu tapt atzīta par faktisko cietušo tikai gadījumā, ja tiktu konstatēts tai nodarītais zaudējums monetārā izteiksmē. Citu Kriminālprocesa likumā minēto kaitējuma veidu neiespējamība izriet no valsts, kā veidojuma un juridiskas personas, būtības.

³¹ [Autores piezīme: minēto normu kontekstā “faktiski cietušais” ir domāts šaurākā nozīmē, t.i., aptverot tikai personas, kurām piemīt tiesībspēja un rīcībspēja, kuras arī fiziski spēj iesniegt pieteikumu vai iesniegumu.]

³² Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937. [30.03.2018.red.]

³³ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts: 06.06.2002 [16.04.2018.red.]

³⁴ Kūtris G. Valsts kā cietušā tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums Ā.Meikališas zinātniskajā redakcijā – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 318.lpp.

No augšminētā, savukārt, izriet, ka jēdziena “*faktiskais cietušais*” ietveršana Kriminālprocesa likumā neaptvers pilnībā visas personas, kuras Krimināllikuma izpratnē būtu atzīstamas par faktiski cietušajām personām.

1.2. Cietušais kriminālprocesā

Cietušās personas vispārējais kriminālprocesuālais statuss, tiesības un pienākumi ir reglamentēti Kriminālprocesa likuma pirmās sadaļas 6.nodaļā “Cietušais un viņa pārstāvība”.

Personu, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā ir nodarītas fiziskas ciešanas, mantisks zaudējums vai morāls aizskārums, ja tas nav nodarīts personai kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim (KPL 96.p.), kriminālprocesa virzītājs ar savu lēmumu (arī rezolūcijas veidā uzrakstītu) atzīst par cietušo, tādējādi piešķirot tai kriminālprocesuāla dalībnieka statusu (KPL 96.p.1.d.). Tātad, lai personai būtu tiesības iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu nepieciešams konstatēt šo tiesību rašanās priekšnoteikumu – personai noziedzīga nodarījuma rezultātā ir tieši nodarīts kaitējums – morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums (personai jābūt faktiski cietušai).

Mantisks zaudējums kriminālprocesuālā izpratnē ir jebkāds mantas samazinājums (zudums vai bojājums), kura apmēru var noteikt naudas izteiksmē³⁵. Mantiskā zaudējuma apmēru nosaka pats cietušais, proti, iesniedzot procesa virzītājam aprēķinu / novērtējumu u.c. (jaut.par pierādāmiem apstākļiem). Morālā kaitējuma jēdziens semantiski tiek saistīts ar cietušā jēdzienu kriminālprocesā, proti, morāls kaitējums apzīmē tikumiskās / morālās ciešanas, kas nodarītas cietušajam³⁶. Savukārt, ar fiziskām ciešanām saprot fizisku sāpju nodarīšanu, nesaistītu ar miesas bojājumu nodarīšanu. Proti, fiziskas sāpes var nodarīt sitot, piekaujot, sperot, kniebjot u.tml.³⁷

Kriminālprocesa likuma 95.panta trešā daļā noteikts, ka gadījumos, kad persona ir mirusi, cietušā kriminālprocesuālo statusu var iegūt “*kāds no mirušā tuviniekiem*”. Domājams, ka šā panta ietvaros ar tuviniekiem saprot personas, kuras par tādām tiek definētas Kriminālprocesa likuma 12.panta piektajā daļā, proti, cietušās personas saderinātais, laulātais, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi, māšas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (KPL 12.p.5.d.).

³⁵ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1.grāmata. IU “RaKa”, 2000, 227.lpp.

³⁶ Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Otrās labotais un papildinātais izd. Rīga: IU “RaKa”, 2000, 160.lpp.

³⁷ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 2000, 228 – 229.lpp.

Gramatiski interpretējot norādi Krimināllikuma 95.panta trešajā daļā “*kāds no mirušā tuviniekiem*”, varētu secināt, ka miruša faktiskā cietušā vietā kriminālprocesuālo cietušā statusu varētu izmantot tikai viena persona. Tomēr, skaidrojot šās normas saturu, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments savā 2013.gada 18.decembra lēmumā lietā Nr. SKK-514/2013 noteica: “*Kriminālprocesa likuma 95.panta trešajā daļā noteiktais nav jāiztulko tā, ka attiecīgos gadījumos par cietušo kriminālprocesā var atzīt tikai kādu vienu no šajā likuma normā minētajām personām*”³⁸. Kaut arī nolēmums ir taisīts par normas redakciju, kas bija spēkā līdz 2016.gada 22.martam, atbilstoši kurai mirušas personas vietā par cietušo varēja tikt atzīts “*pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupejošiem vai lejupejošiem radiniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks*”³⁹, šāda interpretācija tiek konsekventi ievērota arī šobrīd. Tātad neskatoties uz tiesībpētnieku kritiku⁴⁰, kriminālprocesa normatīvā regulējuma ietvaros joprojām paliek neatbildēts jautājums, kā risināma situācija, kad cietušā kriminālprocesuālo statusu vēlas iegūt vairākas personas. Proti, vai kādai no tām ir /nav piešķirama prioritāte jeb visiem ir piešķiramas vienlīdzīgas tiesības iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu. Ja pieņem, ka visiem mirušās personas tuviniekiem, kas izsaka vēlmi iegūt cietušā kriminālprocesuālās tiesības un pienākumus, tās būtu piešķiramas (atzīstamas), tad izriet citi problēmjautājumi, piemēram, saistībā ar Kriminālprocesa likuma 26.nodaļā reglamentēto kaitējuma atlīdzināšanu un tā izmaksu – piemēram, kuram ir izmaksājama kaitējuma kompensācija? Ja visiem, tad kādā apmērā katram? Papildus minētajam, atzīstot vairākus vai visus tuviniekus par cietušajiem kriminālprocesa ietvaros, sarežģījumus praksē var radīt arī mirušā cietušā tiesību realizācija kopumā, proti, kā risināt situāciju, ja cietušie nevar savstarpēji vienoties par savu nostāju kriminālprocesā un rīcības modeli⁴¹. K. Strada-Rozenberga vēl 2008.gadā norādīja, ka mirušā cietušā “aizvietošana” kriminālprocesā ir paredzēta ar nolūku aizsargāt mirušā cietušā intereses, nevis paplašināt to personu loku, kuras var vienlaikus realizēt kriminālprocesuālās tiesības⁴², tomēr līdz šim brīdim minēto problēmjautājumu noregulējums kriminālprocesuālajās normās nav ietverts.

Kaut arī normatīvi šie jautājumi nav noregulēti, daļa no minētajiem jautājumiem tikusi atrisināta praksē. Tā, piemēram, lietā Nr. SKK –18/2015 Augstākās tiesas Krimināllietu departaments norādījis, ka jautājums par kaitējuma kompensācijas sadalījumu (ja lietā ir vairāki tuvinieki, kas atzīti par cietušajiem) izšķirams tādējādi – vispirms ir jālemj vai jānosaka

³⁸ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 18.12.2013 lēmums lietā Nr.SKK-514/2013. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3786> [aplūkots: 12.03.2019.]

³⁹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts: 21.04.2005 [22.03.2016. red.]

⁴⁰ Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010, 2010*, 354.lpp.

⁴¹ *Ibid.*, 355.lpp.

⁴² *Ibid.*, 356.lpp.

kompensācija par morālo aizskārumu un jānosaka tās apmērs, un tikai tad jālemj kādās daļās kuram no cietušajiem atlīdzība pienākas⁴³.

Autoresprāt, uzmanības vērts ir arī to cietušā tuvinieku jēdziens, kuri atbilst KPL 12.panta piektā daļā ietvertajām pazīmēm “*personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība*”. Proti, no šā izriet “*tuvinieka*” pienākums pierādīt (pamatot) savas tiesības iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu mirušas personas vietā. Līdz ar to neskaidra situācija var izveidoties praksē, ja, piemēram, uzrodas vairākas personas, kuras uzskata, ka tām ir tiesības būt atzītām par tām personām, ar kurām mirušais faktiski dzīvojis un vedis kopīgu saimniecību.

Procesuālā kārtība, kādā cietušais iegūst savu kriminālprocesuālo statusu ir reglamentēta Kriminālprocesa likuma 96.pantā. Procesa virzītājs ir amatpersona vai tiesa, kas noteiktā kriminālprocesa stadijā vada kriminālprocesu. Tātad, ievērojot Kriminālprocesa likuma 27.panta otrā daļā noteikto, personas lūgums par cietušā statusa piešķiršanu iesniedzams:

- 1) pirmstiesas izmeklēšanas laikā – izmeklētājam vai prokuroram (izņēmuma gadījumos)
- 2) kriminālvajāšanas laikā – prokuroram;
- 3) iztiesāšanas stadijā – tiesai.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.panta ceturtaī un piektaī daļai, persona var iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu ne tikai pirmstiesas izmeklēšanas gaitā, bet arī krimināllietas iztiesāšanā līdz tiesas izmeklēšanas sākumam pirmās instances tiesā. Savukārt, ja cietušais, kurš par tādu atzīts, nomirst pēc tiesas izmeklēšanas uzsākšanas pirmās instances tiesā vai laikā, kad lieta tiek izskatīta apelācijas kārtībā, par cietušo var atzīt kādu no tā tuviniekiem. Tiesas pieņemtie lēmumi par personas atzīšanu vai neatzīšanu par cietušo kriminālprocesā nav pārsūdzami. Secīgi izriet, ka komentējamā panta ceturtaī daļa nosaka termiņus, līdz kuram personai, kura vispārīgi var tikt atzīta par cietušo, būtu jāizteic griba iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu, savukārt piektaī daļā tiek runāts par gadījumiem, kad procesuāli par cietušo atzītā persona nomirst pirms gala nolēmuma pieņemšanas. Uz to, ka Kriminālprocesa likuma 96.panta piektaī daļā “*ja cietušais miris*” tiek runāts par personu, kas ieguvusi cietušā kriminālprocesuālo statusu, norāda normā iekļautais termiņš “*pēc tiesas izmeklēšanas uzsākšanas pirmās instances tiesā vai laikā, kad lieta tiek izskatīta apelācijas instances tiesā*”, kā arī Kriminālprocesa likuma 351.panta pirmā daļā ietvertais noteikums, ka kaitējuma kompensācija ir piesakāma līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Tātad, ja faktiskais cietušais vai viņa tuvinieks (KPL 95.p.3.d.) nav izteicis savu vēlmi iegūt attiecīgu

⁴³ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.02.2015 lēmums lietā nr. SKK –18/2015. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3660> [aplūkots: 15.03.2019.]; sk. arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 07.12.2012 lēmums lietā Nr.SKK-628/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3826> [aplūkots: 15.03.2019]

kriminālprocesuālo statusu līdz tiek uzsākta tiesas izmeklēšana pirmās instances tiesā, neviena persona cietušā kriminālprocesuālo statusu vairs nevar iegūt.

Prof. K. Strada-Rozenberga vēl vairāk kā 10 gadus atpakaļ rosināja papildināt kriminālprocesuālo regulējumu ar īpašu procesuālo institūtu – “persona, kura iestājas par miruša cietušā interešu aizsardzību”⁴⁴. Kaut arī Kriminālprocesa likums joprojām neparedz šādu atsevišķu procesa dalībnieku (cietušā kriminālprocesuālo tiesību pārņēmēju), domājams, tieši šī ierosinājuma sakarā likumdevējs lēma izslēgt pazīmes “*noziedzīga nodarījuma rezultātā*” no Kriminālprocesa likuma 95.panta trešās daļas redakcijas⁴⁵ (vēlāk arī – grozījumi, kas papildināja Kriminālprocesa likuma 96.pantu ar piekto daļu⁴⁶). Proti, ar minētajiem grozījumiem tika daļēji atrisināts jautājums par faktiski cietušā, kurš nav miris noziedzīga nodarījuma rezultātā (vai izdarīšanas brīdī), interešu un tiesību turpmāku realizāciju kriminālprocesā.

Tā kā cietušā kriminālprocesuālo statusu var iegūt faktiski noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, gan arī miruša faktiski cietušā tuvinieks (kā procesuālais “aizvietotājs”), tad, attiecībā uz pēdējo izriet jautājums – vai pieļaujams aizvietot cietušo, kurš kriminālprocesuālo statusu ieguvis, lai nodrošinātu miruša faktiskā cietušā interešu aizsardzību⁴⁷? Proti, - piemēram, faktiski cietušais miris noziedzīga nodarījuma rezultātā vai kādā brīdī, pirms lieta tiek skatīta apelācijas instances tiesā (KPL 96.p.5.d.), tādējādi cietušā procesuālo statusu var iegūt viens no tuviniekiem (kurš tādējādi realizē miruša faktiski cietušā interešu aizsardzību; turpmāk tekstā apzīmēts arī kā “cietušais - aizvietotājs”), kurš arī nomirst pirms gala nolēmuma pieņemšanas (piemēram, kasācijas tiesvedības gaitā, kuras ietvaros tiek pieņemts lēmums par apelācijas instances tiesas nolēmuma atcelšanu un lietas nosūtīšanu jaunai izskatīšanai (KPL 387.p.1.d.2.pkt.)). Kriminālprocesa likuma normas nesniedz skaidru atbildi, kuram gan “nākošajam” tuviniekam piešķirt cietušā kriminālprocesuālo statusu, lai īstenotu faktiski mirušā tiesību (interesu) aizsardzību. Turklāt nav arī skaidrības – vai minētajā gadījumā cietušā statuss būtu piešķirams citam faktiski cietušā tuviniekam jeb procesa gaitā miruša “cietušā-aizvietotāja” tuviniekam (ja nav neviena cita faktiski cietušā tuvinieka, piemēram, jautājumos par procesuālo izdevumu atlīdzināšanu).

Miruša faktiski cietušā tiesību un interešu aizsardzības īstenošanas (līdz gala nolēmuma pieņemšanai) nozīmīgums jo īpaši izpaužas cietušā tiesībās saņemt kaitējuma kompensāciju, kuras tiks aplūkotas šī pētījuma turpmākajās sadaļās. Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības

⁴⁴ Strada K. *Kriminālprocess. Raksti 2005-2010*, 356.lpp.

⁴⁵ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 12.03.2009. [01.03.2019.red.]

⁴⁶ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 14.01.2010. [01.03.2019.red.]

⁴⁷ Strada K. *Kriminālprocess. Raksti 2005-2010*, 356.lpp.

minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI⁴⁸ (turpmāk – Cietušo direktīva), ievadapsvērums 19.punktam, dalībvalstīm vajadzētu ieviest procedūras, kas ierobežotu to personu loku, kas varētu izmantot šajā direktīvā noteiktās tiesības. Tā kā Kriminālprocesa likumā nav ietverts šāds ierobežojošais mehānisms, cietušā pārstāvju loka ierobežošana ir atkarīga no katra tiesību piemērotāja (procesa virzītāja) subjektīvās tiesiskā regulējuma izpratnes⁴⁹. Šāda nostāja, autoresprāt, nevar sekmēt vienvērtīgas un stabilas prakses izveidošanos.

Cietušā tiesības un pienākumi ir noteikti Kriminālprocesa likuma 97 – 101.pantā, tomēr tā pienākumu un tiesību apjoms izriet arī no citām Kriminālprocesa likuma normām, piemēram, tiesības uz kaitējuma kompensāciju u.c. Kopumā secināms, ka vispārīgās cietušā tiesības tiek reglamentētas atbilstoši dispozitivitātes principam, proti, cietušā kā kriminālprocesuālā dalībnieka statusa iegūšana neuzliek tam pienākumu obligāti realizēt kādas noteiktas tiesības. Gadījumos, kad cietušais izvēlas neiegūt cietušā kriminālprocesuāli tiesisko statusu, tam tiek piešķirts liecinieka kriminālprocesuālais statuss un no tā izrietošās tiesības un pienākumi. Tātad dispozitivitātes princips ievērots pat tiesībās izvēlēties kriminālprocesuālā dalībnieka statusu.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 2. pantam kriminālprocesa gaitā ievērojamas ne tikai Kriminālprocesa likumā noteiktās cietušā tiesības, bet arī starptautiskās tiesību normas. Cietušā izpratne Eiropas Savienības un Padomes rekomendācijās un tiesību aktos ir divējāda, proti:

- 1) cietušais kriminālprocesā tiek uztverts formāli. Tā procesuālo statusu (ar īpašām tiesībām un pienākumiem) iespējams iegūt tikai pastāvot noteiktiem nosacījumiem – ar noteiktu procesuālu lēmumu, ar likumā noteiktā kārtībā fiksētu nozieguma faktu u.c.;
- 2) cietušā jēdziens tiek skatīts sociāli (starpinstitucionāli), jo kriminālprocesuālās normas var nebūt vienīgās, kas nosaka tā tiesisko statusu. Šāds skatījums pamatojas tajā, ka visa justīcijas sistēma ir vērsta uz cilvēka tiesību aizsardzību⁵⁰.

Eiropas Savienības institūciju darbību cietušo tiesību aizsardzības jomā arī var iedalīt divos virzienos – darbība, kas vērsta uz jebkuru noziedzīgā nodarījumā cietušo, un tādu, kas attiecināma uz noteiktu noziedzīgu nodarījumu kategorijās cietušajiem⁵¹.

⁴⁸ Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Pieņemta: 25.10.2012 [30.05.2018 red.]

⁴⁹ Meikališa Ā. Cietušais kriminālprocesā – skats uz Latvijas Kriminālprocesa likuma normām caur ES noteikto minimālo standartu prizmu. Grām: Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 312.lpp.

⁵⁰ Kronberga I. Cietušais kriminālprocesā un viktimizācijas novēršanas perspektīvas Latvijā. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums Ā.Meikališas zin. red. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 242.lpp.

⁵¹ Meikališa Ā. *Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015.* 2015,303.lpp.

Atbilstoši Cietušo direktīvai, kurā tiesības cietušajiem tiek piešķirtas neatkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida, dalībvalstīm ir pienākums ieviest tādu normatīvo regulējumu, kas nodrošinās cietušajiem:

- cieņpilnu un profesionālu attieksmi no tiesībsargājošo institūciju darbinieku puses;
- tiesības saņemt informāciju par savām tiesībām un attiecīgo krimināllietu tiem saprotamā veidā, kā arī tiesības piedalīties kriminālprocesā;
- aizsardzības institūta pastāvēšanu un realizāciju izmeklēšanas un tiesvedības laikā;
- labvēlīgāka cietušā tiesību reglamentācija atsevišķām cietušo grupām, kuras uzskatāmas par īpaši aizsargājamām (piemēram, bērni, dzimumnoziedzumus cietušie, personas ar fiziskiem un/vai garīgiem traucējumiem u.c.).⁵²

Atšķirībā no Kriminālprocesa likuma, Cietušo direktīvas nostādnes paredz personas atzīšanu par cietušo ar brīdi, kad iesniegts iesniegums par noziedzīgu nodarījumu⁵³. Tātad persona, kura atbilst Cietušo direktīvā ietvertajām cietušā pazīmēm, faktiski uzskatāma par cietušo ar brīdi, kad kompetentā iestāde saņem informāciju par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, nevis ar brīdi, kad tai tiek noteikts kriminālprocesuāls statuss procesa virzītāja lēmumā. Izrietoši no minētā – cietušajam ir tiesības baudīt daļu no Cietušo direktīvā minētajām procesuālajām garantijām arī bez procesa virzītāja pieņemta lēmuma par šā statusa piešķiršanu kriminālprocesā.⁵⁴

Saistībā ar cietušā tiesībām izvēlēties būt vai nebūt par cietušo kriminālprocesuālā statusā, jāņem vērā, ka šīs tiesības atsevišķos gadījumos nav absolūtas. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.panta trešās daļas trešajam teikumam – ja persona fizisku vai psihisku trūkumu dēļ nespēj pati izteikt savu gribu, tā tiek atzīta par cietušo bez tās piekrišanas. Šajā gadījumā, persona tiek atzīta par cietušo sakarā ar to, ka tā personīgi (faktiski) cietusi no noziedzīga nodarījuma, bet noteiktu apstākļu dēļ tā nespēj paust savu gribu. Tātad runa ir par faktisko cietušo, kaut arī Kriminālprocesa likums neparedz šādu atsevišķu jēdzienu. Secinājuma pamatojums izriet arī no Kriminālprocesa likuma 104.panta trešajā prim un ceturtajā daļā noteiktā – cietušo, kurš atzīts par tādu bez tā piekrišanas sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem, pārstāv kāds no tā tuviniekiem, kuram kā cietušā pārstāvim pilnībā pieder visas cietušā kriminālprocesuālās tiesības.

Ievērojot personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, tiesības izvēlēties savu tiesību un pienākumu apjomu kriminālprocesā, izriet arī jautājums par to, kā izbeigt šo statusu, ja, piemēram, cietušais vēlāk pārdomā un nevēlas vairs būt par cietušo⁵⁵.

⁵² Meikališa Ā. *Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015*, 2015, 303.lpp.

⁵³ *Ibid.*, 304.lpp.

⁵⁴ *Ibid.*, 311.lpp.

⁵⁵ Strada K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010*, 2010, 354.lpp.

Cietušo direktīvas ievadpārrāvumu 19.punkts nosaka, ka nozieguma rezultātā mirušā cietušā ģimenes locekļiem varētu rasties kaitējums. Šie ģimenes locekļi atzīstami par netieši noziegumos cietušajiem, tādējādi arī uz tiem ir attiecināmi Cietušo direktīvas noteikumi.

Tomēr Kriminālprocesa likums paredz, ka viens no priekšnoteikumiem cietušā procesuālā statusa iegūšanai ir noziedzīga nodarījuma rezultātā tieši radītais kaitējums (KPL 95.p.1.d.). Arī kriminālprocesuālo tiesību teorijā valda uzskats – tuvinieks var tikt atzīts par cietušo (iegūstot kriminālprocesuālo statusu) tikai tādā gadījumā, ja faktiskais noziedzīga nodarījuma cietušais ir miris, proti, tuvinieks kā procesa dalībnieks darbojas cietušā statusā kā miruša faktiskā cietušā “aizvietotājs”⁵⁶ (KPL 95.p.3.d.). Pamatojums šādam viedoklim izriet no nepieciešamības kriminālprocesa ietvaros novilkt robežu – mirušās personas tuvinieks nevar tikt atzīts par faktisko cietušo, jo tad par tādiem būtu jāatzīst arī citi noziedzīgu nodarījumu upuru cietušo tuvinieki⁵⁷. Neskatoties uz minēto – kaut arī kriminālprocesuālais regulējums neparedz iespēju par cietušo kriminālprocesā atzīt noziegumos netieši cietušos, no tiesu prakses (it īpaši lietās, kurās faktiski cietušais miris noziedzīga nodarījuma rezultātā) izriet faktiska noziegumos netieši cietušo “atzīšana”, jo noziedzīga nodarījuma rezultātā miruša (faktiskā) cietušā tuviniekiem arī tiek nodarīts kaitējums (morāls un mantisks), kaut arī viņi nav noziedzīgā nodarījumā tieši cietušie. Saistībā ar minēto, autoresprāt, nepieciešams veikt padziļinātu izpēti par netieši noziedzīgos nodarījumos cietušajiem – par to izpratni, tiesībām un lomu kriminālprocesā⁵⁸.

Ievērojot Kriminālprocesa likuma 95.panta pirmā daļā noteikto, par cietušo var būt arī juridiska persona, tomēr cietušā regulējumam paredzētā Kriminālprocesa likuma 6.nodaļa nesniedz šīs personas skaidrojumu, aprobežojoties vien ar norādi, ka cietušā, kas ir juridiska persona, tiesības īsteno tā pārstāvis (KPL 97.p.5.d.) – fiziska persona, kura pārstāvības tiesības izriet (1) no likuma, (2) saskaņā ar pilnvarām, kas noteiktas juridiskas personas darbību regulējošajos dokumentos vai (3) no īpaši šim nolūkam izdotas pilnvaras pamata (KPL 105.p.).

Tātad ar juridisku personu būtu jāsaprot jebkurš tiesību subjekts, kas nav fiziska persona. Šāds secinājums izriet no fakta, ka ne katra personu apvienība ir juridiska persona, jo Civillikums paredz personām tiesības apvienoties personu sabiedrībā, kurā katrs tās biedrs atbild personīgi ar savu mantu.⁵⁹

Vadoties no kriminālās justīcijas materiālo un procesuālo tiesību saskaņotības principa, autoresprāt, par cietušo – juridisku personu, pēc analogijas varētu būt Krimināllikuma 70.¹

⁵⁶ Strada K. *Kriminālprocesa. Raksti 2005-2010*, 2010, 356.lpp.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Sal. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.02.2015 lēmums lietā nr. SKK –18/2015; Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 18.12.2013 lēmums lietā Nr.SKK-514/2013

⁵⁹ Meikališa Ā. *Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa*. 2000, 229.lpp.

pantā noteiktie tiesību subjekti, kuriem var piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus. Proti – privāto tiesību juridiskas personas, tajā skaitā valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrība, kā arī personālsabiedrība. Pamatojums šīs analogijas piemērošanai izriet no likumdevēja izšķiršanās – noteikt juridiskas personas un personālsabiedrības kriminālprocesuālo tiesībspēju un rīcībspēju. Proti, ja šie juridiskie veidojumi var kriminālprocesa ietvaros būt persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tad tā vienlīdz var arī iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu.

1.3. Īpaši aizsargājams cietušais

Ievērojot Cietušo direktīvas prasības un tās pamatideju – vērtēt noziedzīgā nodarījumā cietušās personas vajadzības individuāli (atkarībā no cietušā personības, no nodarījuma, kurā tas cietis, rakstura, apstākļiem u.c.) un atbilstoši tām arī realizēt individuālu pieeju,⁶⁰ ar Kriminālprocesa likuma grozījumiem, kas stājās spēkā 2016.gada 23.martā, kriminālprocesuālais regulējums ir papildināts ar īpaši aizsargājama cietušā jēdzienu. Saskaņā ar KPL 96.¹.pantu, par īpaši aizsargājamu cietušo atzīst:

- nepilngadīgus cietušos;
- personas, kuras garīga vai cita veselības traucējuma dēļ pašas nespēj īstentot savas procesuālās tiesības;
- personas, kas cietušas dzimumnoziegumos vai no cilvēku tirdzniecības;
- personas, kas cietušas no vardarbības vai tās draudējuma, ko izdarījis tās tuvinieks (ar šo saprotot KPL 12.p.5.d.minētās personas⁶¹), bijušais laulātais vai persona, ar ko cietušais ir bijis pastāvīgās intīmās attiecībās;
- cietušie, pret kuriem noziedzīgs nodarījums iespējams veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ;
- citi cietušie, kuri ir īpaši ievainojami noziedzīga nodarījuma radītā kaitējuma dēļ un kurus nepieciešams aizsargāt no iespējama atkārtota apdraudējuma, iebiedēšanas vai attriebības.

Ievērojot komentējamā panta pirmā un otrā daļā ietverto personu, kurām piešķirams īpaši aizsargājama cietušā statuss, loku, secināms, ka norma ir piemērojama attiecībā uz personām, kuras faktiski cietušas noziedzīgā nodarījumā. Tātad šī statusa piemērošanai nepieciešams veikt precīzu attiecīgā noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju.

⁶⁰ Rācene-Bērtule R. Cietušo garantijas. Pieejams: <http://providus.lv/article/ppp> [aplūkots: 18.05.2018]

⁶¹ 18.02.2016 Kriminālprocesa likuma grozījumu likumprojekta 3.lasījuma saeimas sēdes protokols: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/69C975162579D10CC2257F6800430B10?OpenDocument>

Vēl pirms grozījumiem Kriminālprocesa likumā, ar kuriem ieviests īpaši aizsargājamās personas jēdziens, cietušā kriminālprocesuālās tiesības varēja izdalīt divās grupās – pilngadīgas personas un nepilngadīgas cietušās personas. Turklāt katrai no grupām bija atsevišķs pienākumu un tiesību apjoms, kas izpaudās, piemēram, nepilngadīgajiem: ar pārstāvja piedalīšanos, īpašu pieeju pratināšanas laikā vai noteiktos gadījumos ar valsts nodrošinātu juridisko palīdzību⁶².

Šā brīža kriminālprocesuālais regulējums ir papildināts ar citām cietušo grupām, kurām līdztekus vispārīgām cietušo tiesībām procesa ievaros tiek nodrošinātas papildus tiesības, piemēram, tiesības lūgt procesa virzītāju atļaut tai piedalīties procesuālajās darbībās ar uzticamības personu, saņemt informāciju par tās apcietinātās vai notiesātās personas atbrīvošanu vai aizbēgšanu no ieslodzījuma vietas, kura radījusi viņam kaitējumu, tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus, kā arī tiesības būt nopratinātam atsevišķā tam piemērotā telpā bez citu ar konkrētu procesuālo darbību nesaistītu personu klātbūtnes.

Paturot prātā jau iepriekš pētījumā minēto nepieciešamību saskaņot Krimināllikuma normas ar Kriminālprocesa likuma normām, autoresprāt, uzmanības vērts ir nepilngadīgā cietušā regulējums kriminālprocesa ietvaros.

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, 2.panta pirmās daļas c) punktā tiek skaidrots, ka jēdziens “bērns” apzīmē jebkuru personu, kas ir jaunāka par 18 gadiem. Līdzīgi arī Eiropas parlamenta un padomes direktīvas 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu 2.panta a) punktā skaidrots, ka bērns ir persona, kas jaunāka par 18 gadiem⁶³. Savukārt, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.pantā noteikts, ka personu uzskata par bērnu, ja tā nav sasniegusi 18 gadu vecumu un saskaņā ar likumu nav izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā⁶⁴.

Juridisko terminu skaidrojošā vārdnīcā norādīts, ka pazīme “nepilngadīgs” raksturo personu, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu⁶⁵. Civillikuma 219.pantā kā personas pilngadības robeža tiek vispārīgi noteikta ar astoņpadsmit gadu vecumu, bet Civillikuma 220.pants noteikti izņēmuma gadījumi – personu vecumā no 16 gadiem līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai var atzīt par pilngadīgu, ja nepilngadīgā aizbildņi un tuvākie radnieki apliecina tā spēju patstāvīgi

⁶² Sīle S. Cietušo tiesību divas ēras. Pieejams: <http://providus.lv/article/cietuso-tiesibu-divas-eras> [aplūkots: 19.05.2018]

⁶³ Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Pieņemta: 13.12.2011 [19.05.2018 red.]

⁶⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts: 19.06.1998 [27.03.2018 red.]

⁶⁵ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs. Nordik: Rīga, 1998, 170.lpp.

aizsargāt un aizstāvēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus. No minētā izriet, ka civiltiesību jomā ar jēdzienu “bērns” saprot personu, kas nav sasniegusi likumā noteikto pilngadību (nav iestājies vecums vai apstākļi, kuru dēļ tā uz likuma pamata atzīstama par pilngadīgu).

Krimināllikuma 64.pants nosaka, ka Krimināllikuma ietvaros “nepilngadīgā” jēdziens ir attiecināms tikai uz personām, kas nav sasniegušas noteiktu vecumu, t.i., 18 gadu vecumu. Līdztekus Kriminālprocesa likuma 97.panta desmitajā daļā noteikts, ka “*cietušajam, par kura pilngadību pastāv šaubas, līdz tā vecuma noskaidrošanai ir nepilngadīgā cietušā tiesības*”. Tātad, atšķirībā no civiltiesību jomas (t.skaitā civilprocesuālo tiesību jomā), vienīgais kritērijs, kas raksturo nepilngadīgo cietušo krimināltiesībās (Krimināllikuma ietvaros), ir personas vecums.

Atbilstoši krimināltiesību teorijai un atzītajai praksei, tiek uzskatīts, ka persona ir sasniegusi Krimināllikumā noteikto vecuma robežu (vecumu) nākamajā dienā pēc attiecīgās dzimšanas dienas, piemēram, cietušais tiek uzskatīts par 16 gadu vecumu sasniegušu, ja tā cietusi noziedzīgā nodarījumā nākamajā dienā pēc 16. dzimšanas dienas⁶⁶. Tātad persona savā 16.dzimšanas dienā vēl nav uzskatāma par šo vecumu sasniegušu personu.

Gadījumos, kad personas vecums nav nosakāms pēc tās oficiālajiem dokumentiem (pases, dzimšanas apliecības, ieraksta dzimtsarakstu nodaļas reģistrācijas grāmatā), tās vecumu nosaka tiesu medicīniskās ekspertīzes eksperts, turklāt par dzimšanas dienu tiek uzskatīta eksperta slēdzienā norādītā gada pēdējā diena. Ja eksperts nevar precīzi noteikt personas vecumu, proti, var noteikt tikai iespējamo personas minimālo un maksimālo vecumu, par personas vecumu uzskata šādas personas minimālo vecumu.⁶⁷

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.¹ pantā noteikto, īpaši aizsargājamā cietušā statuss tiek noteikts katrai nepilngadīgai (t.i., 18 gadu vecumu nenasniegušai) personai. Cietušā nepilngadība daudzās Krimināllikuma normās norāda uz noziedzīga nodarījuma kvalificēto sastāvu. Pieņemot Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma normu saskaņotības nepieciešamību, loģisks būtu secinājums, ka jebkurai noziedzīgā nodarījumā cietušai personai, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu, kriminālprocesa ietvaros būtu atzīstama par nepilngadīgu, tādējādi piešķirot tai arī īpaši aizsargājama cietušā tiesības. Tomēr neskaidrības rodas ar nepilngadīgā cietušā tiesībām realizēt patstāvīgi tieši kriminālprocesuālās tiesības.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 104.panta otro daļu – nepilngadīgu personu, kurai radīts kaitējums, kā cietušo pārstāv tās vecāki, aizbildnis vai kāds no citiem pantā minētajiem

⁶⁶ Krastiņš U. Liholaja V. Komentārs Krimināllikuma 11.pantam. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 77, lpp.

⁶⁷ Ibid.

tuviniekiem, kā arī var pārstāvēt bērnu tiesību aizsardzības institūcijas vai nevalstiskas organizācijas pārstāvis. Kriminālprocesa likumā nav paredzētas “atkāpes” (izņēmumi) no šā noteikuma. Secīgi izriet – ja kriminālprocesuālās normas interpretējamās tikai ievērojot Krimināllikuma normas, tad cietušais, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, nevar patstāvīgi un pilnīgi realizēt savas kriminālprocesuālās tiesības, kaut arī civilo tiesību jomā tiek uzskatīts par pilngadīgu. Piemēram, Krimināllikuma 134.panta otrā daļā paredzēta atbildība par nepilngadīgas personas apzinātu inficēšanu ar seksuāli transmisīvu slimību. Pazīme “nepilngadīgais” norāda uz kaitīgā nodarījuma atbildību pastiprinošajiem apstākļiem, šās pazīmes piepildīšanā vērā ņemams tikai cietušās personas vecums. Tātad pat gadījumos, ja cietušais, saskaņā ar civiltiesību normām būtu ieguvis pilngadību (piemēram, stājies laulībā 16 gadu vecumā), atbilstoši kriminālprocesuālajām normām būtu atzīstams kā īpaši aizsargājams un tāds, kurš varētu cietušā kriminālprocesuālās tiesības realizēt tikai kopā ar pārstāvi. Sanāk, piemēram, ka šāds “nepilngadīgs” cietušais civiltiesībās ir tiesīgs slēgt izlīgumu, bet kriminālprocesa ietvaros – “it kā ir” tiesīgs, bet tajā pašā laikā – nav, jo nav sasniedzis Krimināllikuma 64.pantā noteikto vecuma robežu. Respektīvi, “it kā pilngadīgs” cietušais ir tiesīgs slēgt izlīgumu kā tiesisku darījumu, bet kriminālprocesa ietvaros, šim izlīgumam nebūs juridisku sekas, piemēram, attiecībā uz kriminālprocesa izbeigšanu. Šāda pieeja sakņojas idejā, ka noteiktu lēmumu pieņemšanai cilvēkam nepieciešams sasniegt noteiktu brieduma pakāpi. Skaidrojošās vārdnīcās norādīts, ka ar briedumu saprot personas pilnīgu garīgo spēju (arī talanta, spēka u.tml.) gatavību un atraisītību⁶⁸, arī - garīgās un fiziskās attīstības augstākā pakāpe⁶⁹. Ņemot vērā, ka kriminālās justīcijas ietvaros personas pilngadības vienīgais kritērijs ir noteikta vecuma sasniegšana, domājams, ka “briedumu” veido arī noteikta dzīves pieredze - praktiskajā darbībā iegūtais zināšanu, prasmju, iemaņu kopums⁷⁰. Proti, brieduma pakāpei ir jābūt tādai, lai cilvēks varētu pieņemt pēc iespējas vispusīgāk izsvērtus lēmumus (t.skaitā, apzinot un izsverot arī šo lēmumu juridiskās sekas). Šāda pieeja Latvijas tiesību sistēmā novērojama arī citos jautājumos, piemēram, Saeimas vēlēšanu likuma⁷¹ 1.pantā noteikts, ka tiesības vēlēties ir personai, kura vēlēšanu dienā ir sasniegusi 18 gadu vecumu (nevis pilngadību), tiesības vēlēties ir tikai personai, kas ir sasniegusi 18 gadu vecumu. Arī Alkoholisko dzērienu aprites likumā⁷² noteikts aizliegums pārdot alkoholiskos dzērienus vai to aprītē iesaistīt personas, kas ir jaunākas par 18 gadiem (Alkoholisko dzērienu aprites likuma 6.p.2.d., 13.p.1.d.).

⁶⁸ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Pieejama: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/briedums> [aplūkots: 07.03.2019.]

⁶⁹ Tiešsaistes skaidrojošā vārdnīca. Pieejama: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/BRIEDUMS> [aplūkots: 07.03.2019.]

⁷⁰ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Pieejama: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/pieredze> [aplūkots: 07.03.2019.]

⁷¹ Saeimas vēlēšanu likums: LV likums Pieņemts: 25.05.1995. [02.03.2019.red.]

⁷² Alkoholisko dzērienu aprites likums: LV likums. Pieņemts: 22.04.2004. [02.03.2019.red.]

Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta trešā daļa nosaka, ka informāciju par īpaši aizsargājama cietušā statusa noteikšanu norāda lēmumā par personas atzīšanu par cietušo. Savukārt panta ceturrtā daļa noteic, ka gadījumā, ja procesa virzītājam, pieņemot lēmumu par personas atzīšanu par cietušo, nav bijuši zināmi apstākļi, kuru dēļ tai piešķirams īpaši aizsargājamā cietušā statuss, tad šādu statusu var piešķirt ar atsevišķu lēmumu, kolīdz attiecīgie apstākļi kļūst zināmi.

No minētā izriet, ka personas atzīšanai par īpaši aizsargājamu nepieciešams veikt precīzu noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. Tā kā noziedzīgu nodarījumu ne vienmēr ir iespējams jau sākotnēji precīzi kvalificēt pēc konkrētas normas, turklāt ne visos gadījumos iespējams arī uzreiz precīzi noteikt, piemēram, cietušās personas vecumu, veidojas situācija, ka procesa virzītājam atsevišķos gadījumos ir ne tikai tiesības piešķirt šādu statusu, bet arī pienākums.

Tā kā Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta formulējums neparedz faktiski cietušajam lūgt šo tiesību piešķiršanu vai atteikties no īpaši aizsargājama cietušā “statusa” iegūšanas (vai kādā citā veidā ietekmēt šī lēmuma piešķiršanu), izriet, ka pašreizējais kriminālprocesuālais regulējums tieši tekstā neparedz īpaši aizsargājama cietušā tiesību piešķiršanu tādai faktiski noziedzīgā nodarījumā cietušai personai, kura nevēlas iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu, proti, nevēlas aktīvi iesaistīties kriminālprocesa norisē. Līdz ar to tās faktiski noziedzīgā nodarījumā cietušās personas, kuras iegūst liecinieka procesuālo statusu, nevar, piemēram, prasīt, lai pratināšana tiktu veikta atsevišķās telpās bez citu personu klātbūtnes (KPL 151.¹ p.1.d.). Tomēr, autoresprāt, arī faktiski cietušajiem, kuri ieguvuši liecinieka statusu, nevajadzētu liegt atsevišķu īpaši aizsargājama cietušā tiesību nodrošināšanu, ja no faktiskajiem apstākļiem izriet šo papildus tiesību nepieciešamība.

Īpaši aizsargājamās personas statusa piešķiršanas regulējums rada neskaidrus jautājumus arī citos aspektos. Kā piemēru var minēt komentējamā panta pirmās daļas 6.punktā noteikto “*personu, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas, iespējams, veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ*”. Sistēmiski interpretējot normas, secināms, ka procesa virzītājam, kas lemj par personas atzīšanu vai neatzīšanu par cietušo, ir divas iespējas, proti:

- 1) atzīt personu par cietušo ar īpaši aizsargājamā cietušā tiesībām, pamatojoties uz pirmšķietamo noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju (novērtējumu) vai
- 2) atzīt personu par cietušo kā kriminālprocesa dalībnieku, nepiešķirot tam papildus īpaši aizsargājama cietušā tiesības.

Pirmajā gadījumā, problēma radīsies tad, ja pēcāk noskaidrotie apstākļi liecinās par to, ka personai nebija piešķiramas šīs papildus tiesības. Proti, kriminālprocesuālās normas *expressis verbis* nereglamentē kārtību, kādā personai vēlāk var atņemt (liegt izmantot) īpaši aizsargājamā cietušā īpašās papildus tiesības vai šā statusa atcelšanu.

Savukārt, otrajā gadījumā – savlaicīgi nenoreāģējot un nepiešķirot īpaši aizsargājamam cietušajam tās tiesības, kas tam pienāktos, varētu netikt sasniegti Cietušo direktīvas nospraustie mērķi, tātad faktiski tiktu ignorētas Latvijai saistošās starptautiskās tiesību normas. Cietušajai personai tiktu liegta individuālā pieeja, tā vajadzības.

Kriminālprocesa likuma 96.¹.panta sestā daļa paredz īpaši aizsargājamam cietušajam tiesības lūgt un saņemt informāciju par tās apcietinātās vai notiesātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu no ieslodzījuma vietas vai īslaicīgās aizturēšanas vietas, kura radījusi viņam kaitējumu, ja pastāv apdraudējums cietušajam un nepastāv kaitējuma risks apcietinātajai vai notiesātajai personai. Turklāt šādu lūgumu var pieteikt līdz gala nolēmuma pieņemšanai kriminālprocesā.

18.02.2016 Grozījumu likumprojekts tā sākotnējā redakcijā paredzēja, ka informāciju cietušajam sniedz attiecīgais procesa virzītājs (KPL 277.p. 12.d., 375.p. 3.¹d.), bet pēc gala nolēmuma pieņemšanas – brīvības atņemšanas iestādes administrācija (634.panta otrā daļa).⁷³ Tomēr sākotnējā iecere papildināt Kriminālprocesa likuma 277.pantu ar divpadsmito daļu – “*Ja saņemts īpaši aizsargājama cietušā pieteikums, kurā lūgts sniegt informāciju par tās apcietinātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu, kura radījusi viņam kaitējumu, procesa virzītājs nosūta attiecīgo informāciju cietušajam, tiklīdz tam kļuvis zināms par atbrīvošanu vai izbēgšanu*”⁷⁴ tā arī netika pieņemta. Savukārt, Kriminālprocesa likuma 634.panta otrā daļa tikai norāda, kuram ir nosūtāma informācija par īpaši aizsargājama cietušā pieteikto lūgumu informēt (nevis noteikts pienākums faktiski izpildīt šo lūgumu), bet KPL 375.p. 3.¹d. nosaka, kur glabājami dokumenti, kas saistīti ar cietušā informēšanu par apcietinātās vai notiesātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu no ieslodzījuma vietas, un kas ar tiem var iepazīties. Pienākums informēt cietušo ir noteikts Sodū izpildes kodeksa⁷⁵ 112.⁴ pantā “Informācijas nosūtīšana cietušajam”, atbilstoši kuram brīvības atņemšanas iestādes administrācijai ir pienākums attiecīgi informēt cietušo tikai par tādu personu, kura jau ir notiesāta. No minētā izriet, ka ārpus normatīvā regulējuma ir palikusi īpaši aizsargājama cietušā informēšana (atbilstoši KPL 96.1p.6.d.) pirms gala nolēmuma pieņemšanas. Turklāt Kriminālprocesuālais regulējums nereglamentē, kādā veidā būtu uzraugāma īpaši aizsargājama cietušā tiesību saņemt informāciju par tās apcietinātās vai notiesātās personas, kura radījusi viņam kaitējumu, atbrīvošanu vai izbēgšanu no ieslodzījuma vietas vai īslaicīgās aizturēšanas vietas, izpilde (faktiskā realizācija).

⁷³ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā (Nr.276/Lp12)” anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument> [aplūkots: 14.03.2019.]

⁷⁴ Likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā (Nr.276/Lp12)” pirms otrā lasījuma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AC5D623C23D371BCC2257ED800469073?OpenDocument> [aplūkots: 14.03.2019.]

⁷⁵ Sodū izpildes kodekss: LV likums. Pieņemts: 23.12.1970. [12.03.2019.red.]

Cietušā ar īpašām vajadzībām identificēšanai un, izrietoši, attiecīga lēmuma pieņemšanai, nepieciešams situācijas individuāls izvērtējums, kurā ietver arī cietušā personības un vajadzību izvērtēšanu, noziedzīgā nodarījuma raksturu un veidu, kā arī izdarīšanas apstākļus. Neskatoties uz minēto nepieciešamību, kriminālprocesuālajās normās nav ietverts regulējums par to, kā veicams šāds novērtējums. Literatūrā atrodami ierosinājumi – apmācīt policijas darbiniekus šā uzdevuma veikšanai vai arī izveidot atsevišķu, specializētu dienestu.⁷⁶

⁷⁶ Rācene-Bērtule R. Cietušo garantijas. Pieejams: <http://providus.lv/article/ppp> [aplūkots: 07.04.2018]

2. CIETUŠĀ TIESĪBAS

2.1. Cietušā tiesību vispārīgs raksturojums

Cietušā tiesības Kriminālprocesa likumā vispārīgi tiek reglamentētas 6.nodaļā “Cietušais un viņa pārstāvība”.

Tā kā visas darbības, kas tiek veiktas kriminālprocesa ietvaros, tiek grupētas pēc kriminālprocesa stadijām⁷⁷, arī cietušā statuss tiek reglamentēts atbilstoši atsevišķiem procesuālajiem posmiem. Proti, tiek izdalītas cietušā tiesības pirmstiesas kriminālprocesā (KPL 98.p.), tiesvedības gaitā pirmās instances tiesā (KPL 99.p.), apelācijas (KPL 100.p.) un kasācijas instances tiesā (KPL 101.p.). Juridiskajā literatūrā šāda nostāja tiek kritizēta, norādot, ka atsevišķām tiesībām ir vispārīgs raksturs, kuru dēļ tās būtu norādāmas pie cietušā vispārīgiem tiesību principiem (piemēram, tiesības pieteikt noraidījumus).⁷⁸ Tomēr, aplūkojot kriminālprocesuālo regulējumu kopumā, secināms, ka cietušajam veltītā nodaļa neaptver visas cietušā tiesības un pienākumus.

Kā jau secināts petījuma iepriekšējās nodaļās, jēdziens “cietušais” Kriminālprocesa likumā tiek saprasts divējādi:

1) noziedzīgā nodarījumā faktiski cietusī persona (faktiskais cietušais).

2) persona, kura ieguvusi cietušā kriminālprocesuālo statusu ar procesa virzītāja lēmumu. Šī sadalījuma sakarā, jāpatur prātā, ka faktiskais cietušais var arī neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu. Proti, procesa virzītājs var atzīt personu par cietušo tikai tādā gadījumā, ja saņem šīs personas vai tās pārstāvja piekrišanu (KPL 96.p.3.d.).

Cietušā tiesības izvēlēties iegūt vai neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu saskan ar Kriminālprocesa likuma 97.panta septītajā daļā noteikto cietušā tiesību īstenošanas brīvprātīguma principu, atbilstoši kuram cietušais var pats izlemt, kuras no tam pienākošām tiesībām un kādā apjomā tas izmanto.

Izņēmuma gadījumos, kad persona savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ pati nespēj izteikt savu gribu (t.i., realizēt cietušā tiesību īstenošanas brīvprātīguma principu), procesa virzītājs to atzīst par cietušo bez tās piekrišanas (KPL 96.p.3.d.). Šajā gadījumā, domājams, procesa virzītāja lēmums var tikt pieņemts tikai attiecībā uz noziedzīgā nodarījumā faktiski cietušo personu.

⁷⁷ Meikališa Ā. *Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa*. 2000, 14.lpp.

⁷⁸ Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. 3.raksts. Kriminālprocesa dalībnieki. Grām.: Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 101.lpp.

Gadījumā, ja persona nevēlas iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu, tā iegūst liecinieka statusu (KPL 96.p.3.d.), un uz to tiek attiecinātas visas liecinieka kriminālprocesuālās tiesības un pienākumi. Tātad kriminālprocesa ietvaros šāds cietušais kļūst par personu, kura kriminālprocesuālā kārtībā ir uzaicināta sniegt ziņas jeb liecināt par apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfaktiem, kas pierādāmi kriminālprocesa ietvaros (KPL 109.p.)

Cietušajam, kurš iegūst liecinieka statusu, ir tiesības saņemt informāciju par kriminālprocesu, kādā viņš ir tiek pratināts vai aptaujāts (pirmstiesas kriminālprocesā), kā arī par amatpersonas procesuālo statusu, kam šīs ziņas tiek sniegtas. Iztiesāšanas stadijā cietušo var tikai nopratināt. Vienlaikus cietušais, kurš ieguvis liecinieka kriminālprocesuālo statusu, ir tiesīgs pirms aptaujas un pratināšanas veikšanas saņemt informāciju par savām tiesībām, pienākumiem un atbildību, kā arī par ziņu fiksēšanas veidu un tiesībām liecināt sev saprotamā valodā, nepieciešamības gadījumā bez maksas izmantojot tulka pakalpojumus (KPL 110.p.). Bet procesuālo darbību gaitā pēc savas vēlēšanās var izdarīt piezīmes un papildinājumus rakstveida fiksētajās liecībās, kā arī sniegt liecības pašrocīgi rakstot valodā, kuru viņš prot (KPL 110.p.3.d.1.pkt.).

Atšķirībā no cietušā, kurš ieņem aktīvu lomu kriminālprocesā, cietušais kā liecinieks var iesniegt sūdzības tikai par aptaujas vai pratināšanas norisi pirmstiesas kriminālprocesa laikā vai par neattaisnotu privātās dzīves noslēpuma izpaušanu liecībās. Papildus liecinieks var lūgt tiesu atsaukt jautājumus par privātās dzīves noslēpumu (noraidoša lēmuma gadījumā var pieprasīt lūguma ierakstīšanu sēdēs protokolā) (KPL 110.p.).

Lieciniekam, tāpat kā cietušajam, kurš par tādu atzīts ar procesa virzītāja lēmumu, ir tiesības juridiskās palīdzības saņemšanai uzaicināt advokātu (KPL 110.p.3.d.5.pkt.), lūgt Eiropas aizsardzības rīkojuma pieņemšanu, kā arī tiesības pieprasīt, lai bez tā piekrišanas netiktu publiskots tā attēls plašsaziņas līdzekļos (KPL 110.p.4.d.), kā arī ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

Atbildot uz jautājumu, kādi ir personas ieguvumi / zaudējumi, piekrītot atzīšanai par cietušo (procesuālā statusā), prof. Ā. Meikališa norāda: “[..] brīdī, kad persona lemj kļūt vai nekļūt par cietušo procesuālā nozīmē, tai ir jāapzinās savas vēlmes, precīzāk – vai viņa vēlas/nevēlas aktīvi piedalīties procesā un ietekmēt tā norisi. Tieši tā ir šīs izšķiršanās būtība”⁷⁹. Savukārt, atbildot uz jautājumu par to, kādas juridiskas sekas uz procesa norisi rodas personai nevēloties iegūt “aktīvu” cietušā lomu, tiek norādīts, ka atbilde meklējama kriminālprocesa obligātuma principā⁸⁰. No minētā, savukārt, izriet, ka personai jābūt pienācīgi informētai pirms šī lēmuma pieņemšanas (piemēram, par to, ko nozīmē šī “aktīvā dalība” un

⁷⁹ Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010*, 2010, 101.lpp

⁸⁰ Ibid.

kādu ietekmi uz kriminālprocesu “aktīvā” daļība var atstāt, kādus labumus (tiesības) cietušais iegūst), pretējā gadījumā persona var arī atteikties no cietušā statusa iegūšanas.

Kriminālprocesa likuma 96.panta otrā daļa nosaka procesa virzītāja pienākumu savlaicīgi informēt personu par tiesībām iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu. Šo tiesību kontekstā autore prakses laikā saskārās ar sekojošu gadījumu: V.S. vadīja transportlīdzekli, pārkāpjot Ceļu satiksmes noteikumu prasības, tādējādi izraisīja ceļu satiksmes negadījumu, kura rezultātā tika nodarīti vidēja smaguma miesas bojājumi viņa sievai T.G., kas negadījuma brīdī atradās ar viņu kopā transportlīdzeklī. Ievērojot Kriminālprocesa likuma 7.panta pirmajā daļā ietvertu kriminālprocesa obligātuma principu, tika uzsākts kriminālprocess. T.G. nevēlējās iegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu, kļūdaini uzskatot - “nav cietušā, nav krimināllietas”. Pirmstiesas izmeklēšanas gaitā, cietusī T.G. vairākkārtīgi procesa virzītājam - prokuroram tika skaidrojusi atteikšanās no cietušā kriminālprocesuālā statusa iemeslus, lūdzot rast iespēju izbeigt uzsāktu kriminālprocesu, jo viņai neesot jebkāda veida pretenziju pret savu vīru – apsūdzēto V.S. Faktiski izveidojās situācija, ka T.G. tika informēta par tiesībām tikt atzītai par cietušo, tomēr, izrietoši no lietas faktiskajiem apstākļiem, secināms, ka tas netika darīts pienācīgi, t.i., tai netika izskaidrots kādas ir no šī statusa izrietošās juridiskās sekas. Par savām tiesībām slēgt izlīgumu ar apsūdzēto, T.G. uzzināja tikai no advokātes, kad, sajūtot savu bezspēcību jebkādā veidā ietekmēt kriminālprocesa gaitu, vērstās pēc juridiskās palīdzības. Galu galā, T.G. ieguva cietušās kriminālprocesuālo statusu tikai pirmās instances tiesas sēdē, kurā vienlaikus arī tika apstiprināts izlīgums. Kriminālprocess pret V.S. tika izbeigts, atbrīvojot viņu no kriminālatbildības atbilstoši Kriminālprocesa likuma 379.panta pirmās daļas 2.punktam⁸¹.

No minētā izriet, ka Kriminālprocesa likuma 96.panta otrā daļā ietvertais mērķis palīdzēt cietušajam apzināties no sava lēmuma izrietošās juridiskās sekas faktiski var izrādīties neefektīvs, jo Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta trešā daļa nosaka procesa virzītāja pienākumu informēt cietušo (rakstveidā izsniedzot) un, nepieciešamības gadījumā, arī izskaidrot cietušā pamattiesības, tikai pēc lēmuma par personas atzīšanu par cietušo pieņemšanas. Turklāt pienākums informēt atbilstoši 97.¹ panta trešā daļai neattiecas uz tādu cietušo, kurš ieguvis savu kriminālprocesuālo statusu laikā līdz 2016.gada 23.martam (pirms normas spēkā stāšanās)⁸². Tātad, paturot prātā, ka kriminālprocess var ilgt vairāk par 3 gadiem (līdz gala nolēmuma pieņemšanai), arī 97.¹ panta trešā daļa var izrādīties neefektīva attiecībā pret tiem cietušajiem, kas atzīti par tādiem pirms normas spēkā stāšanās.

⁸¹ Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas 12.09.2018. lēmums lietā Nr. 11520017518 [nav publicēts]

⁸² Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 07.03.2017 lēmums lietā Nr. SKK-16/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5115> [aplūkots: 16.03.2019.]

No vienas puses, varētu atsaukties uz Latvijas tiesību sistēmā iesakņojušos romiešu tiesību principu “*likumu nezināšana neatbrīvo no atbildības*”⁸³, tomēr no otras puses, izrietoši no Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁸⁴ 13.panta izpratnes, valstij ir jārada tādi apstākļi, lai pieejamība tiesībām uz informāciju būtu efektīva⁸⁵. Tātad faktiski cietušais būtu informējams par tā pamattiesībām (nepieciešamības gadījumā arī izskaidrojot šo tiesību saturu) neatkarīgi no kriminālprocesuālā statusa. Cietušais ir pienācīgi informējams par jebkuru procesuālo darbību, tās būtību un uz šo procesuālo darbību attiecināmām cietušā tiesībām, pienākumiem un atbildību vēl pirms attiecīgās procesuālās darbības veikšanas.⁸⁶

Vairums cietušā kriminālprocesuālo tiesību tam tiek piešķirtas no brīža, kad tiek pieņemts lēmums par cietušā juridiskā statusa piešķiršanu. Tomēr, kā redzams no iepriekš minētā, atsevišķas tiesības tam piemīt vēl pirms tiek pieņemts lēmums par personas atzīšanu par cietušo. Pie šādām tiesībām pieder arī tiesības pārsūdzēt atsevišķus lēmumus. Tā, piemēram, saņemot noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušās personas iesniegumu, procesuāli pilnvarotā amatpersona izvērtē, vai pastāv kriminālprocesa uzsākšanas pamats, proti, reāla iespēja, ka ir noticis noziedzīgs nodarījums, un pieņem lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu vai atteikšanos uzsākt procesu (KPL 370.p.1.d., 372.p., 373.p.).

Lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu ir nosūtāms cietušajam (kā personai, uz kuras iesnieguma pamata uzsākts kriminālprocess) trīs darba dienu laikā un nav pārsūdzams (KPL 372.p.). Savukārt lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona (kā persona, kas iesniegusi iesniegumu (KPL 369.p.2.d.1.pkt.)) var pārsūdzēt 10 dienu laikā. Izmeklētāja lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu pārsūdzams prokuroram, bet ja lēmumu pieņēmis prokurors, tad tas pārsūdzams amatā augstākam prokuroram. Sūdzības noraidīšanas gadījumā, prokurora nolēmums vairs nav pārsūdzams (KPL 373.p.7.d.).⁸⁷

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 373.panta sesto daļu, prokurors izskata sūdzības par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu 10 dienu laikā no tās saņemšanas vai arī sūdzības tulkojuma pieejamības dienas (ja sūdzība nav iesniegta valsts valodā). Tātad cietušajam ir tiesības

⁸³ Leja M. Princips “*Likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības*” krimināltiesībās. Jurista Vārds. 22. 08. 2017. Nr. 35 (989)

⁸⁴ *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*. Parakstīta Romā 04.11.1950.[16.03.2019.red.]

⁸⁵ ECT 04.08.2006. spriedums lietā Kadiķis pret Latviju (iesnieguma Nr. 62393/00)

⁸⁶ Litvins G. Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2013. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf [aplūkots: 28.02.2019], 5.lpp.

⁸⁷ [autore piebilde: Kaut arī šīs normas ietvaros tiek lietots jēdziens “prokurors”, saprātīgas normu interpretācijas rezultātā autore nonāk pie secinājuma, ka ar šo jēdzienu tiek apzīmēts arī “amatā augstāks prokurors” (KPL 373.p.5.d.), kurš izskata sūdzību par prokurora lēmumu (kā sākotnējo) par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Tātad šajā gadījumā cietušajam ir tiesības pārsūdzēt lēmumu tikai vienā pakāpē (ar to saprotot procesuāli pilnvarotu amatpersonu).]

izmantojot tam saprotamo valodu arī pārsūdzot procesuāli pilnvarotās personas lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu (KPL 373.p.5.d.). Tā kā cietušā statusa iegūšana iespējama tikai pēc kriminālprocesa uzsākšanas, tad secināms, ka cietušā tiesības lietot tam saprotamo valodu ir nodrošināmas vēl pirms kriminālprocesuālā statusa iegūšanas. Turklāt tiesības lietot sev saprotamo valodu ir izmantojamas vēl pirms lēmuma par kriminālprocesa uzsākšanu pieņemšanas (paturot prātā, ka jebkura kriminālprocesuāla darbība veicama pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu⁸⁸).

Kriminālprocesa likuma 98.panta pirmās daļas 11.punkts nosaka, ka cietušajam ir tiesības saņemt rakstveida tulkojumu tikai likumā noteiktajos gadījumos. Caurlūkojot normatīvo regulējumu, secināms, ka cietušā tiesības saņemt nolēmuma rakstveida tulkojumu realizējamās tikai tad, ja kumulatīvi izpildās sekojoši nosacījumi: (1) cietušais neprot valsts valodu, (2) viņa pastāvīgā dzīvesvieta ir ārvalstī un (3) cietušais ir pieteicis lūgumu saņemt nolēmuma rakstveida tulkojumu (KPL 321.¹p.2.d., 392.1 p. 8.d., 422.p. 2.d.). Citos likumā noteiktos gadījumos procesuālo dokumentu tulkojums personai saprotamā valodā tiek nodrošināts mutvārdos, ar izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras, tiesas un brīvības atņemšanas iestāžu tulku palīdzību. Tulka pienākumus var veikt arī citas personas, kuras prot attiecīgo valodu, ja tām šādu uzdevumu dod procesa virzītājs (KPL 114.p.2.d.).

Runājot par cietušā tiesībām pašam iesniegt kādu dokumentu valodā, kuru tas lieto, jāsecina, ka šīs tiesības ir ierobežotas. Papildus jau iepriekš konstatētajām cietušā tiesībām iesniegt pieteikumu (iesniegumu) par kriminālprocesa uzsākšanu, cietušajam ir arī tiesības svešvalodā iesniegt arī apelācijas un kasācijas sūdzības par tiesu nolēmumiem. Procesā virzītājam ir pienākums nodrošināt šādu dokumentu tulkojumu valsts valodā. Citos gadījumos, cietušā iesniegtās sūdzības svešvalodā tiek tulkotas tikai tad, ja procesa virzītājs to uzskata par nepieciešamu (KPL 11.p.). Diemžēl normatīvais regulējums nesniedz norādes, pēc kādiem kritērijiem procesa virzītājam būtu jānosaka nepieciešamība pēc tulkojuma.

Izrietoši no Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta otrās daļas, kas nosaka cietušā (arī viņa aizgādņa vai aizbildņa) tiesības visās kriminālprocesa stadijās un veidos lūgt Eiropas aizsardzības rīkojuma pieņemšanu, cietušajam ir tiesības uz aizsardzību. Šīs tiesības ir nostiprinātas kā kriminālprocesa pamatprincips (KPL 24.p.) Proti, valstij ir pienākums rūpēties par cietušā, viņa tuvinieku vai mantas aizsardzību, veicot speciālus pasākumus, lai pasargātu cietušo no iespējamās iebiedēšanas vai atriebības, kā arī cietušā cieņas aizstāvēšanai izmeklēšanas darbību laikā⁸⁹.

⁸⁸ Meikališa Ā. Kriminālprocesa uzsākšanas institūta attīstība un problēmas Latvijā. Grām: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 623.lpp.

⁸⁹ Kronberga I. *Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā*. 2013, 24.lpp.

Tiesību uz aizsardzību nodrošināšanas nolūkā, ja pret cietušo vērsta rīcība ir atzīstama par kriminālprocesa mērķu sasniegšanai traucējošu darbību, var būt pamats drošības līdzekļa piemērošanai aizdomās turētajam vai apsūdzētajam (KPL 241.p.). Savukārt gadījumos, kad procesa virzītājs uzskata, ka apdraudējums personas dzīvībai, veselībai vai mantai var būt reāls sakarā ar cietušā sniegto liecību, tas ierosina speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu. Priekšnoteikums procesa virzītāja ierosinājumam par personas atzīšanu par speciāli procesuāli aizsargājamu ir cietušā (vai tā pārstāvja) rakstveida iesniegums (KPL 300.p.). Lēmumu par speciālās aizsardzības noteikšanu pieņem ģenerālprokurors.

Cietušā tiesības uz viņa, tā tuvinieku aizsardzību ir prioritāras kriminālprocesa gaitā. Proti, gadījumos, kad cietušā vai viņa tuvinieku tiesību aizsardzībai pieņemtie procesa virzītāja lēmumi nespēj novērst reālu personas dzīvības apdraudējumu, procesa virzītājam ir jāatsakās no to pierādījumu izmantošanas, kas ir šī apdraudējuma iemesls (KPL 24.p.2.d.).

Kriminālprocesa likums noteic, ka savas procesuālās tiesības cietušais var izmantot tikai tajā kriminālprocesa daļā, kura tieši attiecas uz nodarījumu, ar kuru tam nodarīts kaitējums (KPL 97.p.2.d., 100.p.1.d., 101.p.1.d.).

Cietušā vispārīgās tiesības apelācijas un kasācijas instances tiesā noteiktas attiecīgi Kriminālprocesa likuma 100. un 101.pantā, savukārt detalizētāks tiesību apjoms un procesuālā kārtība šo tiesību izmantošanai meklējamas citās likuma nodaļās, kas veltītas tieši šiem procesuālajiem posmiem (KPL 53., 54.nodaļas).

Lietas iztiesāšanā apelācijas instances tiesā, cietušajam tiesas sēdē ir tādas pašas tiesības kā pirmās instances tiesā (KPL 100.p.2.d.). Proti, (papildus jau minētajām tiesībām) cietušais var pieteikt noraidījumu arī valsts apsūdzības uzturētājam un ekspertam, kā arī pats piedalīties krimināllietas izskatīšanā, piedalīties pierādījumu tiesā un mutvārdos veiktā pārbaudē, iesniegt pieteikumus, uzstāties debatēs, iepazīties ar tiesas nolēmumu un sēdes protokolu. Savukārt cietušais, kas atzīts par īpaši aizsargājamu, var lūgt, lai tā dalība (t.skaitā, uzklauššana) tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus (KPL 99.p.).

Cietušais savas tiesības izmanto brīvprātīgi un paša izvēlētā apjomā, tomēr izņēmuma gadījumos šīs tiesības var tikt ierobežotas. Tā, piemēram, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 469.pantu – cietušajam vai viņa pārstāvim ir tiesības piedalīties lietas iztiesāšanā. Šo tiesību neizmantošana nekavē iztiesāšanas procesu, izņemot gadījumus, kad tiesa atzīst, ka cietušā piedalīšanās krimināllietas iztiesāšanā ir obligāta vai cietušais attaisnojoša iemesla dēļ lūdzis tiesas sēdi atlikt. Vienlaikus jāpatur prātā, ka pat gadījumos, kad tiesa atzinusi cietušā piedalīšanos par obligātu, tas nenozīmē, ka tiesai jebkurā gadījumā jāiztiesā lieta cietušā klātbūtnē. Proti, tiesa var iztiesāt lietu bez cietušā piedalīšanās, ja cietušā klātbūtni nav

iespējams nodrošināt, piemēram, ja cietušais miris vai arī ja tiesa ir izdarījusi visu, ko no tās saprātīgi varēja sagaidīt, lai nodrošinātu cietušā piedalīšanos tiesas sēdē, taču tas nav izdevies.⁹⁰

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 100. un 101.pantam – gan apelācijas, gan arī kasācijas tiesvedības procesā cietušajam ir tiesības saņemt citu procesa dalībnieku iesniegto sūdzību kopijas, saņemt informāciju par sūdzību izskatīšanas laiku, vietu un kārtību, pieteikt noraidījumu atsevišķam tiesnesim vai tiesas sastāvam, izteikt iebildumus par citu personu sūdzībām, tiesības uzturēt un pamatot savu sūdzību vai to atsaukt, tiesības saņemt gala nolēmumu.

Kasācijas instances tiesvedība primāri notiek rakstveida procesā, tādēļ, atšķirībā no cietušā tiesībām apelācijas instances tiesā, cietušajam nav tiesību uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā atklātā sēdē viņa klātbūtnē, bet ir tiesības pieteikt pamatotu lūgumu.

Iesniedzot sūdzību par pirmās instances tiesas nolēmumu, jāņem vērā, ka cietušais nevar lūgt vairāk par to, ko lūdzis iztiesāšanā pirmās instances tiesā (KPL 551.p.4.d.). Savukārt apelācijas sūdzības iesniegšanas un pieņemšanas procesuālā kārtība noteikta Kriminālprocesa likuma 52.nodaļā “Lietas sagatavošana iztiesāšanai apelācijas instances tiesā”.

2.2. Cietušā kā noziedzīga nodarījuma upura tiesības uz kompensāciju

Latvijas Republikas Satversmes 92.panta trešais teikums nosaka – nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Šis konstitucionālā ranga princips ir nostiprināts arī kā viens no kriminālprocesa pamatprincipiem Kriminālprocesa likuma 22.pantā – *“personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārums, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.”* No minētās normas *expressis verbis* izriet, ka šis princips ir ekskluzīvi attiecināms uz cietušo personu, tomēr kriminālprocesa ietvaros šīs tiesības ir ierobežotas pēc tā, vai cietušais izvēlas iegūt vai neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu.

Ievērojot Kriminālprocesa likuma 22.pantā noteikto – *“tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai”*, norāda uz to, ka cietušā pieteikums kaitējuma kompensācijas saņemšanai nebūt nenozīmē, ka viņa pieteikums tiks apmierināts katrā gadījumā vai tādā apmērā, kā pieteikts. Kriminālprocesa mērķis, visupirmkārt, ir taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums (KPL 1.p.), tādējādi

⁹⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 06.12.2017. lēmums lietā Nr. SKK-507/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5324> [aplūkots: 26.03.2019.]

kriminālprocesa ietvaros cietušajam ir tikai tiesības pieprasīt, lai tiktu nodrošināta procesuālā kārtība (iespējas) kaitējuma kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.

Proti, tikai tādām cietušajām, kurām par tādām atzīts ar kriminālprocesuālu lēmumu, ir tiesības kriminālprocesa ietvaros pieteikt un arī saņemt kompensāciju par tam ar noziedzīgu nodarījumu radīto morālo aizskārumu, fiziskām ciešanām un mantisko zaudējumu (KPL 95.p.1.d.). Tāpat gadījumos, kad cietušais neieņem aktīvu kriminālprocesa dalībnieka lomu, cietušajam ir tiesības prasīt nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā (KPL 350.p.3.d.). Šajā gadījumā tiesai ir saistošs nolēmums kriminālprocesā par personas vainu (KPL 350.p.5.d.).

Procesuālā kārtība, kādā cietušais realizē savas tiesības uz nodarītā kaitējuma kompensāciju, reglamentē Kriminālprocesa likuma 26. nodaļa “Ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana”.

Atbilde uz jautājumu – ko saprot ar jēdzienu “*kompensācija*” kriminālprocesa ietvaros, rodama Kriminālprocesa likuma 350.panta pirmajā un otrajā daļā. Izrietoši no komentējamā panta daļām, kompensācija ir – (1) monetārā izteiksmē noteikta noziedzīga nodarījuma izdarītāja samaksa cietušajam kā gandarījums par tam radīto kaitējumu – morālo aizskārumu, fiziskām ciešanām un mantisko zaudējumu; (2) krimināltiesisko attiecību noregulējuma elements, ko apsūdzētais samaksā brīvprātīgi vai uz tiesas nolēmuma, vai prokurora priekšraksta pamata. Tiesas noteiktā kaitējuma kompensācija uzskatāma par mantisko jautājumu starp apsūdzēto un cietušo risināšanas veidu⁹¹.

Cietušais izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas iegūšanai, ņemot vērā viņam ar noziedzīgu nodarījumu nodarīto morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantiskā zaudējuma apmēru (KPL 97.p.1.d.). Šīs tiesības nav ierobežojamas arī tad, ja kriminālprocess pret noziedzīga nodarījuma izdarītājiem tiek izbeigts uz nereabilitējošiem apstākļiem, piemēram, noilguma gadījumā⁹².

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 352.pantu, vērtējot cietušā kompensācijas pieteikumu, tiesa pieņem nolēmumu, ņemot vērā:

- 1) radīto mantisko zaudējumu apmēru;
- 2) noziedzīga nodarījuma smagumu un izdarīšanas raksturu;
- 3) nodarītās fiziskās ciešanas, paliekošus sakropļojumus un darbspēju zudumu;
- 4) morālā aizskārums dziļumu un publiskumu;
- 5) psihiskas traumas.

⁹¹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 05.12.2010. lēmums lietā Nr. SKK-508/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3942> [aplūkots: 15.03.2019.]

⁹² Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 07.07.2017. lēmums lietā Nr. SKK-401/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5262> [aplūkots: 13.03.2019.]

Visi minētie kritēriji ir vērtējami kopsakarā, un nevienam no tiem nav prioritātes attiecībā pret citiem⁹³.

Cietušais var prasīt mantiskā kaitējuma atlīdzināšanu tikai par tādu kaitējumu, par kuru pienākas saņemt materiālo atlīdzību un kas cēloņsakarīgi izriet no noziedzīgajām darbībām. Turklāt cietušajam ir tiesības prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par neatļautu darbību var vainot.⁹⁴ Tādējādi cietušajam, piesakot materiālo zaudējumu kompensāciju, jānorāda konkrēts nodarītā zaudējuma apmērs, ievērojot judikatūrā nostiprināto atziņu, ka šo apmēru veido bojātās vai iznīcinātās mantas vērtība, nevis bojātās vai iznīcinātās mantas atjaunošanas izdevumi.⁹⁵

Cietušajam nodarītais tiešais mantiskais zaudējums tiek vērtēts atbilstoši cenām, kuras tiek izmantotas apsūdzības apjoma noteikšanai (KPL 352.p.3.d.). Turklāt, lemjot par atlīdzināmā zaudējuma apmēru, tiek ņemta vērā arī tā naudas summa, kuru noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir jau atlīdzinājis vai kura par šiem pašiem zaudējumiem jau tikusi piedzīta citā procesā (piem., administratīvā procesa vai civilprocesa kārtībā). Tādā veidā tiek nodrošinātas arī apsūdzētā tiesības uz taisnīgu kompensācijas apmēra noteikšanu.⁹⁶

Ievērojot Kriminālprocesa likuma 367. panta nosacījumus, vienlaikus ar kaitējuma kompensāciju cietušais piesaka arī kompensāciju par procesuāliem izdevumiem – piemēram, par ceļa izdevumiem, kas saistīti ar ierašanos procesuālās darbības izdarīšanas vietā un atgriešanos dzīvesvietā, maksu par naktsmītni, kā arī naudas summu, kas atbilst cietušā vidējai samaksai par laiku, kurā viņš neveica savu darbu sakarā ar piedalīšanos procesuālajā darbībā.⁹⁷

Gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā kaitējums tiek nodarīts juridiskai personai, kuras manta nav nošķirama no tās īpašnieka mantas (t.i., kad īpašnieks atbild par sava uzņēmuma saistībām ar visu savu mantu, piemēram, individuālais komersants vai zemnieka saimniecība), kaitējums atlīdzināms vai nu šai juridiskai personai vai arī tās vienīgajam īpašniekam (fiziskai personai), proti, zaudējumi, kas radīti šādai juridiskai personai, tiek atzīti arī par zaudējumiem tās īpašniekam.⁹⁸

⁹³ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.10.2017. lēmums lietā Nr. SKK-527/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5287> [aplūkots: 13.03.2019.]

⁹⁴ Liholaja V. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. 2010/2011, 66.lpp. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas> [aplūkots: 16.03.2019.]

⁹⁵ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 29.11.2018. lēmums lietā nr. SKK-J-625/2018. pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5697> [aplūkots: 13.03.2019.]

⁹⁶ Kronberga I. Dzenovska I. Litvins G. Sīle S. Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā. Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”. 2013. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Kopsavilk.Meh.ciet.kompens.pdf [aplūkots: 11.03.2019.] 106.lpp.

⁹⁷ Litvins G. *Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā*, 2013, 12.lpp.

⁹⁸ Latgales apgabaltiesas 20.02.2018. spriedums lietā Nr. 11903026413. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/350904.pdf> [aplūkots: 13.03.2019.]

Valsts kā cietušais visbiežāk tiek atzīts Valsts ieņēmumu dienesta lietās, kad kriminālprocess ierosināts saistībā ar personas izvairīšanos no nodokļu nomaksas valsts budžetā.⁹⁹ Kriminālprocesa ietvaros Valsts ieņēmumu dienesta kompensācijas pieteikumu nenosaka, ja pieteiktā kaitējuma kompensācija jau ietilpst nodokļu auditā aprēķinātās papildus valsts budžetā maksājamā summā, kuras piedziņa jau uzsākta administratīvā procesa ietvaros. Tādā veidā tiek novērsts netaisnīgums un nelikumīgums, kas var rasties atkārtoti piedzenot kaitējumu arī kriminālprocesa ietvaros, turklāt arī krimināllieta tiek izskatīta ātrāk.¹⁰⁰

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 456. panta trešo daļu kompensācijas pieteikumu valsts vai pašvaldību interesēs var iesniegt un uzturēt arī prokurors. Šajā gadījumā prokuroram, realizējot valsts vai pašvaldības interešu aizsardzību, būtu jāpiesaka kaitējuma kompensācija, ņemot vērā lietderīguma un samērīguma apsvērumus.¹⁰¹ Gadījumā, ja prokurors nepiesaka kaitējuma kompensāciju valsts interesēs līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā (t.i., neievērojot Kriminālprocesa likuma 351.panta pirmajā daļā noteikto kārtību),¹⁰² tad tiesa nenosaka, atstājot iespēju to pieprasīt civilprocesa kārtībā.¹⁰³

Morālā kaitējuma jēdziens Civillikuma 1635.panta otrajā daļā tiek skaidrots kā fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumu.

Izrietoši no Civillikuma 1635.panta trešās daļas, cietušajam nodarītais morālais kaitējums ir prezumējams un nav jāpierāda, ja noziedzīgs nodarījums vērsts pret cietušā dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo.

Tiesu praksē morālā kaitējuma kompensācija uzskatāma par vienu no kompensācijas veidiem, kas neaizstāj cietušā mantai un veselībai nodarīto kaitējumu.¹⁰⁴ Tomēr jāpatur prātā, ka tiesības prasīt morālā kaitējuma kompensāciju ir personiskas tiesības, proti, tādas, kuras nevar pastāvēt un līdz ar to arī nevar tikt realizētas atdalīti no cietušās personas, tādējādi šīs tiesības izbeidzas līdz ar šīs personas nāvi.¹⁰⁵

⁹⁹ Kronberga I. Dzenovska I. Litvins G. Sīle S. *Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā*, 2013, 105.lpp.

¹⁰⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 09.03.2017. lēmums lietā Nr. SKK-13/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5114> [aplūkots: 12.03.2019.]

¹⁰¹ Kūtris G. *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. 2015, 319.lpp.

¹⁰² Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 15.03.2012. lēmums lietā SKK –79/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3840> [aplūkots: 11.03.2019.]

¹⁰³ Kronberga I. Dzenovska I. Litvins G. Sīle S. *Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā*, 2013, 107.lpp.

¹⁰⁴ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 04.02.2010. lēmums lietā Nr. SKK-8/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3939> [aplūkots: 12.03.2019.]

¹⁰⁵ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 28.03.2018. lēmums lietā. Nr. SKK-13/2018; Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5444> [aplūkots: 12.03.2019.]; sk. arī Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 10.11.2016. lēmums lietā nr. SKK-499/2016 Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/599> [aplūkots: 12.03.2019.]

Morālā kaitējuma kompensācijas funkcijas ir taisnīguma, prevencijas un samierināšanas nodrošināšana. Proti, šim kompensācijas veidam ir ne tikai jāsniedz taisnīgs apmierinājums faktiski cietušai personai, vienlaikus atturot vainojamo personu no līdzīgu aizskārumu izdarīšanas nākotnē, bet arī jākalpo par pamatu cietušā un aizskārēja savstarpējai samierināšanai.¹⁰⁶

Tiesai lemjot par morālā kaitējuma kompensācijas apmēru ir jāņem vērā, ka katrs noziedzīgs nodarījums personai nodara arī morālo kaitējumu. Tomēr, paturot prātā, ka kompensācija par morālo aizskārumu nav uzskatāma par sodu vainīgajai personai¹⁰⁷, vērtējot kaitējuma kompensācijas pieteikumu būtu jāņem vērā, ka morālu gandarījumu cietušajam rada arī fakts, ka noziedzīga nodarījuma izdarītājs saņem likumā paredzēto sodu.

Ņemot vērā morālā kaitējuma kompensācijas komplicētību un individualitāti, likumā nav iespējams uzskaitīt visus gadījumus, kad kompensācija ir piešķirama, un noteikt tās apmēru katrā konkrētā gadījumā. Tādējādi tiesai ir tiesības lemt par šī kaitējuma veida kompensācijas apmēru pēc saviem ieskatiem. Kompensācijas apmērs uzskatāms par atbilstīgu noziedzīgam nodarījumam tikai tad, ja tās izvērtēšanā tikuši ņemti vērā visi likumā noteiktie kritēriji atbilstoši mūsdienu apstākļiem un standartiem¹⁰⁸. Tiesai, pieņemot lēmumu, ir jābalstās ne tikai uz saviem subjektīviem kritērijiem, bet arī uz racionāliem juridiskiem apsvērumiem.¹⁰⁹

Paturot prātā, ka pieteiktās kaitējuma kompensācijas izvērtēšanā ir jāņem vērā arī noziedzīga nodarījuma smagums un raksturs – ja apelācijas instancē apsūdzētajiem inkriminētais noziedzīgs nodarījums tiek pārkvalificēts, tiesai ir pašai jānosaka morālā kaitējuma kompensācijas apmērs.¹¹⁰

Kriminālprocesa likuma 352.panta otrā daļa nosaka, ka juridiskai personai izmaksājamās kompensācijas apmēru ietekmē arī tās komercdarbībai radītās grūtības. Komercdarbībai radītās grūtības jāsaprot kā kaitējums, kas nodarīts, piemēram, darījumu reputācijai, komercnoslēpumam un autortiesībām. Šis uzskaitījums nav uzskatāms par izsmeļošu vai noslēgtu. Satversmes tiesa lietā Nr. 2011-21-01 norādīja, ka Satversmes 92.panta trešajā teikumā paredzētās privātpersonas tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību

¹⁰⁶ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 28.03.2018. lēmums lietā. Nr. SKK-13/2018; Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5444> [aplūkots: 12.03.2019.]

¹⁰⁷ Liholaja V. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. 2010/2011, 3.lpp Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojs/kriminaltiesibas> [aplūkots: 15.03.2019.]

¹⁰⁸ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 28.03.2018. lēmums lietā. nr. SKK-13/2018; Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5444> [aplūkots: 12.03.2019.]

¹⁰⁹ Briede J. Višķere I. Litvins G. Bitāns A. Danovskis E. Komentārs LR Satversmes 92.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 158. - 159.lpp.

¹¹⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.10.2017. lēmums lietā nr. SKK-527/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5287> [aplūkots: 13.03.2019.]

aizskāruma gadījumā interpretējamas tā, lai juridiskā persona nenonāktu ievērojami sliktākā tiesiskajā situācijā, kā fiziskā persona salīdzināmā situācijā.¹¹¹

Cietušais var iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Pieteikumā sniedzams pamatojums pieprasītajam mantisko zaudējumu kompensācijas apmēram¹¹², kamēr kompensācijas apmērs par morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām — tikai jānorāda (KPL 351.p.1.d.). Cietušā pieteikums var tikt iesniegts rakstveidā vai izteikts mutvārdos, ko procesa virzītājs ieraksta protokolā (KPL 351.p.2.d.). Turklāt personas, kura saucama pie kriminālatbildības, nenoskaidrošana nevar būt šķērslis kompensācijas pieteikuma iesniegšanai. Jāievēro, ka kompensācijas pieteikums izskatāms neatkarīgi no cietušā klātbūtnes (KPL 351.p.4.d.).

Pieteikto kompensāciju cietušais ir tiesīgs atsaukt jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz brīdim, kad tiesa aiziet taisīt spriedumu. Šajā gadījumā, cietušā atteikšanās no savu tiesību uz kompensāciju realizāciju kriminālprocesa ietvaros, nevar būt par pamatu apsūdzības atcelšanai, grozīšanai vai pie kriminālatbildības saucamās personas attaisnošanai (KPL 351.p.5.d.).

Pienākumu samaksāt kompensāciju tiesa var uzlikt:

- 1) pilngadīgam apsūdzētajam, kas atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- 2) nepilngadīgajam, kas atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, — subsidāri ar vecākiem vai personām, kuras viņus aizstāj, izņemot gadījumus, kad tas ir šo personu amata pienākums;
- 3) personai, kurai noteikts medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai kura nodota radnieku vai citu personu gādībā;
- 4) juridiskajai personai, kurai piemērots piespiedu ietekmēšanas līdzeklis (KPL 353.p.1.d.).

No minētā izriet, ka kaitējuma kompensācijas samaksas pienākums kriminālprocesa ietvaros nosakāms tikai tai personai, kura atzīta par vainīgu konkrētajā noziedzīgajā nodarījumā, turklāt tikai par tādiem zaudējumiem, kuri tiek nodarīti ar noziedzīgām darbībām.¹¹³ Citos gadījumos kaitējuma kompensāciju nenosaka, bet kaitējuma atlīdzināšana notiek civiltiesiskā kārtā (KPL 353.p.2.d.).

Gadījumā, ja ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

¹¹¹ Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. 2011-21-01., 10.p.; Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-21-01_Spriedums.pdf [aplūkots: 14.03.2019.]

¹¹² Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 28.11.2007. lēmums lietā SKK - 653/2007. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4160> [aplūkots: 13.03.2019.]

¹¹³ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 20.10.2017. lēmums lietā nr. SKK-J-570/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5289> [aplūkots: 17.03.2019.]

Pieprasot atlīdzību civilprocesuālā kārtā, cietušais ir atbrīvojams no valsts nodevas samaksas, bet tiesai ir jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija (KPL 350.p.).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā „*Blumberga v. Latvia*” norādīja, ka iespēja iesniegt civilprasību pret iespējamajiem vainīgajiem var nodrošināt cietušajam reālu alternatīvu līdzekli savu aizskarto tiesību aizsardzībai gadījumos, ja kriminālprocess nav veiksmīgi pabeigts, ievērojot nosacījumu, ka šādai civilprasībai ir pamatotas izredzes uz panākumiem. Tajā pat laikā jāņem vērā, ka kaut arī kriminālprocesa iznākumam var būt nozīmīga vai pat izšķiroša ietekme uz šādas civilprasības iznākumu (neatkarīgi no tās iesniegšanas brīža), valsts nevar būt atbildīga par šādas prasības panākumu trūkumu tikai tāpēc, ka kriminālprocess nav beidzies ar notiesāšanu. Tomēr, ja civilprasības panākumu trūkums būs tiešas sekas īpaši nopietniem un acīmredzamiem trūkumiem, kas pieļauti kriminālprocesā gaitā (izmeklēšanā vai vajāšanā), tiks atzīts, ka valsts nebūs izpildījusi savu pozitīvo pienākumu, kas izriet no Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1.protokola 1.panta).¹¹⁴

Pētot kaitējuma kompensācijas mehānisma darbību tiesu praksē, autore secina, ka tā nav vienveidīga gadījumos, kad kaitējuma kompensācija ir tikusi pieteikta, bet cietušais ir miris līdz gala nolēmuma pieņemšanai. Tā, piemēram, krimināllietā Nr.11089050417 cietušais pieteica mantiskā zaudējuma kompensāciju, tomēr līdz lietas izskatīšanai pirmās instances tiesā cietušais nomira. Tā kā tiesā netika saņemts mirušā cietušā tuvinieku lūgums par to atzīšanu par cietušo (saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 95.panta trešo daļu), Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa secināja, ka kaitējuma kompensācija nav nosakāma.¹¹⁵ Savukārt Daugavpils tiesa lietā Nr. 13190001317, konstatējot, ka cietušais miris iztiesāšanas gaitā (pirms debašu runas), lēma atstāt pieteikto kaitējuma kompensāciju bez izskatīšanas, izskaidrojot cietušā iespējamiem mantiniekiem tiesību iesniegt prasību civilprocesa kārtībā.¹¹⁶ Atšķirīga pieeja izmantota kriminālprocesā Nr. 11091028816. Neskatoties uz apstākli, ka cietušais nomira pirms tiesas izmeklēšanas uzsākšanas, pirmās instances tiesa apmierināja pieteikto lūgumu par materiālā zaudējuma kompensāciju, paskaidrojot, ka kaitējuma kompensācijas pieteikums izskatāms neatkarīgi no cietušā klātbūtnes. Šādam secinājumam pievienojās arī Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija.¹¹⁷

Vairumā gadījumu, tiesas izvēlas nenoteikt kaitējuma kompensāciju kriminālprocesa ietvaros, atstājot cietušā iespējamiem mantiniekiem šo tiesību realizāciju civilprocesuālā

¹¹⁴ ECT 14.10.2008. spriedums lietā *Blumberga v. Latvia* (iesnieguma nr. 70930/01), 68. punkts.

¹¹⁵ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 19.06.2018. spriedums lietā Nr.11089050417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/367707.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]

¹¹⁶ Latgales apgabaltiesas 06.11.2018. spriedums lietā Nr. 13190001317, pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/368459.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]

¹¹⁷ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 08.03.2018. spriedums lietā Nr.11091028816, pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/353417.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]

kārtībā. Šādu lēmumu pamatojums izriet no fakta, ka kaitējuma kompensācija izmaksājama tikai tai personai, kura atzīta par cietušo kriminālprocesa ietvaros. Vienlaikus jāatzīst, ka šādu nostāju var vērtēt divējādi – no vienas puses, tiesām ir pienākums ievērot personas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un primāro kriminālprocesa mērķi – taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu (proti, kaitējuma kompensācija pēc būtības nav primārais kriminālās justīcijas mērķis, bet gan civiltiesību nozares jautājums). Atkāpes no šiem principiem nebūtu attaisnojamas dēļ tā vien, ka izšķirami jautājumi par cietušā “aizvietošanu” jeb procesuālo tiesību pārņemšanu (piemēram, cietušā prasījums par mantisko zaudējumu atlīdzināšanu var tikt mantots, bet mantojuma lietas strīdus gadījumos mēdz būt visnotaļ ilgstošas). No otras puses – apmierinot cietušā pieteikto mantisko zaudējumu kompensāciju (ieskaitot, procesuālo izdevumu atlīdzināšanu vai izmaksas par saņemto juridisko palīdzību) kriminālprocesa ietvaros, mazinātos visas tiesus sistēmas noslodze, jo mirušā cietušā mantiniekiem (kā tiesību pārņēmējiem) nebūtu atsevišķi jāceļ prasība civilprocesuālā kārtā. Vienas lietas apstākļi vairs netiek vērtēti vairākos tiesas procesos, miruša cietušā tiesību pārņēmējiem nav jāpierāda mantiskie zaudējumi un to apmērs. Tādēļ, izrietoši no visas tiesu sistēmas efektivitātes uzlabošanas skatpunkta, tiesām būtu jāpieņem taisnīgs un tiesisks lēmums jau kriminālprocesa ietvaros¹¹⁸ (t.i., neatstājot mantisko jautājumu risināšanu civilprocesa likuma kārtībā).

Noziedzīgā nodarījumā vainojamā persona un cietušais var arī savstarpēji vienoties par samaksājamās kompensācijas apmēru. Vienošanās saturu noformē rakstveidā vai, ja abas puses to lūdz, ieraksta procesuālās darbības protokolā. (KPL 352.p.4.d.). Minētā norma attiecināma arī uz gadījumiem, kad cietušais un noziedzīga nodarījuma izdarītājs savstarpēji noslēdz izlīgumu.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 353.panta trešo daļu, cietušajiem ir tiesības saņemt kaitējuma atlīdzinājumu no valsts līdzekļiem. Valsts kompensācijas izmaksas kārtību un atlīdzināmā kaitējuma apmēru nosaka likums “Par valsts kompensāciju cietušajiem”¹¹⁹ (turpmāk arī – VKC). Valsts kompensācijas institūta būtība izriet no fakta, ka cietušajam nepieciešama finansiāla palīdzība uzreiz pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, savukārt kriminālprocess mēdz būt ilgs un sarežģīts, turklāt cietušajam nav nekādu garantiju, ka nodarītais kaitējums tiks reāli atlīdzināts¹²⁰. Normatīvais regulējums paredzēts arī sociālā

¹¹⁸ Kronberga I. Dzenovska I. Litvins G. Sīle S. *Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā*, 2013, 109.lpp.

¹¹⁹ Likums “Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LV likums. Pieņemts: 18.05.2006. [03.03.2019.red.]

¹²⁰ Likumprojekta “Likums par valsts kompensāciju cietušajiem” anotācija. Pieejama: http://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1502_0.htm [aplūkots: 03.03.2019.]

taisnīguma nodrošināšanai, proti – lai nodrošinātu kaitējuma kompensāciju arī tiem no vardarbīgiem noziegumiem cietušajiem, kuru pāridarītājs nav identificēts, nav aizturēts vai Krimināllikumā noteiktajos gadījumos nav saucams pie kriminālatbildības¹²¹.

Atbilstoši likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” regulējumam ne visi cietušie, kas par tādiem atzīti kriminālprocesa ietvaros, ir tiesīgi pieprasīt un saņemt valsts kompensāciju.

Atbilstoši likuma “par valsts kompensāciju cietušajiem” 1.pantā noteiktajam likuma mērķis ir – “nodrošināt fiziskajai personai, kura Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā ir atzīta par cietušo (turpmāk — cietušais), tiesības saņemt valsts kompensāciju par tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām vai mantisko zaudējumu”. Izrietoši secināms, ka tiesību saņemt valsts kompensāciju nav (1) juridiskai personai, kurai ir cietušā kriminālprocesuālais statuss, kā arī (2) personai, attiecībā uz kuru nav ticis pieņemts procesa virzītāja lēmums par tās atzīšanu par cietušo.

Tomēr personas tiesības saņemt valsts kompensāciju ir atkarīgas ne tikai no cietušā procesuālā statusa piešķiršanas, bet arī no paša noziedzīgā nodarījuma rakstura un kaitīgajām sekām.

Kopš VKC likuma spēkā stāšanās 2006.gada 20.jūnijā, noziedzīgu nodarījumu uzskaitījums, kuru rezultātā cietušajam radīts kaitējums, ir ticis vairākkārtīgi grozīts (papildināts). Izrietoši no VKC likuma pamata redakcijas, personas subjektīvās tiesības pieprasīt valsts kompensāciju bija gadījumos, ja:

- 1) noziedzīgs nodarījums vērsts pret personas dzīvību vai veselību un ir iestājusies personas nāve;
- 2) nozieguma rezultātā cietušajam nodarīti smagi, vidēja smaguma miesas bojājumi;
- 3) noziedzīgs nodarījums bijis vērsts pret personas dzimumneaizskaramību¹²²

Ar 11.06.2009 Grozījumiem likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem”¹²³, minētie kaitējumu atlīdzināšanas gadījumi tika papildināti ar gadījumu, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušais ticis inficēts ar cilvēka imūndeficīta vīrusu, B vai C hepatītu. Savukārt, ievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 5.aprīļa direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI¹²⁴, 17.pantu, kurā noteikts katras dalībvalsts uzdevums

¹²¹ Likumprojekta “Likums par valsts kompensāciju cietušajiem” anotācija. Pieejama: http://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1502_0.htm [aplūkots: 03.03.2019.]

¹²² Likums “Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LV likums. Pieņemts: 18.05.2006. [20.06.2006. red.]

¹²³ Grozījumi likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LV likums. Pieņemts: 11.06.2009. [04.03.2019.red.]

¹²⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI. Pieņemta: 05.04.2011. [04.03.2019.red.]

nodrošināt, lai cilvēku tirdzniecībā cietušajiem būtu piekļuve pastāvošajām shēmām, kas paredz kompensācijas ar nodomu veiktos vardarbīgos noziegumos cietušajiem paredzēta cietušo piekļuve valsts kompensācijas mehānismiem¹²⁵, līdz ar 15.11.2012 pieņemtajiem grozījumiem normatīvais regulējums tika papildināts, nosakot, ka valsts kompensācija ir izmaksājama arī cilvēku tirdzniecības upuriem, kā arī noziedzīgos nodarījumos pret personas tikumību cietušajiem¹²⁶.

Tādējādi atbilstoši VKC likuma pašreizējai redakcijai tiesības uz valsts kompensāciju ir fiziskai personai, ja tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā:

- 1) iestājusies personas nāve;
- 2) cietušajam nodarīti smagi vai vidēja smaguma miesas bojājumi;
- 3) aizskarta cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība;
- 4) cietušais ir cilvēku tirdzniecības upuris;
- 5) cietušais inficēts ar cilvēka imūndeficīta vīrusu, B vai C hepatītu. (VKC 3.p.)

Jāņem vērā, ka noziedzīgos nodarījumos, kas vērsti pret satiksmes drošību, cietušajiem nav tiesību pieprasīt valsts kompensāciju (VKC 2.p.3.d.), jo atlīdzība par šiem gadījumiem tiek reglamentēta Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā¹²⁷.

Nodrošinot taisnīgu valsts kompensācijas piešķiršanu un izmaksāšanu¹²⁸, gadījumā, ja viena noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājušās vairāku personu nāves, VKC regulējums paredz kompensācijas izmaksu atbilstoši mirušo skaitam, t.i., katras personas nāves gadījumā¹²⁹. Kopš 2012. gada grozījumu VKC likumā spēkā stāšanās, ja kriminālprocesā ir vairākas personas, kuras atzītas par cietušo, sakarā ar vienas personas nāvi, valsts kompensācija tiek izmaksāta cietušajiem proporcionāli to skaitam, tādējādi mainot līdz šim pastāvējušo praksi, kad atbilstoši normatīvajam regulējumam valsts kompensācija par vienas personas nāvi tika izmaksāta vairākiem cietušajiem.¹³⁰

Ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājas vairākas sekas, kompensācija tiek izmaksāta tikai par smagākajām (VKC 7.1.p.2.d.), savukārt, ja gala nolēmumā tiek konstatēts, ka cietušajam iestājušās sekas ir smagākas, cietušais ir tiesīgs atkārtoti vērsties Juridiskās

¹²⁵ Likumprojekta "Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem" (Nr. 383/Lp11)" anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E84E7920FF27DC2DC2257A87003AB03C?OpenDocument> [aplūkots: 04.03.2019.]

¹²⁶ Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem": LV likums. Pieņemts: 15.11.2012 [04.03.2019.red.]

¹²⁷ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Pieņemts 07.04.2004. [04.03.2019.red.]

¹²⁸ Likumprojekta "Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem" (Nr. 383/Lp11)" anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E84E7920FF27DC2DC2257A87003AB03C?OpenDocument> [aplūkots: 04.03.2019.]

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

palīdzības administrācijā ar lūgumu izmaksāt starpību starp izmaksāto un izmaksājamo kompensāciju (VKC 7.1p. 8.d.). Valsts kompensācijas pieprasīšana un izmaksa, neierobežo cietušā tiesības pieprasīt kompensāciju civilprocesuālā kārtā vai kriminālprocesa ietvaros (VKC 2.p.2.d.).

Caurlūkojot VKC normas, autore secina, ka normatīvais regulējums, kādā valsts kompensāciju saņem nepilngadīgais cietušais, būtu papildināms / precizējams. Proti, VKC likumā konsekventi tiek uzsvērts, ka tiesības pieteikt kaitējuma atlīdzību ir tikai personai, kura ir atzīta par cietušo ar procesa virzītāja lēmumu. Ņemot vērā, ka nepilngadīgie iegūst spēju pilnā mērā patstāvīgi realizēt savas tiesības tikai pēc pilngadības sasniegšanas¹³¹, pieteikumu viņa vietā iesniedz cietušā pārstāvis. Tomēr nepilngadīga cietušā pārstāvja tiesības sava pārstāvamā vārdā pieteikt un saņemt valsts kompensāciju *expressis verbis* likumā nav noregulētas. Šīs pārstāvja tiesības izriet no VKC likuma 3.¹ panta otrās daļas, kas nosaka nepilngadīgā cietušā pārstāvja pienākumu atmaksāt valsts budžetā saņemto valsts kompensāciju, ja cietušais ir apzināti sniedzis nepatiesas ziņas valsts kompensācijas saņemšanai.

Cietušā tiesību uz valsts kompensāciju kontekstā, autoresprāt, uzmanība pievēršama arī priekšnoteikumam, ka valsts kompensācija tiek izmaksāta tikai par tīša (ar nodomu izdarīta) noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (VKC 1.p, 3.p.4.d.).

Krimināllikuma 8.pants nosaka, ka par vainīgu noziedzīgā nodarījumā atzīstama persona, kas to izdarījusi ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības. Atbilstoši krimināltiesību teorijai vainas forma veido noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi, kas ir viens no četriem noziedzīga nodarījuma sastāva nepieciešamajiem elementiem personas saukšanai pie kriminālatbildības.¹³² Saskaņīgi ar Krimināllikuma 1.panta pirmajā daļā noteikto kriminālatbildības pamatu, Kriminālprocesa likuma 377.panta 2.punkts paredz, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsāktais process jāizbeidz, ja izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva. Vienkāršā valodā runājot: nav vainas – nav sastāva¹³³. Nav sastāva – nav kriminālatbildības.

Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 3.panta otrā daļa nosaka, ka cietušajiem ir tiesības uz valsts kompensāciju arī gadījumos, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks nav noskaidrots vai viņš saskaņā ar Krimināllikumu nav saucams pie kriminālatbildības¹³⁴.

¹³¹ Meikališa Ā. *Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa*, 2000, 205.lpp.

¹³² Krastiņš U. Liholaja V. Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*, 2008, 151.lpp.

¹³³ [Autores piebilde: minētais attiecināms uz tiem Krimināllikumā ietvertajiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuru sastāva pazīme ir nodoms (tīši izdarīts)].

¹³⁴ [Autores piebilde: piemēram, ja vainīgā persona nav sasniegusi kriminālatbildības vecumu (KL 11.p.) vai ir nepieskaitāma (KL 13.p.)]

Tātad VKC likuma 3.panta otrās daļas un trešās daļas noteikumu piemērošana kopsakarā var ierobežot likuma mērķa - nodrošināt cietušā tiesības saņemt valsts kompensāciju par vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu,¹³⁵ sasniegšanu, jo vainas forma nosakāma, konstatējot personas psihisko attieksmi pret noziedzīgā nodarījuma objektīvām pazīmēm (KL 8.p.2.d.). “*Vaina ir personas subjektīvā attieksme pret viņas darbības vai bezdarbības reālo izpausmi ārējā pasaulē. [...] Cilvēka apziņa un griba (kā viņa psihiskās darbības vienots process saistībā ar viņa izdarīto noziedzīgo nodarījumu) veido vainas saturu*¹³⁶” – tātad visnotaļ loģiski izriet secinājums, kas vienlaikus ir arī jautājums – kā konstatējama pazīme “tīšs” (ar nodomu), ja nav noskaidrots noziedzīga nodarījuma izdarītājs? Šaubu nav – ir gadījumi, kad vainas formu iespējams noteikt pēc noziedzīga nodarījuma objektīvās puses (piemēram, tiek konstatēts, ka personas nāve iestājusies daudzo naža dūrienu rezultātā), tomēr praksē mēdz būt arī citādi gadījumi.

Tā, piemēram, pārsūdzot Juridiskās palīdzības administrācijas atteikumu izmaksāt valsts kompensāciju, ar pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu tiesā vērsās cietušās /pers.A/ un /pers.B./. Pieteikumā tika norādīts, ka kriminālprocess tika uzsākts sakarā ar to, ka tika atrasts /pers. A/ nepilngadīgā dēla /pers. E./ līķis ar atdalītu galvu. Izmeklējamais nodarījums kopš 2008.gada tika kvalificēts pēc Krimināllikuma XIII nodaļas¹³⁷ par nepilngadīgā /pers. E/ vardarbīgas nāves faktu. Tā kā izmeklēšanas gaitā vēl nebija noskaidrots noziedzīga nodarījuma izdarītājs, nevarēja arī noskaidrot vainas formu un izrietoši – arī kvalificēt pēc attiecīga Krimināllikuma panta. Līdz ar to cietušajām tika atteikta valsts kompensācijas izmaksa. Administratīvā rajona tiesa noraidīja cietušo pieteikumu, norādot:

“Krimināllikuma XIII nodaļā ir ietverti gan tīši noziedzīgi nodarījumi, gan noziedzīgi nodarījumi, kas izdarīti aiz neuzmanības. Tādējādi tas neapstiprina kvalifikāciju, ka noziedzīgais nodarījums ir tīšs. Līdz ar to ne valsts kompensācijas pieprasīšanas brīdī, ne pārsūdzēto lēmumu pieņemšanas brīdī, ne arī brīdī, kad procesa virzītājs ir sniedzis atbildi uz tiesas informācijas pieprasījumu, procesa virzītājs nav apstiprinājis tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu [...]Tā kā tīšs noziedzīgs nodarījums ir viens no valsts kompensācijas cietušajiem piešķiršanas priekšnoteikumiem, līdz brīdim, kad ir gūts apstiprinājums tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, personām nav tiesību uz šo kompensāciju.”¹³⁸

Turpinot caurlūkot valsts kompensācijas mehānisma regulējumu, izriet arī citi jautājumi, uz kuriem likums nesniedz atbildi, piemēram – vai cietušajam izmaksātā valsts kompensācija ir atmaksājama, ja tā izmaksāta pirms gala nolēmuma pieņemšanas, ar kuru

¹³⁵ Likumprojekta “Likums par valsts kompensāciju cietušajiem” anotācija. Pieejama: http://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1502_0.htm [aplūkots: 03.03.2019.]

¹³⁶ Krastiņš U. Liholaja V. Komentārs Krimināllikuma 8.pantam. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 56.lpp.

¹³⁷ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998. [12.01.2008.red.]

¹³⁸ Administratīvā rajona tiesas 30.03.2017. spriedums lietā nr. Nr. A420319116 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/306000.pdf> [aplūkots 05.03.2019]

noziedzīga nodarījuma izdarītājs tiek rehabilitēts (piemēram, tiesai konstatējot, ka noziedzīgs nodarījums nav izdarīts)? Šobrīd spēkā esošās normas paredz, ka izmaksātā valsts kompensācija cietušajam ir jāatmaksā gadījumos, ja cietušais ir apzināti sniedzi nepatiesas ziņas, lai saņemtu valsts kompensāciju, vai arī nav paziņojis Juridiskās palīdzības administrācijai par izmaiņām valsts kompensācijas pieprasījumā minētajās ziņās, kas attiecas uz saņemto kompensāciju par nodarīto kaitējumu no noziedzīga nodarījuma izdarītāja vai viņa vietā no citas personas (VKC 3.¹ p.1.d.1.pkt.).

2.3. Cietušā tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par valsts amatpersonas prettiesisku rīcību

Kriminālprocesa likuma 1.pantā noteikts, ka kriminālprocesa mērķis ir sasniedzams bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Kaut arī tas ir vispārīgs uzstādījums, tam nav tikai formāls raksturs¹³⁹, proti, taisnīgu krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma sasniegšanai var un ir nepieciešams iejaukties dažādu personu dzīvē, tajā skaitā, ierobežojot viņu cilvēktiesības, tomēr šai rīcībai jābūt attaisnotai. Respektīvi kriminālprocesuāli pilnvarotai personai ir jāizvērtē – vai iejaukšanās personas privātajā dzīvē (kriminālprocesuālās justīcijas mērķu sasniegšanai) ir nepieciešama vispār un kādā apmērā / pakāpē / intensitātē šī iejaukšanās ir nepieciešama.¹⁴⁰

Minēto tiesību sakarā minams sekojošs prakses piemērs no prakses – kriminālprocesa gaitā cietušajam R. realizējot savas tiesības pārsūdzēt procesa virzītāja lēmumu (KPL 97.¹.p. 1.d. 8.p.), Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzības nodaļas virsprokurore atzina par tiesiski nepamatotu uzraugošās prokurores rīcību, ar kuru tika dota atļauja izprasīt elektronisko sakaru komersantam saglabātos datus par cietušā lietoto telefona numuru, jo ziņu pieprasījums tika veikts par laika posmu, kas nav saistāms ar krimināllietā pierādāmajiem apstākļiem¹⁴¹. Kriminālprocesa likuma 345.panta otra daļa noteic – ja ar pārsūdzēto rīcību vai nolēmumu personai pretlikumīgi nodarīts kaitējums, tai izskaidro tiesības prasīt kaitējuma atlīdzību vai novēršanu un šo tiesību īstenošanas kārtību. Tomēr pieņemtais lēmums neietvēra nedz norādi par R. tiesībām uz kaitējuma atlīdzību, nedz arī kārtību, kā īstenot šīs tiesības. Ievērojot minēto, cietušais R. vērsās pie autores prakses vietas

¹³⁹ Meikališa Ā. *Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010*, 2010, 617.lpp.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ [Autores piebilde: krimināllietas materiāli no prakses vietas, nav publiski pieejami, tā kā nav pieņemts gala nolēmums]

vadītājas ar jautājumu – vai un kādā procesuālā kārtībā cietušais var saņemt atlīdzinājumu par tam ar kriminālprocesa virzītāja rīcību nodarīto kaitējumu?

Satversmes 92.panta trešais teikums paredz ikvienas personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā. Satversmes 92. panta trešajam teikumam līdzīga norma ietverta gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pantā, gan Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta 3. punkta „a” apakšpunktā¹⁴². Minētās normas nešķiro, kurai personai būtu vai nebūtu tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, vien nosakot, ka tādas ir ikvienai personai neatkarīgi no tā, kura persona ir veikusi nepamatotu aizskārumu. Secīgi izriet, ka gadījumos, kad kriminālprocesa veikšanai pilnvarota amatpersona nepamatoti aizskar kādas citas kriminālprocesā iesaistītās personas tiesības, pēdējai ir tiesības prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Vispārīgi personas tiesības uz tāda kaitējuma, kas radies valsts rīcības rezultātā, atlīdzināšanu reglamentē Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.¹⁴³ Administratīvā procesa likuma¹⁴⁴ 92.pants paredz personas tiesības prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Gadījumi un kārtība, kādā tiek atlīdzināts privātpersonai ar valsts pārvaldes iestādes izdotu administratīvo aktu vai faktisko rīcību nodarītais kaitējums, ir reglamentēti Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā, kurš šajā gadījumā nav piemērojams, jo R. tika nodarīts kaitējums ar kriminālprocesuālu lēmumu¹⁴⁵.

Atbilstoši kriminālprocesuālā regulējuma mērķim Kriminālprocesa likums nenosaka kārtību, kādā īstenojamas tiesības uz atlīdzinājumu par kaitējumu, kas personai radies kriminālprocesa gaitā un tā veikšanai pilnvarotu amatpersonu rīcības vai pieņemtā lēmuma rezultātā. Šajā gadījumā tiesību uz kompensāciju īstenošanas kārtība ir noteikta Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā¹⁴⁶ (turpmāk – Kaitējuma atlīdzināšanas likums).

Līdz 2018.gada 28.februārim bija spēkā likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”¹⁴⁷

¹⁴² Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts: 16.12.1966. Ņujorkā [06.03.2019.red.]

¹⁴³ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LV likums. Pieņemts: 02.06.2005. [06.03.2019.red.]

¹⁴⁴ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts: 25.10.2001. [15.03.2019.red.]

¹⁴⁵ [Autores piebilde: Izrietoši no Administratīvā procesa likumā sniegtās administratīvā akta (APL 1.p. 3.d.) un faktiskās rīcības definējuma (APL 89.p.), secināms, ka Administratīvā procesa likuma ietvaros nav izvērtējams valsts atbildības jautājums gadījumos, kad privātpersonai tiek nodarīts kaitējums ar kriminālprocesuālu lēmumu.]

¹⁴⁶ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums: LV likums. Pieņemts: 30.11.2017. [08.03.2019.red.]

¹⁴⁷ Likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”: LV likums. Pieņemts: 28.05.1998 [08.03.2019.red.]

(turpmāk arī – Zaudējumu atlīdzināšanas likums). Atbilstoši šī likuma regulējumam, amatpersonas nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu varēja prasīt tikai personas, kuras atbilst minētā likuma 1., 2. un 3. pantā paredzētajiem kritērijiem kopsakarā¹⁴⁸. Tātad iepriekšējā likuma subjekts bija persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Zaudējumu atlīdzināšanas likums nenoteica tādu kriminālprocesa dalībnieku tiesības uz kaitējuma atlīdzinājumu, kuriem nav tiesību uz aizstāvību.

Iepazīstoties ar Kaitējuma atlīdzināšanas likuma projekta anotācijā norādīto, likumdevēja mērķis nebija izveidot jaunas tiesības, bet gan pilnveidot un precizēt Zaudējumu atlīdzināšanas likumā ietvertu privātpersonai nodarītā kaitējuma mehānismu, līdzīgu tam, kāds noteikts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā¹⁴⁹. Būtībā atšķirība starp abiem likumiem, kas reglamentē valsts atbildības mehānismu, ir tikai subjektos (kuri ir tiesīgi pieprasīt kaitējuma atlīdzinājumu) un tiesiskajos priekšnoteikumos (gadījumos).¹⁵⁰

Aplūkojot Kaitējuma atlīdzināšanas likuma regulējumu, secināms, ka likums *expressis verbis* neparedz cietušajam vai lieciniekam (kā procesa dalībniekam) tiesības prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par procesa virzītāja lēmuma vai rīcības radīto kaitējumu. Arī Kaitējuma atlīdzināšanas likuma projekta anotācijā nekas nav minēts par to, vai šie liecinieki / cietušie kriminālprocesā ir uzskatāmi par šī regulējuma subjektiem. Tajā pašā laikā, viens no jaunā regulējuma mērķiem bija paplašināt iepriekšējā regulējuma pamatsubjektu – personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību¹⁵¹, loku.

Laikā, kad R. vērsās ar pieteikumu Administratīvajā tiesā, Kaitējuma atlīdzināšanas likuma normas kaut arī pieņemtas, bet vēl nebija stājušās spēkā. Pieteikums tika pamatots ar apstākli, ka kriminālprocesā veidojas publiski tiesiskas attiecības starp privātpersonām un valsti, savukārt, Administratīvā tiesa ir vienīgā nacionālā tiesu iestāde, kurai ir pakļauti strīdi, kas izriet no publiski tiesiskajām attiecībām starp privātpersonu un valsti, un kas nav tiešā veidā attiecināmi uz kriminālprocesu. Vienlaikus pieteikumā tika arī norādīts uz valsts pienākumu izstrādāt tiesisko regulējumu šo tiesību efektīvai realizēšanai. Nepastāvot regulējumam, Satversmes 92.panta 3.teikums ir piemērojams tieši¹⁵².

¹⁴⁸ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada spriedums lietā NR. SKC-[B]/2017. pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5145> [aplūkots: 25.02.2019.]

¹⁴⁹ Likumprojekta "Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums" anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B?OpenDocument> [aplūkots: 09.03.2019.]

¹⁵⁰ [Autores piebilde: tiek nošķirts amatpersonas kaitējums, kas nodarīts kriminālprocesa ietvaros, no tā, kas nodarīts administratīvā procesa ietvaros valsts iestādē.]

¹⁵¹ [Autores piebilde: likums "Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums" paredzēja zaudējumu atlīdzināšanas iespējas tikai fiziskajai personai.]

¹⁵² Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr, 2011-07-0103, 1.punkts.

Augstākā tiesa, izskatot R. Sūdžību par administratīvās rajona tiesas tiesneša lēmumu par atteikumu izskatīt lietu administratīvā procesa likuma kārtībā, secināja, ka R. šajā gadījumā ir tiesības prasīt kaitējuma atlīdzināšanu tādā pašā kārtībā kā Kaitējuma atlīdzināšanas likuma “pamatsubjekti”, t.i., personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Šajā gadījumā R. tiesības prasīt atlīdzinājumu izriet no Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 2.panta otrās daļas (neskatoties uz to, ka tiesiskie priekšnoteikumi iestājās pirms normas spēkā stāšanās).

Kaitējumu atlīdzināšanas likuma 2. panta otrā daļa noteic – *“šā likuma noteikumi piemērojami arī šajā likumā tieši neminētos gadījumos, ja kriminālprocesā vai administratīvā pārkāpuma lietvedībā privātpersonai nodarīts kaitējums iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas rīcības dēļ”*. Minētā norma tika iekļauta ar nolūku nodrošināt ikvienai personai Satversmē noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, tādējādi izpildot likumdevēja pienākumu izstrādāt un pieņemt tādu regulējumu, kas personas tiesību pārkāpuma gadījumā ļautu īstenot efektīvu tiesisko aizsardzību¹⁵³. Neskatoties uz minēto, Tieslietu ministrija jautājumā par Kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu (par subjektiem) izteica šādu viedokli: *“Ja likumprojekta regulējumu būtu paredzēts attiecināt arī uz citām personām, piemēram, attiecībā uz cietušajiem, lieciniekiem vai citām kriminālprocesā vai administratīvā pārkāpuma lietvedībā iesaistītajām personām, tas būtu uzskatāms par būtisku iepriekš pastāvošā regulējuma maiņu, un tāpēc tas tiktu atspoguļots likumprojekta anotācijā”*.¹⁵⁴

Jēdziens *“prettiesiska rīcība”* ir definēts Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 6.panta pirmā daļā, atbilstoši kurai iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība šā likuma izpratnē ir prettiesiska, ja ar šo rīcību pārkāptas tiesību normas un vēlāk iestāties viens no šajā likumā norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma tiesiskajiem pamatiem. Tātad starp Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 2.panta otro daļu un 6.panta pirmo daļu ir izveidojies zināms pretrunīgums attiecībā uz jēdzienu *“prettiesiska darbība”*, jo 6.panta pirmajā daļā ietvertais jēdziens saistāms tikai kopā ar kādu no šā likuma 4. un 5.pantā minētajiem tiesiskajiem pamatiem.

Tātad, lai cietušais varētu izmantot savas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu (pamatojoties uz Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 2.panta otro daļu), kriminālprocesā pieļautam tiesību normas pārkāpumam ir jābūt konstatētam ar kompetentas iestādes, kriminālprocesā pilnvarotas amatpersonas vai tiesas nolēmumu Kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā¹⁵⁵. No minētā secīgi izriet, ka atšķirībā no personas, kurai ir tiesības uz

¹⁵³ Augstākās tiesas 26.04.2017. vēstule Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas priekšsēdētājam “par likumprojektu Nr. 578/Lp12” [nav publicēts]

¹⁵⁴ Tieslietu ministrijas 18.06.2018. viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu” (lietā Nr. SKA-1081/2018) [nav publicēts]

¹⁵⁵ LR Saeimas Juridiskās komisijas 02.07.2018. viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu”, (lietā Nr. SKA-1081/2018) [nav publicēts]

aizstāvību, cietušajam nerodas tiesības prasīt atlīdzinājumu gadījumos, kad kaitējums tiek nodarīts ar procesa virzītāja nepamatotu rīcību. Turklāt personai ir tiesības uz kaitējuma atlīdzināšanu tikai gadījumā, ja šis kaitējums nav novērsts, izskatot sūdzību un pieņemot lēmumu Kriminālprocesa likuma 24.nodaļas kārtībā¹⁵⁶.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma noteikumiem – persona, kuru aizskārušas valsts amatpersonas (procesa virzītāja) rīcība (nepamatots lēmums) pirmstiesas kriminālprocesā, ir tiesīga sūdzēties par to amatā augstākai amatpersonai. Savukārt, ja persona nepiekrīt pirmstiesas kriminālprocesā amatā augstāk stāvošās personas galējam lēmumam (kurš nav pārsūdzams), tā ir tiesīga lūgt tiesu, kas izskata attiecīgo krimināllietu (iztiesāšanas stadijā), izvērtēt visas iepriekšējās kriminālprocesa stadijās veiktās darbības, t.sk. tādas, kas ierobežo personas pamattiesības. Jo attiecība, kas kriminālprocesā veidojas starp valsti un kriminālprocesā iesaistīto personu, nav civiltiesiska attiecība, tādējādi nav pakļauta izskatīšanai civilprocesuālā kārtībā.¹⁵⁷

Gan Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta praksē¹⁵⁸, gan Augstākās tiesas Civillietu departamenta nolēmumos atzīts, ka faktiskā rakstura darbība kriminālprocesā nav faktiskā rīcība administratīvā procesa izpratnē, līdz ar to šādu lēmumu tiesiskums nav pārbaudāms administratīvā procesa kārtībā. Kriminālprocesuālās darbības un to kontroli likumdevējs ir regulējis Kriminālprocesa likumā, izslēdzot tās no Administratīvā procesa likuma regulējuma. Līdz ar to kriminālprocesuālās darbības – darbības, kas tiek regulētas Kriminālprocesa likumā - nav pārsūdzamas administratīvā procesa kārtībā. Pastāv uzskats, ka personas tiesības un likumīgās intereses kriminālprocesa ietvaros tiek aizsargātas tikai ar Kriminālprocesa likumā noteiktajiem tiesiskajiem līdzekļiem.¹⁵⁹ Šāds iedalījums izriet arī no likuma „Par tiesu varu”, kura normās tiek nodalīta tiesas spriešana civillietās, krimināllietās un administratīvajās lietās (5., 6. un 7.pants). Tātad attiecības, kas kriminālprocesā veidojas starp valsti un kriminālprocesā iesaistīto personu, nav civiltiesiska rakstura. Tātad valsts nevar civilprocesuālā vai administratīvā procesa kārtībā vērtēt krimināllietā pārbaudāmos apstākļus, procesuālās un izmeklēšanas darbības.¹⁶⁰

Likuma “Par tiesu varu” 6.pants nosaka – “*Krimināllietās tiesu spriež tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs pret personām celto apsūdzību pamatotību, attaisnojot nevainīgās*”

¹⁵⁶ LR Saeimas Juridiskās komisijas 02.07.2018 viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu”, (lietā SKA-1081/2018) [nav publicēts]

¹⁵⁷ Satversmes tiesas 11.10.2004. sprieduma lietā Nr.2004–06–01., 20.punkts. [aplūkots: 15.03.2019.]

¹⁵⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 21.05.2010. lēmums lietā Nr. SKA-528/2010. pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4745> [aplūkots: 10.03.2019]

¹⁵⁹ LR Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta 15.06.2018. viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu” (lietā nr. SKA-1081/2018) [nav publicēts]

¹⁶⁰ Ibid.

personas vai arī atzīstot personas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un nosakot tām sodu". Tātad tiesa, kas skata krimināllietu, ir kompetenta vērtēt kriminālprocesuālās darbības tikai tiktāl, ciktāl tās skar personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Secīgi izriet, ka procesa virzītāju veiktās darbības, kuras veiktas attiecībā pret citām kriminālprocesā iesaistītām personām, nemaz nevar tikt pārbaudītas tiesā krimināllietas iztiesāšanas gaitā. Jo īpaši tāda situācija izveidojas gadījumos, kad krimināllietā nemaz nenonāk tiesā, piemēram, kad kriminālprocesā tiek pieņemts gala nolēmums vēl pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros.

Šajā sakarā jāpiebilst, ka autores iepriekš pieminētajā gadījumā, cietušais R., ievērojot Augstākās tiesas lēmumā¹⁶¹ ietvertos secinājumus, vērsās Ģenerālprokuratūrā (kas atbilstoši Kaitējuma atlīdzināšanas likuma regulējumam ir lēmējinstāde šajā gadījumā) ar lūgumu atlīdzināt tam nodarīto kaitējumu. Tomēr Ģenerālprokuratūra atteicās apmierināt iesniedzēja lūgumu, pamatojot, ka kriminālprocesa virzītāja rīcība tika atzīta par "*nepamatotu*", nevis "*prettiesisku*". Par šo lēmumu cietušais R. ir iesniedzis pieteikumu tiesā. Kaut arī gala nolēmums šajā lietā vēl nav pieņemts, tomēr iestādes atteikuma pamatojums (ievērojot lietas apstākļiem) mudina autori rosināt diskusiju par cietušā tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu (par kaitējumu, kas nodarīts ar kriminālprocesa virzītāja rīcību / lēmumu) īstenošanas mehānismu un tā efektivitāti. Atbilstoši pašreizējam regulējumam faktiski izveidojusies situācija, ka procesa virzītāja lēmuma / rīcības tiesiskums (pamatojums) nevar tik pakļauts tiesiskuma pārbaudei nevienā citā tiesu instancē (ārpus prokuratūras). Proti, cietušā (vai liecinieka) sūdzības par procesa virzītāju rīcību / lēmumiem faktiski tiek "risināti" tajā pašā iestādē (prokuratūrā), kurā (vai kuras tiesā uzraudzībā) tikuši pieņemti. Autoresprāt, viens no risinājumiem, kā novērst šādu situāciju, varētu būt izmeklēšanas tiesneša kompetences paplašināšana. Tomēr pirms šāda risinājuma ieviešanas, būtu nepieciešams veikt plašāku pētījumu.

Autore secina, ka atbilstīga atlīdzinājuma par kriminālprocesa virzītāja rīcības / lēmuma radīto kaitējumu regulējums ir nepietiekams attiecībā uz tiem kriminālprocesa dalībniekiem, kuriem nav tiesību uz aizstāvību. Meklējot risinājumus minētajai situācijai, nepieciešams veikt plašāku pētījumu par kaitējuma atlīdzināšanas mehānismiem un valsts atbildības robežām.

¹⁶¹ Augstākās tiesas 14.11.2018. lēmums lietā Nr. SKA-1081/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/368366.pdf> [aplūkots: 15.03.2019.]

2.4. Kriminālprocesa dalībnieki cietušā atbalstam un pārstāvībai

Kriminālprocesa gaitā cietušais savas tiesības ir realizē patstāvīgi vai ar pārstāvja starpniecību.

Savu interešu pārstāvībai cietušais – pilngadīga fiziska persona – var pilnvarot jebkuru pilngadīgu fizisku personu, kurai nav nodibināta aizgādība. Dotais pilnvarojums apliecināms notariāli vai mutvārdos procesa virzītājam, kurš to noformē rakstveidā un apliecina cietušā un tā pārstāvja parakstus. Tiesas sēdē cietušā dotais pilnvarojums tiek ierakstīts sēdes protokolā (KPL 104.p.). Savukārt, nepilngadīgā vai tāda, kuram ir nodibināta aizgādība garīga rakstura vai cita veselības traucējuma dēļ, cietušā pārstāvis iegūst savas kriminālprocesuālās tiesības ar procesa virzītāja lēmuma pieņemšanu. Arī juridiskas personas pārstāvim - fiziskai personai, kuras pilnvarojums izriet no likuma, juridiskas personas darbību regulējošiem dokumentiem vai īpaši šim nolūkam izdotas pilnvaras – procesā atļauj piedalīties pēc pilnvarojuma iesniegšanas un pārbaudes ar procesa virzītāja pieņemtu lēmumu (KPL 105.p.2.d.). Izskatot jautājumus par pilnvarojumu, procesa virzītājs vadās no Civillikuma normām, ciktāl tās neierobežo Kriminālprocesa likuma normas¹⁶².

Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta pirmās daļas 5.punktā nostiprinātas cietušā tiesības uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai.

Satversmes 92. panta ceturtais teikums nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Tiesības uz advokāta palīdzību ir tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas instruments, kura mērķis ir nodrošināt visām personām savlaicīgu, pieejamu un kvalitatīvu juridisko palīdzību¹⁶³. Tiesības uz advokāta palīdzību saprotamas kā personas subjektīvās tiesības saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, kā arī valsts pienākumu nodrošināt šīs palīdzības saņemšanu personām, kuras pašas to nevar atļauties¹⁶⁴. Tādējādi juridiskā palīdzība kriminālprocesā ir paša cietušā vai valsts nodrošinātā palīdzība juridisku jautājumu risināšanai, aizskarto vai apstrīdēto personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai.¹⁶⁵

Juridiskās palīdzības sniedzējs ir tiesīgs piedalīties visās procesuālajās darbībās, kurās piedalās cietušais, turklāt, ja cietušais to lūdz, var pilnīgi vai daļēji izmantot cietušā kriminālprocesuālās tiesības (KPL 108.p.3.d.).

¹⁶² Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 27.09.2018. lēmums lietā nr. SKK-536/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5616> [aplūkots: 11.03.2019.]

¹⁶³ Briede J. Višķere I. Litvins G. Bitāns A. Danovskis E. Satversmes 92.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 160.lpp.

¹⁶⁴ Ibid., 161.lpp.

¹⁶⁵ Litvins G. *Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā, 2013*, 3.lpp.

Kriminālprocesa likumā noteiktajos gadījumos, kad advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja cietušajam dalība ir obligāta (KPL 108.p.5.d.), procesa virzītājs pieņem lēmumu par tā uzaicināšanu, ievērojot nosacījumu, ka nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis vienošanos ar advokātu vēl nav noslēdzis (KPL 108.p.6.d.).

Gadījumos, kad juridiskās palīdzības sniegšana cietušajam kriminālprocesā ir obligāta, samaksu advokātam un ar juridiskās palīdzības sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus sedz no valsts budžeta līdzekļiem saskaņā ar 04.10.2005 Ministru kabineta noteikumiem Nr. 754 "Noteikumi par kriminālprocesuālo izdevumu atlīdzināšanas kārtību un apmēru"¹⁶⁶. Citos gadījumos advokāta darba samaksu nodrošina pats cietušais (KPL 112.p.1.d.).

Advokātam, kas sniedz juridisku palīdzību cietušajam, ir tiesības saņemt no procesa virzītāja informāciju par krimināllietas būtību, piedalīties izmeklēšanas darbībās, kurās cietušā līdzdalība ir nepieciešama, sniegt cietušajam juridisku palīdzību, paskaidrojumus, pieteikt lūgumus un iesniegt pierādījumus (KPL 112.p.2.d.).

Advokāta darbība kriminālprocesa ietvaros var būt divējāda – kā cietušā pārstāvim vai kā juridiskās palīdzības sniedzējam. Līdz ar to advokāta tiesību apjoms kriminālprocesa ietvaros ir atkarīgs no tā, kādu funkciju tieši viņš realizē – pārstāvību vai juridiskās palīdzības sniegšanu. Abos gadījumos advokāta tiesības piedalīties kriminālprocesā apliecina orderis (KPL 104.p.1.d., 108.p.4.d.).

Kriminālprocesa likums nosaka, ka advokāta kā cietušā juridiskās palīdzības sniedzēja dalība ir obligāta sekojošos gadījumos:

- 1) nepilngadīgam cietušajam un nepilngadīga cietušā pārstāvim, ja (1) noziedzīgs nodarījums saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, kā arī gadījumos, kad (2) noziedzīgs nodarījums vērst pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību. (KPL 108.p.5.d.)

Savukārt advokāts kā cietušā pārstāvis ir pieaicināms:

- 1) nepilngadīgam cietušajam, ja (1) ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta viņa tiesību un interešu aizsardzība vai (2) ja nepilngadīgā cietušā pārstāvji (kas minēti KPL 104.p. 2.d.) iesniedz procesa virzītājam motivētu lūgumu par advokāta uzaicināšanu (KPL 104.p. 4.d.)
- 2) pilngadīgai trūcīgai vai maznodrošinātai personai – izņēmuma gadījumos, ja, citādi nav iespējams nodrošināt personas tiesību un interešu aizsardzību (KPL 104.p.5.d.)
- 3) Cietušajam, kurš sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem atzīts par cietušo bez tā piekrišanas un kuru nevar pārstāvēt neviens no tuviniekiem (KPL 104.p.3.1.d., 5.d.)

¹⁶⁶ Noteikumi par kriminālprocesuālo izdevumu atlīdzināšanas kārtību un apmēru: Ministru kabineta noteikumi Nr. 754. Pieņemts: 04.10.2005. [15.03.2019.red.]

Kārtību un apjomu, kādā cietušais saņem valsts nodrošināto juridisko palīdzību, nosaka Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (turpmāk arī – JPL)¹⁶⁷. Šī likuma normas nosaka, ka tiesības uz juridisko palīdzību kriminālprocesā ir cietušajam, kurš ir atzīts par maznodrošinātu vai trūcīgu personu vai pēkšņi nonācis tādā situācijā un materiālajā stāvoklī, kas viņam liedz nodrošināt savu tiesību aizsardzību (stihisku nelaimju, nepārvaramas varas vai citu no personas neatkarīgu apstākļu dēļ), vai atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā (JPL 3.p.).¹⁶⁸ Persona nav tiesīga ļaunprātīgi izmantot maznodrošinātas vai trūcīgas personas statusu, savu īpašo situāciju, īpašuma stāvokli un ienākumu līmeni juridiskās palīdzības saņemšanai (JPL 4.p.).

Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība ietver procesuālo dokumentu sagatavošanu un pārstāvību¹⁶⁹ līdz kriminālprocesa pabeigšanai (KPL 97.p.11.d.).

Gadījumā, ja attiecībā uz cietušo tiek pieņemts lēmums par atteikumu piešķirt juridisko palīdzību, šis lēmums neattiecas uz pārstāvības nodrošināšanu kriminālprocesā (JPL 20.p.2.d.). Tātad advokāts kā cietušā juridiskās palīdzības sniedzējs ir nošķirams no tāda, kas realizē cietušā pārstāvību. Atšķirība izriet no apstākļa, ka advokāts kā cietušā pārstāvis tiek obligāti iecelts gadījumos, kad cietušo nevar pienācīgi pārstāvēt neviens (pamatojoties uz procesa virzītāja lēmumu), savukārt priekšnoteikums obligātai juridiskās palīdzības sniegšanai ir noziedzīga nodarījuma raksturs – (1) saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs vai (2) noziedzīgs nodarījums vērst pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību.

Kriminālprocesos, kur advokāta dalība ir obligāta (attiecībā uz cietušo), advokātu – cietušā pārstāvi no advokāta – juridiskās palīdzības sniedzēja nošķir cietušā tiesības brīvprātīgi un paša izvēlētā apjomā izmantot savas tiesības (KPL 97.p.1.d), tādējādi pēdējam ir pienākums savās darbībās ievērot cietušā (vai tā pārstāvja) gribu, vēlmes. Advokātam, kurš realizē cietušā pārstāvja tiesības, nav tiesību uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai. Šis nosacījums nav piemērojams gadījumos, kad nepilngadīgā cietušā likumiskais pārstāvis (māte, tēvs, aizbildnis u.tml.) pēc savas profesionālās darbības ir advokāts.

Ja faktiskais noziedzīgā nodarījuma cietušais ir nepilngadīgs, tad viņu pārstāv kāds no Kriminālprocesa likuma 104.panta otrā daļā minētajām personām, ievērojot tajā noteikto secību (KPL 97.p.9.d.).

Visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim, un cietušais nevar patstāvīgi īstenot savas tiesības, ja:

¹⁶⁷ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LV likums. Pieņemts: 17.03.2005. [13.03.2019.red.]

¹⁶⁸ Kronberga I. *Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā*. 2013, 28.lpp.

¹⁶⁹ Ibid.

- 1) faktiskais cietušais ir nepilngadīga persona, kura uzturas Latvijas Republikā bez Kriminālprocesa likuma 104.panta otrajā daļā minēto personu klātbūtnes;
- 2) cietušais sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem atzīts par tādu bez tā piekrišanas.

Izņēmums no minētā ir nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli.

Kriminālprocesa likuma 107.panta otrā daļa paredz – 15 gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo. Gadījumā, ja pārstāvja un 15 gadus sasnieguša nepilngadīgā cietušā tiesību kopīga izmantošana ir apgrūtināta, piemēram, nesakrīt cietušā un viņa pārstāvja skatījums par izmantojamo tiesību apjomu, un tādējādi ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta nepilngadīgā cietušā tiesību un interešu aizsardzība, procesa virzītājs var pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu (KPL 104.p.5.d.).

Kopumā aplūkojot juridiskās palīdzības piešķiršanas kārtību, secināms, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieejamība ir nepietiekama. Likumā noteiktie priekšnoteikumi sašaurina to gadījumu loku, kad cietušajam var tikt piešķirta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība¹⁷⁰. Cietušajam, kurš vēl nav ieguvis cietušā kriminālprocesuālo statusu (at procesa virzītāja lēmumu), juridiskā palīdzība netiek nodrošināta. Tādēļ personai pašai jāspēj orientēties tiesiskajā regulējumā un procesa norisē. Tā kā ne katrs cietušais var finansiāli atļauties izmantot advokāta pakalpojums, nereti cietušais nezina, kur vērsties un kā rīkoties, lai tiktu uzklauts, realizētu savu tiesību aizsardzību, saņemtu atbilstošu psiholoģisko atbalstu un veiktu citas darbības.¹⁷¹ Savukārt pēc cietušā kriminālprocesuālā statusa iegūšanas tikai tāda persona var pretendēt uz juridisko palīdzību, attiecībā uz kuru procesa virzītājs ir atzinis, ka tai ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta tiesību un interešu aizsardzība. Papildus jāizpildās formālam nosacījumam – cietušais ir nepilngadīgs vai pilngadīga persona ir trūcīga vai maznodrošināta.¹⁷²

Prakse liecina, ka gadījumos, kad cietušajo pārstāv advokāts, kriminālprocess noris ātrāk. Advokāta dalība arī disciplinē kriminālprocesa virzītāju, vienlaikus veicinot arī visa kriminālprocesa efektīvu norisi. No minētā izriet, ka juridiskā palīdzība ir ļoti nozīmīga cietušā tiesību nodrošināšanai.¹⁷³

¹⁷⁰ Litvins G. *Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā*, 2013, 8.lpp.

¹⁷¹ *Ibid.*, 10.lpp.

¹⁷² *Ibid.*, 8.lpp.

¹⁷³ *Ibid.*, 14.lpp.

Ar procesa virzītāja atļauju cietušajam, kurš atzīts par īpaši aizsargājamu, ir tiesības piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, ja vien tā nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais (KPL 96.¹ panta 5.d.).

Uzticības personas jēdziena skaidrojums, uzticības personas tiesības un pienākumi kriminālprocesuālajās normās plašāk netiek sniegts. 18.02.2016 grozījumu likumprojekta anotācijā tiek skaidrots, ka par uzticības personu ir uzskatāma tāda persona, kurai cietušais uzticas. Tā kā par uzticības personas pieaicināšanu lemj pats īpaši aizsargājamais cietušais, proti, izsaka vēlmi piedalīties attiecīgajā procesuālajā darbībā kopā ar uzticības personu, tad procesa virzītājam nav nepieciešams vērtēt uzticības personas saikni ar īpaši aizsargājamu cietušo, turklāt procesa virzītājam šāda īpaši aizsargājama cietušā vēlme jāņem vērā, ievērojot Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta piektā daļā noteiktos ierobežojumus.¹⁷⁴

Uzticības personas uzdevuma būtība ir primāri sniegt vajadzīgo atbalstu (jo īpaši psiholoģiskam) īpaši aizsargājamam cietušajam, tomēr tā piesaistīšana vienlaikus arī palīdz procesa virzītājam, piemēram, ja īpaši aizsargājams cietušais ir persona ar garīga rakstura traucējumiem.¹⁷⁵

Likumprojekta anotācijā arī vienlaikus tiek norādīts, ka uzsākot procesuālo darbību, procesa virzītājs (izmeklētājs vai prokurors) brīdina uzticības personas par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu KPL 396.panta kārtībā, jo saskaņā ar šo pantu par kriminālatbildību par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu brīdina jebkuru kriminālprocesā neiesaistīto personu.¹⁷⁶ No minētā izriet secinājums, ka uzticības personas iesaistīšana cietušā atbalstam tika paredzēta tikai pirmstiesas kriminālprocesa stadijās, proti, uzticības personas klātbūtne *expressis verbis* nav paredzēta, piemēram, iztiesāšanas laikā pirmās instances tiesā. No minētā, savukārt, izriet jautājums – vai iztiesāšanas laikā personai, kura atzīta par īpaši aizsargājamu nav nepieciešams atbalsts? Piemēram, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 450.panta otro daļu – krimināllietu par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību skata slēgtā tiesas sēdē. Kaut arī īpaši aizsargājamam cietušajam, papildus vispārīgā cietušā kriminālprocesuālajām tiesībām, ir tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus (KPL 99.p.2.d.), paturot prātā uzticības personas pamatmērķi – sniegt atbalstu cietušajam, autoresprāt, uzticības personas klātbūtne būtu pieļaujama arī šajā gadījumā, tomēr Kriminālprocesa likuma regulējums šādas tiesības tieši neparedz. Turklāt, izrietoši no regulējuma anotācijā ietvertā

¹⁷⁴ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā (Nr.276/Lp12)” anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument> [aplūkots: 14.03.2019.]

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

skaidrojuma, uzticības personas pieaicināšana tiesvedības laikā arī netika iecerēta. Tādējādi, autore secina, ka uzticības personas statusa regulējums Kriminālprocesa likumā būtu precizējams.

3. CIETUŠĀ IETEKME UZ KRIMINĀLPROCESU

3.1. Cietušā ietekme uz kriminālprocesa uzsākšanu

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 384.pantā noteiktajam pirmstiesas kriminālprocesā ir noskaidrojams: (1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums; (2) persona, kura ir saucama pie kriminālatbildības un (3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu. Atbildes uz minētajiem jautājumiem rodamas, veicot secīgi izmeklēšanu un kriminālvajāšanu. Tātad jebkuras kriminālprocesuālās darbības, kas noteiktas likumā, viecamas pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu (KPL 397.p.1.d.).

Kriminālprocesa uzsākšanas iemesls ir ziņu, kas norāda iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, iesniegšana par kriminālprocesa norisi atbildīgai iestādei (KPL 369.p.1.d.). Šīs ziņas, cita starpā, var iesniegt arī noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona (KPL 369.p.2.d.), kura pēc būtības ir faktiskais cietušais jeb ar Krimināllikuma Sevišķās daļas normu aizsargājamo interešu subjekts. Tātad izmeklētāja tiešajam priekšniekam vai izmeklētājam ir pienākums uzsākt kriminālprocesi savas kompetences ietvaros sakarā ar jebkuras noziedzīgā nodarījuma rezultātā cietušās personas iesniegumu (KPL 371.p.1.d.), pie nosacījuma, ka nav izdarīts tāds noziedzīgs nodarījums, kuram ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu (KPL 373.p.2.1d.).

No minētā izriet, ka pirms lēmuma par kriminālprocesa uzsākšanu, kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonai ir jāīsteno savdabīga “filtra” funkcija – jānodala noziedzīgie nodarījumi, par kuriem uzsākams kriminālprocess, no tiem, kas nav.¹⁷⁷

Līdz 2005.gada 1.oktobrim, kad spēkā stājās Kriminālprocesa likums, Latvijas Kriminālprocesa kodekss¹⁷⁸ paredzēja kriminālprocesa ierosināšanas stadiju, kuras ietvaros procesa virzītājam bija tiesības veikt saņemtā iesnieguma pārbaudi (piemēram, noteikt ekspertīzi) pirms lēmuma par to, vai kriminālprocess ir vai nav ierosināms, pieņemšanas¹⁷⁹. Kriminālprocesa likuma autori no šīs stadijas nolēma atteikties, pamatojoties uz to, ka darbības, kas veiktas pirms lēmuma par ierosināšanu pieņemšanas, arī ir kriminālprocesuālas darbības (tātad vienkārši notikusi atteikšanās no viena formāla lēmuma).¹⁸⁰

Atbilstoši šobrīd spēkā esošajam regulējumam lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi (ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā) pieņem procesuāli pilnvarota

¹⁷⁷ Baumanis J. Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2018, 33.lpp.

¹⁷⁸ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LV likums. Pieņemts: 06.01.1961. [22.06.2005.red.]

¹⁷⁹ Pundurs A. Kriminālprocesa uzsākšana un resoriskā pārbaude. Jurista vārds – 12.07.2011/Nr. 28 (675)

¹⁸⁰ Meikalīša Ā. *Kriminālprocess. Raksti 2005-2010*, 2010, 623.lpp.

amatpersona, ja konstatē, ka nav **pamata** kriminālprocesa uzsākšanai (KPL 373.p.1.d.). Tajā pat laikā likums nosaka – apstākļi, ka ziņas nesatur pietiekamu informāciju nodarījuma sākotnējai kvalifikācijai, nevar būt par pamatu procesa neuzsākšanai (KPL 373.p.2.d.). No minētajās normās ietvertajiem jēdzieniem izriet izriet jautājums – kā gan procesuāli pilnvarota persona konstatē – ir vai nav pamats kriminālprocesa uzsākšanai (t.skaitā, ievērojot kriminālprocesa obligātuma principu)? Un – kādas gan ir noziedzīgā nodarījumā cietušās personas iespējas ietekmēt kriminālprocesa uzsākšanu? Atbilde uz šo jautājumu slēpjas Kriminālprocesa likuma 370.pantā, kas nosaka kriminālprocesa uzsākšanas pamatu – ja pastāv reāla iespēja, ka noticis noziedzīgs nodarījums, kā arī gadījumos, ja ziņas satur informāciju par iespējamu notikušu noziedzīgu nodarījumu un tās ir iespējams pārbaudīt tikai ar kriminālprocesa līdzekļiem un metodēm. Tātad no minētā izriet, ka noziedzīgā nodarījumā cietušās personas iesniegumā norādītajām ziņām ir jābūt pietiekamām, lai procesa virzītājs vismaz pirmšķietami (“pastāv iespēja”) uzskatītu, ka noziedzīgs nodarījums ir reāli noticis. Minētais, savukārt, nozīmē, ka cietušajam vērsties ar iesniegumu kompetentā iestādē faktiski ir jāpierāda noziedzīga nodarījuma reālas izdarīšanas iespējamība. Šis nosacījums ir attiecināms gan uz procesiem, kuri uzsākami neatkarīgi no cietušā gribas, gan arī uz tādiem, kas uzsākami, saņemot personas, kurai nodarīts kaitējums, pieteikumu (KPL 7.p.). Ievērojot šī darba tematiku, autore nepievērsīsies sīkāk pierādīšanas procesa tematikai.

Kaut arī pastāvošais procesuālais regulējums neparedz cietušajam iespējas būtiski ietekmēt kriminālprocesa norisi un rezultātu, proti, cietušā tiesības paust savu viedokli un ietekmēt procesa virzītāju pieņemtos lēmumus un to rezultātu ir ierobežotas,¹⁸¹ – atbilstoši Kriminālprocesa likuma 377.panta 8. un 9.punktam kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja nav cietušās personas pieteikuma vai noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums, tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata, pie nosacījuma, ka izlīgstot ir pilnīgi ticis novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums.¹⁸²

Kriminālprocesa likuma 7.panta pirmā daļa (saskanīgi ar Kriminālprocesa likuma 6.pantā noteikto kriminālprocesa obligātuma principu) paredz, ka kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums, ja vien šajā likumā nav noteikts citādi. Savukārt šī panta otrā daļa paredz atkāpes no kriminālprocesa obligātuma principa, nosakot, ka atsevišķos gadījumos, kriminālprocess var tikt uzsākts atkarībā no personas gribas. Proti, Kriminālprocesa likuma 7.panta otrā daļa nosaka, ka kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums ar Krimināllikuma

¹⁸¹ Litvins G. *Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā*, 2013, 7.lpp.

¹⁸² Baumanis J. *Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni*, 2018, 39.lpp.

130.panta otrajā daļā, 131., 132., 132.¹, 157., 168., 169. un 180.pantā, 185.panta pirmajā daļā, 197.pantā, 200.panta pirmajā daļā un 260.panta pirmajā daļā ietvertajiem nodarījumiem.

Juridiskajā literatūrā tiek norādīts, ka procesa uzsākšana pēc personas, kurai nodarīts kaitējums, pieteikuma saistāma ar to, ka noziedzīga nodarījuma kaitīgumu faktiski var novērtēt tikai šajā noziedzīgā nodarījumā cietusī persona.¹⁸³ Piemēram, Krimināllikuma 200.panta pirmā daļā paredzēto “*neizpaužamu ziņu, kas nav valsts noslēpums*”, izpaušanas nozīmīgumu var novērtēt un pamatot tikai cietusī persona. Līdzīgi ir arī ar Krimināllikuma 197.pantā paredzēto darba pienākumu nolaidīgu pildīšanu, ko ko izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas pilnvarota tāda pati persona, ir grūti vai pat neiespējami konstatēt, ja nav cietušās personas (uzņēmēj sabiedrības) izvērtējuma.¹⁸⁴

Izņēmums no Kriminālprocesa likuma 7.panta otrā daļā ietvertā cietušās personas gribas ievērošanas principa ir pieļaujams gadījumos, persona, kurai nodarīts kaitējums, pati nespēj īstenot savas tiesības sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem, un tādēļ nav iesniegusi pieteikumu. Kaut arī normatīvais regulējums nesniedz skaidrākus norādījumus, kā būtu jāsaprot šie fiziskie vai psihiskie trūkumi (kuru dēļ persona uzskatāma par nespējīgu izteikt savu gribu), 2010.gada 28.oktobra lēmumā lietā Nr. SKK-532/2010¹⁸⁵, skatot apsūdzētā kasācijas sūdzību sakarā ar to, ka kriminālprocess pēc Krimināllikuma 260.panta pirmās daļas ierosināts bez cietušā pieteikuma,¹⁸⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments norādīja, ka kriminālprocess uzsākts tiesiski, jo cietušais I.M. nespēja patstāvīgi un pilnvērtīgi realizēt savas tiesības, tā kā stacionāri ārstēja gūtos vidēja smaguma miesas bojājumus. Jāatzīmē, ka šajā lietā cietušā vēlme uzsākt / neuzsākt kriminālprocesu (atbilstoši KPL 7.p.2.d.) tika izsecināta no vēlāk procesa virzītājam snietajiem cietušā paskaidrojumiem par lietas faktiskajiem apstākļiem. Tātad izriet secinājums, ka cietušā griba var tikt noskaidrota arī pēc kriminālprocesa uzsākšanas (faktiski – par kriminālprocesa turpināšanu). No vienas puses – šāda nostāja ir saprotama, jo kriminālās justīcijas mērķis ir taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums, līdz ar to nav attaisnojama kriminālprocesa neuzsākšana dēļ tā vien, ka cietušais nav formāli paspējis iesniegt pieteikumu, jo virknē gadījumu nepieciešams veikt neatliekamas izmeklēšanas darbības.¹⁸⁷ Savukārt, no otras puses – pieņemot, ka ar “*fiziskiem un psihiskiem trūkumiem*” (KPL 7.p.2.d.)

¹⁸³ Baumanis J. *Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni*, 2018, 39.lpp.

¹⁸⁴ Ibid., 39. – 40.lpp.

¹⁸⁵ 28.10.2010 Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-532/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3992> [aplūkots: 13.03.2019.]

¹⁸⁶ [Autores piebilde: kriminālprocess uzsākts bez cietušā pieteikuma (par vidēji smagu miesas bojājumu nodarīšanu) pēc Krimināllikuma 260.p.1.d. (KL redakcijā, kas bija spēkā līdz 26.11.2008)]

¹⁸⁷ Strada Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Kriminālprocess. Grām.: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010 – 649.lpp.

saprot arī tādus apstākļus, kad cietušais ir spējīgs izteikt savu viedokli, bet atrodas ārstniecības iestādē, paceļas arī jautājums par to, cik tāl iespējams ierobežot cietušā gribu iegūt vai neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu? Proti, Kriminālprocesa likuma 96.panta trešās daļas 3.teikums imperatīvi nosaka, ka persona iegūst cietušā kriminālprocesuālo statusu, ja tā pati nespēj izteikt savu gribu sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem.

Atbilstoši kriminālprocesuālajam regulējumam – vispārīgi, personas griba iegūt / neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu ir nošķirama no personas, kurai nodarīts kaitējums, gribas uzsākt kriminālprocesu (KPL 7.p.1.d.). Proti, gadījumos, kad kriminālprocess uzsākams neatkarīgi no personas, kurai nodarīts kaitējums, gribas, faktiskajam cietušajam ir tiesības izvēlēties tapt atzītam par cietušo vai nē. Tomēr kriminālprocesuālais regulējums nesniedz skaidru atbildi uz jautājumu – vai cietušajam ir tiesības nepieņemt atzīšanu par cietušo tādā kriminālprocesā, kas uzsākts, saņemot “*personas, kurai nodarīts kaitējums*” pieteikumu (KPL 7.p.2.d.), vienlaikus neizbeidzot kriminālprocesu dēļ tā nepieļaujamības (KPL 377.p.). Pieņemot, ka cietušais (kas ir spējīgs paust savu gribu) var atteikties no cietušā kriminālprocesuālā statusa iegūšanas tādā procesā, kas uzsākams tikai uz personas, kurai nodarīts kaitējums, pieteikuma pamata, izriet jautājums par Kriminālprocesa likuma 7.panta otrās daļas nozīmi jeb nozīmi kriminālprocesa iedalīšanai tādos, kas uzsākami pēc personas pieteikuma un tādos, kas uzsākami neatkarīgi no cietušā gribas. Ievērojot šī darba tematiku, autore nepievērsīsies plašākai šī jautājuma iztirzāšanai.

Izrietoši no Kriminālprocesa likuma 377.panta 8.punkta – kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsāktais process ir jāizbeidz, ja nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata. Tātad, ja kriminālprocess uzsākts, nesaņemot cietušās personas pieteikumu (līdzīgi kā iepriekš aprakstītajā gadījumā)¹⁸⁸, procesa virzītājam, domājams, būtu pienākums iespējami ātrākā laikā noskaidrot šo gribu, lai novērstu neattaisnotu iejaukšanos personu dzīvē. Jāpiebilst gan, ka normatīvais regulējums nesniedz atbildi uz jautājumu – vai un kā būtu noformējams personas, kurai nodarīts kaitējums, atteikums pieteikt kriminālprocesa uzsākšanu (KPL 7.p.2.d.). Tātad pat tīri teorētiski – praksē var rasties situācijas, kad cietušais sākotnēji nevēlas kriminālprocesa uzsākšanu (precīzāk – turpināšanu), bet vēlāk pārdomā un iesniedz pieteikumu.

Kriminālprocesa likuma 377.panta 8.punkts paredz gadījumu, kad cietušā pieteikums nav saņemts, savukārt 9.punktā tiek runāts par gadījumu, kad cietušais ir iesniedzis pieteikumu par kriminālprocesa uzsākšanu (proti, izteicis savu gribu). Saprātīgi interpretējot Kriminālprocesa likuma normas, secināms, ka procesuālais regulējums neparedz cietušajam tiesības atsaukt

¹⁸⁸ [Autores piebilde: gadījumi, kad cietušais ir spējīgs pats izteikt gribu uzsākt kriminālprocesu, bet nav spējīgs iesniegt pieteikumu citu objektīvu apstākļu dēļ.]

procesa virzītājam iesniegtu pieteikumu par kriminālprocesa uzsākšanu (KPL 7.p.2.d. gadījumos). Proti, ja persona, kurai nodarīts kaitējums, ir iesniegusi pieteikumu par kriminālprocesa uzsākšanu (KPL 7.p.2.d.), tad šādu uzsākto kriminālprocesu var izbeigt tikai cietušajam noslēdzot izlīgumu ar aizdomās turēto vai apsūdzēto, kurš pilnībā ir novērsis vai atlīdzinājis ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu.

3.2. Izlīgums un tā ietekme uz kriminālprocesa veikšanu

Kā vienas no cietušā pamattiesībām kriminālprocesa ietvaros tiek atzītas tiesības izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī tiesības saņemt informāciju par izlīguma īstenošanu un tā sekām (KPL 97.¹.p.1.d.4.pkt.).

Civiltiesību ietvaros izlīgums ir tiesisks darījums, ar kuru iesaistītās puses, savstarpēji piekāpjoties, padara neapstrīdamu un neapšaubāmu kādu tiesisku attiecību (CL 1881.p), tomēr krimināltiesībās izlīgums tiek izprasts šaurāk¹⁸⁹. Juridiskajā literatūrā tiek norādīts, ka izlīgums ir „vienošanās starp noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu un noziedzīgā nodarījumā cietušo personu (likumā noteiktajos gadījumos arī tās likumisko pārstāvi) par to, ka, ņemot vērā noteiktus apstākļus (zaudējuma atlīdzība, citāds atbalsts no nodarījumu izdarījušās personas puses u.tml.), noziedzīgā nodarījumā cietusī persona neizvirza nekādas prasības pret noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu”, kura tiesiskās kriminālprocešuālās sekas ir atkarīgas no tā, kādā apsūdzības procesā tas tiek slēgts¹⁹⁰, proti – vai process uzsākams pēc personas, kurai nodarīts kaitējums, pieteikuma vai neatkarīgi no tā. Savukārt atbilstoši Valsts probācijas dienesta likuma¹⁹¹ 1.pantam izlīgums ir rakstveida vienošanās, kura satur izlīguma nosacījumus un sekas un kas tiek panākta izlīguma procesā, proti, Valsts probācijas dienesta amatpersonas organizētas un vadītas cietušā un noziedzīgā nodarījumā vainojamās personas brīvprātīgas un strukturētas sarunas gaitā.

Izlīguma institūta būtība kriminālās justīcijas ietvaros ir vērsta uz kriminālās justīcijas vienkāršošanu un paātrināšanu, kā tas tiek norādīts Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendāciju Nr. R (87)18 “Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”, ar kuru tiek ieteikts dalībvalstīm atteikties no obligātās tiesvedības principa¹⁹². Proti, Kriminālprocesa likuma 6.pants paredz amatpersonas pienākumu veikt kriminālprocesu un sasniegt taisnīgu

¹⁸⁹ Judins A. Izlīgums Latvijas Krimināltiesībās. Pieejams:

http://providus.lv/article_files/1999/original/izligums.pdf?1342697406, 23.lpp. [aplūkots: 15.03.2019]

¹⁹⁰ Meikališa Ā. Strada K. *Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca*, 2000, 82.lpp.

¹⁹¹ Valsts probācijas dienesta likums: LV likums. Pieņemts 18.12.2003. [13.04.2019.red.]

¹⁹² EIROPAS TIESU SISTĒMU EFEKTIVITĀTES KOMISIJA (CEPEJ). „Labās prakses” par laika vadību tiesvedībā apkopojums. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2144207&Site=COE&direct=true> [aplūkots: 15.03.2019.]

krimināltiesisko attiecību noregulējumu ikvienā gadījumā, kad kļūst zināms tā uzsākšanas iemesls un pamats. Tātad rekomendācijā ietvertais aicina vainīgā sodīšanu neuztvert absolūti, tā kā atsevišķos gadījumos noteiktu indivīda interešu aizsardzībai (piemēram, neattaisnota iejaukšanās personas dzīvē) būtu priekšroka pār valsts sodošo funkciju¹⁹³. Izlīguma institūts kā krimināltiesisko attiecību noregulēšanas modelis būtu izmantojams gadījumos, kad kriminālprocesa veikšana nebūtu lietderīga vai samērīga attiecībā pret izdarītā nodarījuma raksturu un sekām¹⁹⁴. Šajos gadījumos samērīguma princips būtu vairāk attiecināms uz materiāltiesiskajām normām, piemēram – pieņemot lēmumu par kriminālprocesa esamību vai neesamību, nepieciešams izvērtēt, vai personas saukšana pie kriminālatbildības ir samērīga ar attiecīgo noziedzīgo nodarījumu un tā izraisītajām sekām. Kamēr lietderīguma principa piemērošana ir vairāk attiecināma uz procesuālajām normām.¹⁹⁵

Tātad ar izlīgumu kriminālprocesā jāsaprot brīvprātīga vienošanās starp likumpārkāpēju un cietušo par savstarpēja konflikta atrisināšanu, lai tādējādi ātrāk un vienkāršāk sasniegtu Kriminālprocesa likuma 1.pantā noteikto mērķi – krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Mūsdienās taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums, cita starpā, ietver sevī arī atjaunojošo taisnīgumu (angļu val. – *restorative justice*) – tāda stāvokļa atjaunošanu (iespēju robežās) cietušajam, kāds tas bijis pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas¹⁹⁶. Slēdzot izlīgumu, cietušajam ir iespēja ne tikai vienoties ar likumpārkāpēju par kompensācijas veidiem un apmēriem, bet arī noskaidrot apstākļus, kas bijuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanas pamatā, vainīgās personas attieksmi pret nodarījumu un pašu cietušo, lai caur to cietušais varētu arī rast iekšējo mieru, piedot pāridarītājam.¹⁹⁷ Noziedzīga nodarījuma izdarītāja un cietušā savstarpēja samierināšanās (izlīguma noslēgšana), nenozīmē, ka pastāvošais krimināltiesiskais konflikts ir izsmelts vai uzskatāms par neesošu. Izlīgums ir instruments, ar kuru var mazināt noziedzīgā nodarījuma kaitīgās sekas un sekmēt taisnīguma atjaunošanu faktiskajam cietušajam un visai sabiedrībai¹⁹⁸.

Kriminālprocesuālais regulējums paredz cietušā un personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības izlīgt jebkurā kriminālprocesā, neatkarīgi no tā, par kādu noziedzīgu

¹⁹³ Strada-Rozenberga K. Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā. Grām.: Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 23.lpp.

¹⁹⁴ Meikališa Ā., Strada – Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā, Jurista Vārds - 29. Novembris 2011 /NR. 48 (695)

¹⁹⁵ Strada-Rozenberga K. *Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā*, 2012, 21.lpp.

¹⁹⁶ Pinne D. Taisnīgums un tā atjaunošanas iespējas krimināltiesiskajās attiecībās, Jurista Vārds, 16. Jūlijs 2013 /NR. 29 (780)

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Judins A. Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā. PROVIDUS, 2010. Pieejams: <http://providus.lv/article/atjaunojosa-justicija-nepilngadigo-noziedzibas-konteksta-baltijas-valstis-eiropas-dimensija> [aplūkots: 15.03.2019.] 74.lpp.

nodarījumu šis process ticis uzsākts. Tomēr no izlīguma izrietošās krimināltiesiskās sekas ir atkarīgas no tā, vai kriminālprocess ir uzsākts izrietoši no kriminālprocesa obligātuma principa (KPL 7.p.1.d.), vai arī uzsākšanas pamats ir Kriminālprocesa likuma 7.panta otrā daļā noteiktie izņēmumi no šī principa (uzsākams tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata).

Kriminālprocesa likuma 377.pantā ir noteikti gadījumi, kad kriminālprocesu nevar uzsākt, bet uzsāktais kriminālprocess ir izbeidzams. Tātad procesa virzītājam ir pienākums izbeigt kriminālprocesu arī gadījumā, ja ir noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata (KPL 7.p.2.d.), pie nosacījuma, ka ir pilnīgi novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums (KPL 377.p.9.pkt).

Nostāja, ka cietušajam ir tiesības lemt par kriminālprocesa esamību / neesamību un tā turpināšanu / neturpināšanu, tādējādi ierobežojot kriminālprocesa obligātuma principu, juridiskajā literatūrā tiek vērtēta divējādi¹⁹⁹. Kā pozitīvais aspekts tiek norādīta atbilstība kriminālprocesa vienkāršošanas (arī paātrināšanas) tendencēm, kas, cita starpā, ļauj noziedzīgā nodarījumā cietušajai personai apzināties tās nozīmīgumu. Savukārt, visai sabiedrībai nozīmīgu jautājumu lemšanas nodošana vienas personas ieskatam un kriminālatbildības piemērošana pēc cietušā vēlēšanās / nevēlēšanās un spējām / nespējas vienoties ar noziedzīga nodarījuma izdarītāju (nevis pēc nodarījuma būtības) tiek vērtēta negatīvi²⁰⁰.

Izlīguma institūta materiāltiesiskais pamats noteikts Krimināllikuma 58.panta otrajā daļā, saskaņā ar kuru personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi pie nosacījumiem, ka (1) noziedzīga nodarījuma rezultātā nav iestājusies cilvēka nāve; (2) noziedzīga nodarījuma izdarītājs pēdējā gada laikā nav ticis atbrīvots no kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu; (3) ir pilnīgi novērsts noziedzīgā nodarījuma rezultātā radītais kaitējums vai atlīdzināti nodarītie zaudējumi. Šie nosacījumi korelē ar Kriminālprocesa likuma 379.panta pirmās daļas 2.punktu, atbilstoši kuram izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja ir noslēgts izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un ir realizējušies Krimināllikuma 58.panta otrās daļas priekšnoteikumi. Līdz ar to, atšķirībā no Kriminālprocesa likuma 377.panta regulējuma, šajā gadījumā procesa virzītājam nav pienākuma izbeigt kriminālprocesu, bet gan ir tiesības lemt par procesa turpmāku virzību, ievērojot starp cietušo un likumpārkāpēju notikušo samierināšanos, bet nepiešķirot cietušajam noteicošo lomu kriminālprocesa esamībā / neesamībā vai tā turpināšanas iespējamībā.

¹⁹⁹ Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess. Raksti 2005-2010*. 2010, 352.lpp.

²⁰⁰ Ibid.

Ņemot vērā, ka Kriminālprocesa likuma 379.panta noteikumi paredz iespēju, noslēdzot izlīgumu ar cietušo, atbrīvojot no kriminālatbildības tādu personu, kuras nodarījums klasificējams kā kriminālpārkāpums vai mazāk smags noziedzīgs nodarījums, kriminālprocesa izbeigšana iespējama arī par tiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuri nav minēti Kriminālprocesa likuma 7.panta otrajā daļā. Proti, cietušā izlīgšana ar vainīgo personu var būt pamats kriminālprocesa izbeigšanai arī tādos gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma tiešais objekts nav tikai noteikta indivīda personiskās intereses.

Gadījumos, kad noziedzīgā nodarījumā ir cietušas vairākas personas, tad Krimināllikuma 58. panta otrā daļā noteiktās prasības tiek atzītas par izpildītām, ja izlīgums ir ticis noslēgts ar visām personām, kuras atzītas par cietušo kriminālprocesā²⁰¹. Savukārt, ja kaitējums cietušajam tiek nodarīts ar noziedzīgu nodarījumu, ko veikušas vairākas personas kopīgi, cietušajam nav pienākuma izlīgt ar katru no tām. Respektīvi, cietušais var izvēlēties, ar kuru noziedzīga nodarījuma izdarītāju izlīgt un ar kuru nē. Tādējādi ja cietušais izlīgst tikai ar vienu no apsūdzētajiem, tad kriminālprocess tiek izbeigts vai var tikt izbeigts (atkarībā no tā, vai kriminālprocess uzsākts pēc personas, kurai nodarīts kaitējuma, pieteikuma vai nē) tikai tajā kriminālprocesa daļā, kura attiecas uz šādu apsūdzēto.²⁰²

Kriminālprocesa likuma 350. panta pirmajā daļā noteikts, ka kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. Savukārt Kriminālprocesa likuma 352.panta ceturtā daļa paredz, ka kaitējuma nodarītājs var labprātīgi piekrist cietušā noteiktajam kompensācijas apmēram, vai viņi var to noteikt, savstarpēji vienojoties. No minētajām normām izriet, ka izlīguma slēgšanas gaitā cietušā kompensācijas prasījuma apmērs vai izlīgšanas nosacījumi nav aprobežoti ar kādiem kritērijiem (piemēram, ar faktisko mantiskā zaudējuma novērtējumu). Tā, piemēram, krimināllietā Nr. 11091138214²⁰³ pirmstiesas kriminālprocesā cietušais bija pieteicis kaitējuma kompensāciju EUR 30.97 apmērā, bet iztiesāšanas stadijā pirmās instances tiesai tika iesniegts notariāli apliecināts izlīgums, atbilstoši kuram cietušais saņēma kaitējuma kompensāciju EUR 5000 apmērā.

Tā kā Krimināllikumā nav noteikti kritēriji, kas attiecināmi uz izlīguma saturu, tad izpildoties Kriminālprocesa likumā noteiktajiem priekšnoteikumiem – (1) labprātīgi noslēgts un (2) puses apzinās tā sekas un nosacījumus (KPL 381.p.3.d.), izlīgums kā obligāts pamats

²⁰¹ Senāta Krimināllietu departamenta 14.10.2008. lēmums lietā nr. SKK-572/2008, pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2008/skk%20572_8_g.doc [aplūkots: 16.03.2019.]

²⁰² Tukuma rajona tiesas 31.08.2016. spriedums lietā Nr. 11390023116. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/282315.pdf> [aplūkots: 16.03.2019.]

²⁰³ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 22.09.2015. spriedums lietā Nr. 11091138214, pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/258886.pdf> [aplūkots: 16.03.2019.]

kriminālprocesa izbeigšanai un apsūdzētā atbrīvošanai no kriminālatbildības tiek pieņemts neatkarīgi no līdzēju vienošanās satura (KPL 536.p.). Tādējādi cietušais ir tiesīgs brīvi izvēlēties, kādā veidā un apmērā ir pilnīgi novēršams vai atlīdzināms ar noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums. Piemēram, cietušais var pieņemt apsūdzētā atvainošanos un atteikties no iepriekš kriminālprocesā pieteiktās mantiskā kaitējuma kompensācijas²⁰⁴. Turklāt, izrietoši no normatīvā regulējuma, jebkādi papildus pierādījumi par kaitējuma novēršanas vai atlīdzināšanas faktisku realizāciju nav jāiesniedz, proti, pietiek ar cietušā noteikti izteiktu apliecinājumu, ka tam nav par turpmāku pretenziju pret noziedzīga nodarījuma izdarītāju.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 538. pantu - cietušajam un apsūdzētajam paziņojot par izlīgumu līdz tiesas aiziešanai uz apspriežu istabu, tiesa var pieņemt lēmumu par apsūdzētā atbrīvošanu no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšanu, nepārbaudot lietas materiālus. Vienlaikus Kriminālprocesa likuma 357.panta otrā daļa paredz iespēju paziņot tiesai par noslēgto izlīgumu arī tiesas debašu laikā vai pēc tām. Tātad atkarībā no kriminālprocesa veida ir atkarīgs brīdis, līdz kuram pusēm ir jāpaziņo par noslēgto izlīgumu, lai tam būtu juridiska ietekme uz kriminālprocesu. Proti, ja izlīgums tiek slēgts tādā kriminālprocesā, kas uzsākams tikai uz cietušā pieteikuma pamata (KPL 7.p.2.d.), izlīgums kā procesu nepieļaujošs apstāklis tiek pieņemts arī kasācijas instances tiesvedības laikā²⁰⁵. Savukārt, ja kriminālprocess ir ticis uzsākts neatkarīgi no cietušā gribas, noslēgtais izlīgums netiks vērtēts kasācijas instancē kā iespējams pamats personas atbrīvošanai no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšanai, jo izlīguma izvērtēšana ietver pierādījumu un apstākļu izvērtēšanu, bet saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 569. panta trešo daļu kasācijas instances tiesa pierādījumus lietā neizvērtē.²⁰⁶ Tātad šajā gadījumā cietušā un apsūdzētā noslēgtais izlīgums var radīt juridiskas sekas tikai tādā gadījumā, ja par tā noslēgšanu paziņots pirms tiesas (kas skata lietu pēc būtības) aiziešanas uz apspriežu istabu. Jāpatur prātā, ka tiesai jebkurā gadījumā ir jābūt pārliecinātai, ka noziedzīgais nodarījums ir noticis un ir realizējušās visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, neatkarīgi no izlīguma izrietošajām tiesiskajām sekām. Pretējā gadījumā tiesai būtu jāpieņem attaisnojošs spriedums.²⁰⁷

Apkopojot izlīguma juridiskās sekas Kriminālprocesa likuma ietvaros, secināms, ka cietušā ietekme uz procesu var izpausties sekojošos veidos:

²⁰⁴ Talsu rajona tiesas 02.12.2015. spriedums lietā Nr. 11380019215. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/244742.pdf> [aplūkots: 15.03.2019.]

²⁰⁵ 23.03.2018. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-190/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5489> [aplūkots: 15.03.2019.]

²⁰⁶ 16.08.2012 Augstākās Tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-352/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2012/> [aplūkots: 11.03.2019]

²⁰⁷ Silīņš J. Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem. G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 107.lpp.

- 1) kā kriminālprocesu nepieļaujošs apstākļis gadījumos, kad kriminālprocess ierosināms tikai uz cietušā pieteikuma pamata (KPL 7.p.2.d., 377.p.9.pkt.);
- 2) kā iespējams pamats kriminālprocesa izbeigšanai un noziedzīga nodarījuma izdarītāja atbrīvošanai no kriminālatbildības gadījumos, kad kriminālprocess ierosināts par kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu nodarījumu (neatkarīgi no cietušā gribas) un ir realizējušies citi Krimināllikuma 58.panta otrā daļā ietvertie priekšnoteikumi (KPL 379.p.1.d.2.pkt.);
- 3) kā noziedzīga nodarījuma izdarītāja atbildību mīkstinošs apstākļis, kas ņemams vērā nosakot sodu.²⁰⁸

Salīdzinot Latvijas tiesisko regulējumu ar citu Eiropas valstu regulējumu, secināms, ka noslēgtais izlīgums starp cietušo un noziedzīga nodarītāju kā obligāts pamats uzsāktā kriminālprocesa izbeigšanai (atsevišķos gadījumos) pastāv tikai Latvijas normatīvajā regulējumā²⁰⁹. Tajā pašā, piemēram, Anglijā izlīgšana ar likumpārkāpēju var būt pamats tam, lai kriminālprocess vispār netiktu uzsākts.

Anglijas klasiskajās krimināltiesībās cietušajam nav tiesību lemt par to, vai noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir saucams pie kriminālatbildības vai nē, tomēr pēdējo gadu prakse liecina, ka novērojamas atkāpes no šī nosacījuma, cietušajiem piešķirot lielāku lomu kriminālprocesā. Praksē mierizlīgums, kā vienošanās, kas regulē no krimināltiesībām izrietošās attiecības, parādījās 20.gadsimta 70.gadu beigās kā cietušā un likumpārkāpēja mediācija (ang. *mediation*). Mediācijas process balstās uz līdzīgiem principiem kā cietušā un likumpārkāpēja samierināšanas (ang. *reconciliation*) programma²¹⁰, proti, valsts sodīšanas politikā mediācija (mierizlīguma slēgšana) tiek vairāk saistīta ar atjaunojošā taisnīguma ideju, nevis ar noziedzīga nodarījuma izdarītāja sodīšanu. Uzsvars tiek likts uz to sasbiedriski tiesisko attiecību atjaunošanu, kuras tika pārkāptas.²¹¹

²⁰⁸ LR Augstākā Tiesa. Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu (apspriests Senāta Krimināllietu departamenta kopsēdē 2008.gada 6.novembrī). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>, 54.lpp.

²⁰⁹ Vēbers D., Stulpāns R. Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ar mērķi sabalansēt nozieguma sabiedrisko bīstamību, radīto kaitējumu un izmeklēšanā izlietos resursus. Vadlīnijas. Rīga: Valsts policija, 2015. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/policija_msn_lat_2015.pdf [aplūkots: 04.04.2019], 123.lpp

²¹⁰ Victim-Offender Mediation (VOM). Pieejams: <http://restorativejustice.org/restorative-justice/about-restorative-justice/tutorial-intro-to-restorative-justice/lesson-3-programs/victim-offender-mediation/#sthash.x7Qg0GIY.dpbs> [aplūkots: 19.04.2019.]

²¹¹ Палатурьян Г. Г. Прекращение уголовного дела в связи с примирением сторон — проблемы применения на практике [Текст] // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, январь 2014 г.). — Пермь: Меркурий, 2014. — С. 109-113. Pieejams: <https://moluch.ru/conf/law/archive/113/4628/> [aplūkots: 19.04.2019.]

Kaut arī Anglijas krimināltiesību normās izlīgums vai tā slēgšanas procedūra netiek normatīvi reglamentēta, valsts visādā mērā atbalsta mierizlīguma slēgšanu starp pusēm²¹². Piemēram, atsevišķos Anglijas reģionos praksē tiek realizētas, tā saucamās “*policijas starpniecības*” procedūras, kuru ietvaros policija var nodot lietu (cietušā pieteikumu) izskatīšanai starpniecības dienestam. Starpniecības dienestā var darboties gan probācijas dienesta darbinieki, gan sabiedrisko organizāciju pārstāvji, gan arī policijas darbinieki²¹³.

Policijas darbinieks lemj, vai ir uzsākama kriminālvajāšana jeb ir uzsākama starpniecības procedūra, vadoties no izdarītā noziedzīgā nodarījuma rakstura un smaguma. Vienlaikus tiek vērtēti arī tādi kritēriji kā valsts ieinteresētība kriminālvajāšanas uzsākšanā un – vai noziedzīga nodarījuma izdarītājs atzīst savu vainu nodarījumā²¹⁴. Ja ar nodarījumu tikušas aizskartas tikai konkrētas personas (cietušā) tiesības un tiesiskās intereses un neskar valsts vai sabiedrības intereses, izlīgšana ar cietušo var būt par pamatu vainojamās personas atbrīvošanā no kriminālatbildības. Respektīvi, mediācijas jeb cietušā un likumpārkāpēja samierināšanas mehānisms balstās uz personiska rakstura konflikta atrisināšanu starp personām. Personiskā kaitējuma novēršana vai atlīdzināšana cietušajam var būt par pamatu tam, lai valsts atteiktos no kriminālvajāšanas uzsākšanas²¹⁵.

Francijas normatīvajā regulējumā izlīgums mūsdienīgā izpratnē parādījās līdz ar grozījumiem Francijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk arī - FKPK) ²¹⁶ 41.pantā, kas izlīgumu skaidro kā mediāciju starp aizskārēju un cietušo (angl. “*mediation between the offender and victim*”) ²¹⁷.

Atbilstoši Francijas Kriminālprocesa kodeksa 40-1.pantam prokurors ir tiesīgs (1) uzsākt kriminālvajāšanu, (2) īstenot alternatīvas procedūras kriminālvajāšanai (saskaņā ar FKPK 41-1

²¹² Палатурьян Г. Г. Прекращение уголовного дела в связи с примирением сторон — проблемы применения на практике // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, январь 2014 г.). — Пермь: Меркурий, 2014. — С. 109-113. Pieejams: <https://moluch.ru/conf/law/archive/113/4628/> [aplūkots: 16.04.2019.]

²¹³ Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим. Pieejams: <http://isfic.info/sravn/gran125.htm> [aplūkots: 16.04.2019.]

²¹⁴ Teivāns-Treinovskis J. Probācijas sistēma Latvijā: tendences, problēmas, perspektīvas. [b.v.]: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "SAULE", 2009, 25.lpp.

²¹⁵ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 21 апреля 2009 г. « О судебной практике условно-досрочного освобождения, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания», Освобождение от уголовной ответственности и наказания. Pieejams: <https://studfiles.net/preview/6705730/> [aplūkots: 16.04.2019.]

²¹⁶ Criminal Procedure Code of the French Republic [Francijas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>

²¹⁷ Mireille Delmas-Marty, J. R. Spencer. European Criminal Procedures. Pieejams: https://books.google.lv/books?id=epTsD3_6DVMC&pg=PA660&lpg=PA660&dq=mediation+in+france+criminal&source=bl&ots=XxrV9lMqsw&sig=8dLNXXkb5AzlGN5ORsfLYtgOhucw&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwiLv5fW2MvXAhXpa5oKHcecBJw4ChDoAQg-MAQ#v=onepage&q=mediation%20in%20france%20criminal&f=false [aplūkots: 15.04.2019.]

un 41-2.pantiem) vai 3) izbeigt lietu bez turpmākas rīcības, ja pastāv apstākļi, kas attaisno šāda lēmuma pieņemšanu.

Izrietoši no FKPK 41-1.panta – lemjot par mediācijas piemērošanu, prokurors izvērtē, vai šāds process nodrošinās nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu un vai traucējumi, kas radušies cietušajam pārkāpuma rezultātā, tiks izbeigti vai novērsti.

Vienlaikus prokurors pieņem lēmumu, vai mediācijas procesu veiks pats personīgi vai ar tiesu policijas darbinieka, delegāta vai prokuroram pakļauta mediatora starpniecību (t.i., nosaka mediatora personu). Tātad atšķirībā no Latvijas tiesiskā regulējuma, Francijas Kriminālprocesa kodekss neparedz iespēju cietušajam un likumpārkāpējam savstarpēji izlīgt bez procesa virzītāja nozīmēta mediatora iesaistīšanas.

Formāli prokurora ierosinājums mediācijas uzsākšanai ir kā priekšlikums likumpārkāpējam veikt noteiktus pasākumus. Ja cietušais un likumpārkāpējs piekrīt prokurora priekšlikumam, mediācijas ierosinājums aptur kriminālvajāšanu uz noteiku laiku (ne ilgāku par 6 mēnešiem), kura ietvaros veicams samierināšanās process – kaitējuma atlīdzināšana un priekšlikumā noteikto pasākumu veikšana. Ja mediācijas process noslēdzas sekmīgi, tās rezultāti tiek reģistrēti prokuratūrā. Zaudējumu atlīdzināšana cietušajam notiek atbilstoši civilprocesa kodeksa noteikumiem. Ja likumpārkāpējs nepilda izlīgumā noteiktos pasākumus vai turpina savu noziedzīgo uzvedību, prokurors var turpināt kriminālvajāšanu vai, atklājoties jauniem apstākļiem (faktiem), apturēt kriminālvajāšanu.

Izrietoši no Francijas Kriminālprocesa kodeksa 41-2.pantā noteiktā, prokurora lēmums par samierināšanās procedūras ierosināšanu (priekšlikums mediācijas procesam) ir vienlaicīgi arī lēmums nosacīti apturēt kriminālvajāšanu. Priekšlikumu mediācijas procedūrai var izteikt tikai pilngadīgam likumpārkāpējam, kurš atzīst sodāmā nodarījuma izdarīšanu, turklāt tikai par tādu pārkāpumu, kas atzīstams par maznozīmīgu. Pārkāpums ir maznozīmīgs, ja par tā izdarīšanu var tikt piemērots naudas sods, tiesības ierobežojošs sods, vai arī brīvības atņemšanas sods ne ilgāk par pieciem gadiem. Prokurora priekšlikums (lēmums par mediācijas procedūras uzsākšanu) pēc abu iesaistīto personu piekrišanas ir apstiprināms tiesā. Tiesnesis izskata lietu sēdē, kur gan apsūdzētais, gan cietušais izsaka savu viedokli par ierosinājumu, kā arī apliecina savu piekrišanu tam. Lemjot par nosacītas kriminālvajāšanas apturēšanu, tiesai nav saistoša nedz prokurora, nedz arī citu kriminālprocesa dalībnieku griba vai viedoklis, līdz ar to – ja tiesa noraida prokurora priekšlikumu – tas zaudē savu spēku un tiek turpināta kriminālvajāšana vispārējā kārtībā.

Tātad atšķirīgi no Latvijas kriminālprocesuālā regulējuma, Francijas tiesību normas paredz izlīgšanu tikai un vienīgi pēc prokurora ierosinājuma, kuru (pēc pušu piekrišanas) apstiprina vai noraida tiesa.

Līdzīgi kā Francijā, arī Vācijas tiesiskais regulējums neparedz iespēju izbeigt kriminālprocesu, pamatojoties vien uz cietušā un noziedzīga nodarījuma izdarītāja savstarpēji noslēgtu izlīgumu. Atbilstoši Vācijas Kriminālkodeksa²¹⁸ (turpmāk – VKK) 46a. pantam „Likumpārkāpēja – cietušā mediācija; restitūcija” (angļu val. – „Offender-victim mediation; restitution”) – ja likumpārkāpējs nolūkā samierināties ar cietušo ir pilnībā vai lielākā mērā novērsis / atlīdzinājis cietušajam radīto kaitējumu, tiesa var samazināt sodu vai atbrīvot noziedzīgā nodarījuma izdarītāju no kriminālatbildības. Turklāt tiesa šīs tiesības var īstenot arī gadījumos, kad tā secina, ka likumpārkāpējs ir patiesi un nopietni mēģinājis (tam ir bijis nolūks) novērst radīto kaitējumu, lai tādējādi samierinātos ar cietušo. No minētā izriet, ka tiesa realizē pārraudzības funkciju un nodrošina visu kriminālprocesa dalībnieku interešu ievērošanu. Tiesas vērtējumam tiek pakļauti izlīgumā ietvertie nosacījumi, piemēram: vai likumpārkāpējam uzliktā pienākumu nasta ir samērīga ar noziedzīgā nodarījuma smagumu un atbilst nodarītajam kaitējumam.

Procesuālo kārtību, kādā notiek cietušā un likumpārkāpēja mediācija, nosaka Vācijas Kriminālprocesa kodekss²¹⁹ (turpmāk arī – VKPK). Saskaņā ar VKPK 153.pantu – ja personas vaina tās izdarītajā nodarījumā (pārkāpumā) uzskatāma par nelielu (vienlaikus atzītot, ka kriminālvajāšanas uzsākšana neatbilst sabiedrības interesēm), tad prokurors ar tiesas un apsūdzētā piekrišanu var atbrīvot likumpārkāpēju no kriminālatbildības. Savukārt gadījumos, kad prokurors uzskata, ka par izdarīto likumpārkāpumu nav piemērojams lielāks naudas sods par minimāli noteikto (sakarā ar nenozīmīgām pārkāpuma sekām), prokurors ir tiesīgs izbeigt kriminālprocesu arī bez tiesas piekrišanas.

Līdzīgi kā Francijā arī Vācijas Kriminālprocesa kodekss paredz prokurora tiesības apturēt kriminālvajāšanu, lai likumpārkāpējs varētu mēģināt samierināties (izlīgt) ar cietušo un atlīdzināt/novērst tam nodarīto kaitējumu (VKPK 153.a.). Ja apsūdzētais izpilda prokurora noteiktos nosacījumus (to starpā, izlīgst ar cietušo), kriminālprocess tiek izbeigts. Lietai nonākot tiesā, arī tiesa var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa apturēšanu, dodot laiku pušu izlīgšanai. Šajā gadījumā nepieciešama prokurora un apsūdzētā piekrišana.

Atšķirīgi no Latvijas, Vācijas kriminālprocesuālais regulējums uzliek procesa virzītājam (prokuroram un tiesai) par pienākumu noskaidrot, vai vispār iespējama pušu savstarpēja samierināšanās (VKPK 155a.). Proti, ja neviena no pusēm neiebilst, procesa virzītājiem ir pienākums veicināt iespējamu izlīguma slēgšanu. Turklāt atsevišķos gadījumos kriminālprocesa uzsākšanas priekšnoteikums ir vietējās tiesu samierināšanās institūcijas

²¹⁸ German Criminal Code [Vācijas Kriminālkodekss]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/ [aplūkots: 05.04.2019.]

²¹⁹ The German Code of Criminal Procedure (StPO) [Vācijas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo.html [aplūkots: 05.04.2019.]

izsniegts apliecinājums par nesekmīgu izlīgšanas mēģinājumu (VKPK 380.p.). Tās ir lietas par privātās korespondences aizskaršanu, privātas teritorijas neatļautu šķērsošanu, neslavas celšanu, miesas bojājumiem (VKK 223.p. un 229.p), par kaitējuma nodarīšanu (vai draudiem) īpašumam, kā arī par aizskārumiem reibuma stāvoklī (VKK 323a. p.).

Kopumā aplūkojot salīdzināmo valstu (Anglija, Francija, Vācija) normatīvo regulējumu, secināms, ka nevienā no tiem noslēgtais izlīgums (starp noziedzīga nodarījuma izdarītāju un cietušo) netiek uzstverts kā kriminālprocesu nepieļaujošs apstāklis. Procesa virzītājiem ir pienākums visādā veidā veicināt samierināšanās procesu. Atšķirībā no Latvijas tiesiskā regulējuma kriminālprocesa uzsākšana, turpināšana vai izbeigšana nav atkarīga tikai no cietušā gribas.

KOPSAVILKUMS (SECINĀJUMI)

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Kriminālprocesa likuma ietvaros cietušā jēdziens tiek lietots divējādā nozīmē – apzīmējot (1) faktiski noziedzīgā nodarījumā cietušo personu (faktiskais cietušais) un (2) cietušo, kurš par tādu atzīts kriminālprocesa ietvaros. Jēdziena nozīme katrā Kriminālprocesa likuma normā interpretējama atbilstoši attiecīgās procesuālās normas jēgai un mērķim. Šā uzdevuma atvieglošanai, tādējādi arī vienveidīgas prakses veidošanai, apsverams jautājums par faktiski cietušā jēdziena ietveršanu Kriminālprocesa likumā.
2. “Faktiski cietušā” izpratnē lietotais cietušā jēdziens Kriminālprocesa likumā ir šaurāks par Krimināllikumā ietvertajiem. Krimināllikuma ietvaros faktiskais cietušais ir ar Krimināllikuma Sevišķās daļas normu aizsargāto interešu subjekts, kamēr kriminālprocesa ietvaros – tikai tāds faktiskais cietušais, kuram ir nodarīts reāls (nevis hipotētisks) kaitējums.
3. Kriminālprocesuālais regulējums neparedz iespēju par cietušo kriminālprocesā atzīt nozieguma rezultātā mirušā cietušā ģimenes locekļus kā noziegumā netieši cietušos (atbilstoši Cietušo direktīvas ievadapsvērumu 19.punktam), tomēr tiesu praksē konstatējama faktiska noziegumos netieši cietušo “atzīšana”. Ievērojot minēto, nepieciešams veikt padziļinātu izpēti par netieši noziedzīgos nodarījumos cietušo lomu kriminālprocesā.
4. Vispārīgais cietušā tiesību regulējums kriminālprocesā ir veidots, ievērojot dispozitivitātes principu. Tomēr pat gadījumā, ja persona, kura ir cietusi noziedzīgā nodarījumā, izvēlas neizmantot cietušā kriminālprocesuālo statusu (ieņemot liecinieka statusu), tā bauda daļu no Cietušo direktīvā minētajām procesuālajām garantijām.
5. Īpaši aizsargājamā cietušā statuss pēc tā jēguma ir attiecināms tikai uz noziedzīgā nodarījumā faktiski cietušo personu. Šī statusa piemērošanas priekšnoteikums ir precīza izdarītā nodarījuma juridiskā kvalifikācija.
6. No Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta formulējuma izriet, ka īpaši aizsargājama cietušā tiesības un garantijas var izmantot tikai tāds faktiski cietušais, kurš ar procesa virzītāja lēmumu atzīts par cietušo (t.i., ieguvis cietušā kriminālprocesuālo statusu). Pašreizējais kriminālprocesuālais regulējums *expressis verbis* neparedz īpaši aizsargājama cietušā tiesību piešķiršanu faktiski cietušajam, kas nevēlas būt atzīts par cietušo un piedalās kriminālprocesā liecinieka statusā (KPL 96.p.3.d.). Tomēr, ievērojot Cietušo direktīvas mērķus, Kriminālprocesa likumā ietvertās īpaši aizsargājama cietušā tiesības būtu

- nodrošināmas neatkarīgi no tā, kāda kriminālprocesa dalībnieka statusā tiek iesaistīts faktiski cietušais, ja, saprātīgi vērtējot lietas apstākļus, izriet šo tiesību nepieciešamība.
7. Kriminālprocesuālajā regulējumā būtu papildus ietverams mehānisms, kādā īpaši aizsargājams cietušais saņem informāciju par apcietinātā atbrīvošanu vai aizbēgšanu pirmstiesas kriminālprocesa gaitā. Līdztekus minētajam, nepieciešams normatīvi noregulēt arī jautājumus saistībā ar īpaši aizsargājama cietušā tiesību realizācijas uzraudzību.
 8. Kaut arī Kriminālprocesa likums paredz īpaši aizsargājama cietušā tiesības piedalīties kriminālprocesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu tikai pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros, šīs tiesības nebūtu ierobežojamas arī vēlākās kriminālprocesa stadijās.
 9. Kriminālprocesa ietvaros par nepilngadīgu cietušo uzskatāma jebkura persona, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Tajā skaitā, arī tāda, kura Civillikumā noteiktajos gadījumos tiek atzīta par pilngadīgu.
 10. Tiesu prakse ir nevienveidīga, lemjot jautājumus par pieteikto zaudējumu kompensāciju cietušajiem gadījumos, kad cietušais miris pirms gala nolēmuma pieņemšanas. Proti, praksē atrodami gadījumi, kad miruša cietušā kaitējuma kompensācija nav noteikta vai atstāta bez izskatīšanas, jo neviens no cietušā tuviniekiem nav pieteicis lūgumu sevi atzīt par cietušo atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.panta ceturtaī vai piektaī daīlai. Par pareizāku būtu atzīstama cietušā kompensācijas pieteikuma izskatīšana pēc būtības neatkarīgi no tā, vai kāds no tuviniekiem ir izteicis lūgumu par tā atzīšanu par cietušo.
 11. Lai persona varētu pieņemt vispusīgi apsvērtu lēmumu par to, vai iegūt / neiegūt cietušā procesuālo statusu, procesa virzītājam būtu rakstveidā šī persona jāinformē (nepieciešamības gadījumā arī izskaidrojot) par cietušā pamattiesībām kriminālprocesā vienlaikus ar lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu, nevis pēc lēmuma par personas atzīšanu par cietušo pieņemšanas (KPL 97.¹ p. 3.d.).
 12. Valsts kompensāciju nav tiesību pieprasīt tādam cietušajam, kurš ieguvis liecinieka kriminālprocesuālo statusu (kaut arī persona ir faktiski cietusi noziedzīgā nodarījumā). Tātad cietušā griba iegūt vai neiegūt aktīvu lomu kriminālprocesā faktiski ietekmē arī viņa iespējas pieprasīt kaitējuma kompensāciju no valsts.
 13. Cietušā tiesības pieprasīt un saņemt valsts kompensāciju ierobežo noziedzīga nodarījuma precīzas kvalifikācijas trūkums (pēc konkrēta Krimināllikuma panta), jo īpaši gadījumos, kad no lietas faktiskajiem apstākļiem nevar izsecināt noziedzīga nodarījuma izdarītāja vainas formu (t.i., nav iespējams konstatēt pāridarītāja psihisko attieksmi pret noziedzīgā nodarījuma objektīvām pazīmēm). Šādos gadījumos cietušais nevar saņemt valsts kompensāciju, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks nav noskaidrots un nav atrasts.

14. Kaitējuma atlīdzināšanas likums *expressis verbis* neparedz cietušo kā subjektu, kurš var prasīt kriminālprocesā vai administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu. Cietušā tiesības prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu, pamatojoties uz Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 2.panta otro daļu, izriet no tiesu prakses. Šo tiesību realizācijas priekšnoteikums ir Kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā konstatēta procesa virzītāja rīcības vai lēmuma prettiesiskums, uz kura pamata cietušais uzsāk administratīvo procesu iestādē. Atšķirībā no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cietušajam nav tiesību uz atlīdzinājumu par nepamatotu procesa virzītāja rīcību / lēmumu.
15. Tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu par kriminālprocesa virzītāja rīcības / lēmuma radīto kaitējumu regulējums ir nepietiekams attiecībā uz tiem kriminālprocesa dalībniekiem, kuriem nav tiesību uz aizstāvību. Izmeklēšanas tiesneša kompetences paplašināšana varētu būt viens no iespējamiem problēmjauditājuma risinājumiem. Līdztekus būtu nepieciešams veikt plašāku pētījumu par kaitējuma atlīdzināšanas mehānismiem un valsts atbildības robežām kriminālprocesa ietvaros.
16. Prakse liecina, ka noziedzīgā nodarījumā cietušai personai, vērstoties kompetentā iestādē ar iesniegumu par kriminālprocesa uzsākšanu, faktiski ir jāpierāda noziedzīga nodarījuma reālas izdarīšanas iespējamība. Pretējā gadījumā nereti tiek pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu.
17. Atbilstoši kriminālprocesuālajam regulējumam – vispārīgi, personas griba iegūt / neiegūt cietušā kriminālprocesuālo statusu ir nošķirama no personas, kurai nodarīts kaitējums, gribas uzsākt kriminālprocesu (KPL 7.p.). Tā kā Kriminālprocesa likums nesniedz skaidru atbildi uz jautājumu – vai cietušajam ir tiesības nepiekrīst atzīšanai par cietušo tādā kriminālprocesā, kas uzsākts atbilstoši Kriminālprocesa likuma 7.panta otrās daļas noteikumiem, pieņemot, ka cietušais (kas ir spējīgs paust savu gribu) var atteikties no cietušā kriminālprocesuālā statusa iegūšanas (proti, nepiekrīst), cietušā ietekmes uz kriminālprocesu kontekstā izriet vispārīgs jautājums par nepieciešamību un nozīmi kriminālprocesu iedalīšanai tādos, kas uzsākami pēc personas pieteikuma un tādos, kas uzsākami neatkarīgi no cietušā gribas.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūra:

1. Baumanis J. No krimināltiesību normu interpretācijas līdz kvantu kriminoloģijai. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017
2. Baumanis J. Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2018
3. Briede J. Višķere I. Litvins G. Bitāns A. Danovskis E. Satversmes 92.panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011
4. Eiropas tiesu sistēmu efektivitātes komisija (CEPEJ). „Labās prakses” par laika vadību tiesvedībā apkopojums. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2144207&Site=COE&direct=true>
5. Häbermäss J. Par Eiropas konstitūciju. Zinātne. Rīga, 2013
6. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs. Nordik: Rīga, 1998
7. Judins A. Izlīgums Latvijas Krimināltiesībās. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1999/original/izligums.pdf?1342697406
8. Judins A. Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā. Providus, 2010. Pieejams: <http://providus.lv/article/atjaunojosa-justicija-nepilngadigo-noziedzibas-konteksta-baltijas-valstis-eiropas-dimensija>
9. Krastiņš U. Liholaja V. Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008
10. Krastiņš U. Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015
11. Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014
12. Kronberga I. Cietušais kriminālprocesā un viktimizācijas novēršanas perspektīvas Latvijā. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums Ā.Meikališas zin. red. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015
13. Kronberga I. Sabiedriskais politikas centrs PROVIDUS pētījums: Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. 2013, pieejams: http://providus.lv/article_files/2456/original/LV_105_finish_document.pdf?1377870490

14. Kronberga I. Dzenovska I. Litvins G. Sīle S. Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā. Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 2013. Pieejams:
http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Kopsavilk.Meh.ciet.kompens.pdf
15. Kūtris G. Valsts kā cietušā tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums Ā.Meikališas zinātniskā redakcijā – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015
16. Leja M. Princips “Likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības” krimināltiesībās. Jurista Vārds. 22. 08. 2017. Nr. 35 (989)
17. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007
18. Litvins G. Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2013. Pieejams:
http://providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf
19. Meikališa Ā. Cietušais kriminālprocesā – skats uz Latvijas Kriminālprocesa likuma normām caur ES noteikto minimālo standartu prizmu. Grām.: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015
20. Meikališa Ā. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – ES direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti. 2010-2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015
21. Meikališa Ā. Kriminālprocesa uzsākšanas institūta attīstība un problēmas Latvijā. Grām.: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010
22. Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. 3. raksts. Kriminālprocesa dalībnieki. Grām.: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010,
23. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata. IU “RaKa”, 2000
24. Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. 2. labotais un papildinātais izd. Rīga: IU “RaKa”, 2000
25. Meikališa Ā., Strada – Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā, Jurista Vārds - 29. Novembris 2011 /NR. 48 (695)
26. Pinne D. Taisnīgums un tā atjaunošanas iespējas krimināltiesiskajās attiecībās, Jurista Vārds, 16. Jūlijs 2013 /NR. 29 (780)

27. Pundurs A. Kriminālprocesa uzsākšana un resoriskā pārbaude. Jurista vārds – 12.07.2011/Nr. 28 (675)
28. Rācene-Bērtule R. Cietušo garantijas. Pieejams: <http://providus.lv/article/ppp>
29. Teivāns-Treinovskis J. Probācijas sistēma Latvijā: tendences, problēmas, perspektīvas. [b.v.]: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "SAULE", 2009, 25.lpp
30. Sīle S. Cietušo tiesību divas ēras. Pieejams: <http://providus.lv/article/cietuso-tiesibu-divas-eras>
31. Siliņš J. Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem. G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010
32. Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Grām: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010
33. Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010
34. Strada-Rozenberga K. Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā. Grām.: Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. LU Akadēmiskais apgāds, 2012
35. Strada-Rozenberga K. Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņotības nepieciešamība un aktuālā problemātika Latvijā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017
36. Vēbers D., Stulpāns R. Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ar mērķi sabalansēt nozieguma sabiedrisko bīstamību, radīto kaitējumu un izmeklēšanā izlietos resursus. Vadlīnijas. Rīga: Valsts policija, 2015. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/policija_msn_lat_2015.pdf
37. Latviešu literārās valodas vārdnīca, pieejama: <http://tezaurs.lv/llvv/>
38. Tiešsaistes skaidrojošā vārdnīca. Pieejama: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/BRIEDUMS>
39. 18.02.2016 Saeimas sēdes protokols (par likumprojektu “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (Nr. 276/ Lp12)): <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/69C975162579D10CC2257F6800430B10?OpenDocument>

40. Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā (Nr.276/Lp12)” anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument>
41. Likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā (Nr.276/Lp12)” pirms otrā lasījuma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AC5D623C23D371BCC2257ED800469073?OpenDocument>
42. Likumprojekta “Likums par valsts kompensāciju cietušajiem” anotācija. Pieejama: http://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1502_0.htm
43. Likumprojekta “Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem" (Nr. 383/Lp11)” anotācija. Pieejama:: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E84E7920FF27DC2DC2257A87003AB03C?OpenDocument>
44. Likumprojekta “Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums” anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B?OpenDocument>
45. Augstākās tiesas 26.04.2017 vēstule Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas priekšsēdētājam “par likumprojektu Nr. 578/Lp12” [nav publicēts]
46. Victim-Offender Mediation (VOM). Pieejams: <http://restorativejustice.org/restorative-justice/about-restorative-justice/tutorial-intro-to-restorative-justice/lesson-3-programs/victim-offender-mediation/#sthash.x7Qg0GIY.dpbs>
47. Mireille Delmas-Marty, J. R. Spencer. European Criminal Procedures. Pieejams: https://books.google.lv/books?id=epTsD3_6DVMC&pg=PA660&lpg=PA660&dq=mediation+in+france+criminal&source=bl&ots=XxrV9IMqsw&sig=8dLNxKb5AzlGN5ORsfLYtgOhucw&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwiLv5fW2MvXAhXpa5oKHcecBJw4ChDoAQg-MAQ#v=onepage&q=mediation%20in%20france%20criminal&f=false
48. Палатурьян Г. Г. Прекращение уголовного дела в связи с примирением сторон — проблемы применения на практике // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, январь 2014 г.). — Пермь: Меркурий, 2014. — С. 109-113. Pieejams: <https://moluch.ru/conf/law/archive/113/4628/>
49. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим. Pieejams: <http://isfic.info/sravn/gran125.htm>

50. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 21 апреля 2009 г. « О судебной практике условно-досрочного освобождения, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания», Освобождение от уголовной ответственности и наказания. Pieejams: <https://studfiles.net/preview/6705730/>

Normatīvie akti:

1. ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta: 10.12.1948.
2. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950
3. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts: 16.12.1966.
Ņujorkā
4. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI. Pieņemta: 05.04.2011.
5. Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Pieņemta: 13.12.2011
6. Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Pieņemta: 25.10.2012
7. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922.
8. Civillikums: LV likums. Pieņemts: 28.01.1937.
9. Latvijas Kriminālprocesa kodekss:likums. Pieņemts: 06.01.1961
10. Sodū izpildes kodekss: LV likums. Pieņemts: 23.12.1970.
11. Saeimas vēlēšanu likums: LV likums Pieņemts: 25.05.1995.
12. Likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”: LV likums. Pieņemts: 28.05.1998
13. Krimināllikums: LV likums. Pieņemts: 17.06.1998
14. Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts: 19.06.1998
15. Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts: 25.10.2001
16. Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts: 06.06.2002
17. Valsts probācijas dienesta likums: LV likums. Pieņemts 18.12.2003
18. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Pieņemts 07.04.2004.
19. Alkoholisko dzērienu aprites likums: LV likums. Pieņemts: 22.04.2004.
20. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LV likums. Pieņemts: 17.03.2005

21. Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts: 21.04.2005
22. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LV likums. Pieņemts: 02.06.2005
23. Noteikumi par kriminālprocesuālo izdevumu atlīdzināšanas kārtību un apmēru: Ministru kabineta noteikumi Nr. 754. Pieņemts: 04.10.2005
24. Likums "Par valsts kompensāciju cietušajiem": LV likums. Pieņemts: 18.05.2006
25. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 12.03.2009.
26. Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem": LV likums. Pieņemts: 11.06.2009
27. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 14.01.2010.
28. Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem": LV likums. Pieņemts: 15.11.2012
29. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts: 18.02.2016
30. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums: LV likums. Pieņemts: 30.11.2017
31. Criminal Procedure Code of the French Republic [Francijas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>
32. German Criminal Code [Vācijas Kriminālkodekss]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/
33. The German Code of Criminal Procedure (StPO) [Vācijas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html

Juridiskās prakses materiāli:

1. ECT 04.08.2006. spriedums lietā Kadiķis pret Latviju (iesnieguma Nr. 62393/00)
2. ECT 14.10.2008. spriedums lietā Blumberga v. Latvia (iesnieguma nr. 70930/01)
3. Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr, 2011-07-0103, 1.p.
4. Satversmes tiesas 11.10.2004. sprieduma lietā Nr.2004-06-01., 20.p.
5. Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. 2011-21-01, 10.p.
6. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 28.11.2007. lēmums lietā Nr. SKK - 653/2007. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4160> [aplūkots: 13.03.2019.]
7. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 14.10.2008. lēmums lietā Nr. SKK-572/2008. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2008/skk%20572_8_g.doc [aplūkots: 16.03.2019.]

8. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 04.02.2010. lēmums lietā Nr. SKK-8/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3939> [aplūkots: 12.03.2019.]
9. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 21.05.2010. lēmums lietā Nr. SKA-528/2010. pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4745> [aplūkots: 10.03.2019]
10. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 28.10.2010. lēmums lietā Nr. SKK-532/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3992> [aplūkots: 13.03.2019.]
11. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 05.12.2010. lēmums lietā Nr. SKK-508/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3942> [aplūkots: 15.03.2019.]
12. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 15.03.2012. lēmums lietā Nr. SKK-79/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3840> [aplūkots: 11.03.2019.]
13. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 16.08.2012. lēmums lietā Nr. SKK-352/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2012/> [aplūkots: 11.03.2019]
14. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 07.12.2012 lēmums lietā Nr. SKK-628/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3826> [aplūkots: 15.03.2019]
15. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 18.12.2013 lēmums lietā Nr. SKK-514/2013. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3786> [aplūkots: 12.03.2019.]
16. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.02.2015 lēmums lietā Nr. SKK-18/2015. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3660> [aplūkots: 15.03.2019.]
17. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 10.11.2016. lēmums lietā Nr. SKK-499/2016. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/599> [aplūkots: 12.03.2019.]
18. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 07.03.2017 lēmums lietā Nr. SKK-16/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5115> [aplūkots: 16.03.2019.]
19. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 09.03.2017. lēmums lietā Nr. SKK-13/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5114> [aplūkots: 12.03.2019.]
20. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 07.07.2017. lēmums lietā Nr. SKK-401/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5262> [aplūkots: 13.03.2019.]
21. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 12.10.2017. lēmums lietā Nr. SKK-527/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5287> [aplūkots: 13.03.2019.]
22. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 20.10.2017. lēmums lietā Nr. SKK-J-570/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5289> [aplūkots: 17.03.2019.]
23. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 06.12.2017. lēmums lietā Nr. SKK-507/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5324> [aplūkots: 26.03.2019.]

24. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada spriedums lietā Nr. SKC-[B]/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5145> [aplūkots: 25.02.2019.]
25. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 23.03.2018. lēmums lietā Nr. SKK-190/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5489> [aplūkots: 15.03.2019.]
26. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 28.03.2018. lēmums lietā Nr. SKK-13/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5444> [aplūkots: 12.03.2019.]
27. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 27.09.2018. lēmums lietā Nr. SKK-536/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5616> [aplūkots: 11.03.2019.]
28. Augstākās tiesas 14.11.2018. lēmums lietā Nr. SKA-1081/2018. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/368366.pdf> [aplūkots: 15.03.2019.]
29. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 29.11.2018.gada lēmums lietā Nr. SKK-J-625/2018. pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5697> [aplūkots: 13.03.2019.]
30. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 22.09.2015. spriedums lietā Nr. 11091138214. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/258886.pdf> [aplūkots: 16.03.2019.]
31. Talsu rajona tiesas 02.12.2015. spriedums lietā Nr. 11380019215. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/244742.pdf> [aplūkots: 15.03.2019.]
32. Tukuma rajona tiesas 31.08.2016. spriedums lietā Nr. 11390023116. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/282315.pdf> [aplūkots: 16.03.2019.]
33. Administratīvā rajona tiesas 30.03.2017. spriedums lietā nr. Nr. A420319116. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/306000.pdf> [aplūkots 05.03.2019]
34. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 19.06.2018. spriedums lietā Nr.11089050417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/367707.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]
35. Latgales apgabaltiesas 20.02.2018 spriedums lietā Nr. 11903026413. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/350904.pdf> [aplūkots: 13.03.2019.]
36. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 08.03.2018 spriedums lietā Nr. 11091028816. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/353417.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]
37. Latgales apgabaltiesas 06.11.2018 spriedums lietā Nr. 13190001317. pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/368459.pdf> [aplūkots: 01.03.2019.]
38. Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas 12.09.2018. lēmums lietā Nr. 11520017518 [nav publicēts]

39. LR Augstākā Tiesa. Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu (apspriests Senāta Krimināllietu departamenta kopsēdē 2008.gada 6.novembrī). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>
40. Liholaja V. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. 2010/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>
41. LR Saeimas Juridiskās komisijas 02.07.2018. viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu”, (lietā Nr. SKA-1081/2018) [nav publicēts]
42. Tieslietu ministrijas 18.06.2018 viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu”, [1.10.] punkts, (lietā Nr. SKA-1081/2018 materiāli) [nav publicēts]
43. LR Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta 15.06.2018 viedoklis “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma normu piemērošanu” (lietā Nr. SKA-1081/2018) [nav publicēts]

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Maģistra darbs „Cietušā izpratne kriminālprocesā” izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ Tatjana Danmarka

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Ārija Meikališa _____

Recenzents: _____

Darbs iesniegts LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedrā:

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: _____